

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Lucie Sedláčková

Islám v médiích

**(mediální reprezentace sporu o karikatury islámského
proroka Mohameda v Mladé frontě DNES)**

Diplomová práce

Praha 2009

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

OBSAH

ÚVOD	6
1 METODOLOGICKÝ RÁMEC	8
1.1 POČÁTKY KRITICKÉ ANALÝZY DISKURZU	8
1.2 KRITICKÁ ANALÝZA DISKURZU.....	11
1.3 SLABINY KRITICKÉ ANALÝZY DISKURZU.....	17
2 MEDIÁLNÍ DISKURZ	20
2.1 MÉDIA A SPOLEČNOST	20
2.2 MEDIÁLNÍ PRODUKCE.....	23
2.3 REPREZENTACE MENŠIN V MÉDIÍCH („NOVÝ“ RASISMUS).....	29
2.4 PUBLIKUM	31
2.5 VLIV MÉDIÍ	34
2.6 MÉDIA V ČR.....	36
2.7 DENÍK MLADÁ FRONTA DNES.....	37
3 SOCIÁLNÍ KONTEXT	40
3.1 TEXT A KONTEXT V KRITICKÉ ANALÝZE DISKURZU.....	40
3.2 ANALÝZA SOCIÁLNÍHO KONTEXTU.....	43
3.2.1 Islám versus Západ.....	43
3.2.2 Islám v České republice	48
3.2.3 Karikatury	51
4 ANALÝZA REPREZENTACE SOCIÁLNÍCH ČINITELŮ	55
4.1 TEORETICKÝ ÚVOD.....	57
4.2 ANALÝZA.....	64
4.2.1 Karikatury a jejich autoři.....	65
4.2.2 „Západní“ političtí představitelé	66
4.2.3 „Islámští“ političtí představitelé.....	68
4.2.4 „Západní“ tisk	69
4.2.5 „Islámský“ tisk	71

4.2.6	Lidé ze „Západu“ (ne-elity).....	72
4.2.7	Lidé z „islámské“ strany (ne-elity).....	73
4.2.8	„Západní“ elity	78
4.2.9	Elity „islámské“ strany	78
4.2.10	„Islámské“ náboženské elity (sdružení i jednotlivci)	79
4.2.11	Náboženské elity „Západu“	79
4.3	ZÁVĚR.....	79
5	INTERTEXTUÁLNÍ ANALÝZA	81
5.1	TEORETICKÝ ÚVOD.....	81
5.2	ANALÝZA	86
5.2.1	„Islámské“ hlasy.....	86
5.2.2	„Západní“ hlasy.....	94
5.2.3	Chybějící hlasy	100
5.3	ZÁVĚR.....	108
6	ZÁVĚR	110
7	<i>Seznam použité literatury</i>	113
8	<i>Resumé</i>	122
9	<i>Klíčová slova</i>	123

Děkuji doc. PhDr. Karlu Šebestovi, CSc. za odborné vedení této diplomové práce, za připomínky, trpělivost a čas, který mi věnoval.

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně, na základě vlastních zjištění, a že jsem použila pouze pramenů, které cituji a uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Praze 29. července 2009

.....
Lucie Sedláčková

„Objevení se alternativního symbolického světa představuje velké ohrožení pro dominantní diskurz společnosti, protože samotná existence takového světa empiricky dokazuje, že náš vlastní svět není až tak nevyhnutelně samozřejmý.“

Peter L. Berger a Thomas Luckmann¹

ÚVOD

Pro mnoho lidí může být spojení masových médií a rasismu nečekané. Vztah diskurzu a rasismu je však těsnější, než se na první pohled zdá. S islámem a jeho věřícími se setkáváme téměř denně. Nikoli však osobně, ale zprostředkovaně z médií. Je to kultura stejná jako jiné, přesto má v současném mediálním prostoru téměř výsadní postavení. Islám je spojován s celou řadou mýtů, stereotypů a předsudků, ke kterým současná média vydatně přispívají. Islám představují většinou jako nebezpečí. Nejinak tomu bylo i v našem případě.

V této diplomové práci jsme analyzovali reprezentaci sporu o karikatury islámského proroka Mohameda, který vypukl po jejich otištění v největším dánském deníku. Analýza vychází z přístupů kritické analýzy diskurzu. Zkoumané texty² byly vybrány z deníku Mladá fronta DNES (dále MfD) v období od 31. 1. 2006 do 28. 2. 2006. V tomto období se kauza v médiích začala objevovat, postupně začala plnit titulní strany a na konci vybraného období začala odeznívat. Podle původního zadání jsme z počátku analyzovali ve vybraných textech více jazykových aspektů (témata, referenční a argumentační strategie, tropy a figury, modalitu, pasivizaci a tranzitivitu). Na nich jsme chtěli dokázat, že média vždy prezentují události z určité perspektivy. Vzhledem k prostorovému omezení a příliš velkému množství údajů jsme byli nuceni omezit se pouze na analýzu reprezentace sociálních činitelů a intertextuality. Tyto aspekty jsme si vybrali, protože se nám jevily jako nejvíce význačné a reprezentativní. Jejich vzájemnou provázanost považujeme za dostačující argument pro obhájení naší teze. Výsledky analýzy jsme propojili s analýzou společenského kontextu.

Téma reprezentace islámu v médiích jsme si vybrali hned z několika důvodů. Zcela na začátku stál náš dlouholetý zájem o islámskou kulturu. Avšak rozhodujícím momentem byl

¹ BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Přel. Jiří Svoboda. Brno : CDK, 1999. s. 108. Přel. z: *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. ISBN 80-85959-46-1.

² Veškeré zkoumané mediální texty jsou přiloženy v příloze na CD.

stav českých médií, respektive jejich předpojatá a nevyvážená reprezentace islámu. Přítomnost tzv. „nového rasismu“ v evropských médiích dokazuje studie Evropského výzkumného centra migrace a etnických vztahů.³ Třetí motivací pro výběr tohoto tématu je nezájem českých odborníků o tuto tematiku, přestože se jedná o celospolečenské téma nesporného významu.

Hlavními cíli této práce je přispět k pochopení vzniku převažujících islamofobních postojů v českých médiích, a poukázat tak na užitečnost kritického přístupu k médiím. Cílem analýzy bylo také poukázat na rozdíly v prezentaci událostí ve vybraném médiu a v médiích jiných.

Práce je rozčleněna na šest částí. První část se věnuje metodologickému rámci, kritické analýze diskurzu. Krátce se věnujeme okolnostem jejího vzniku, hlavním principům i její kritice. Následující kapitola se zabývá mediálním diskurzem a zejména jeho rolí při formování a upevňování předsudků a islamofobie. Tato kapitola se také věnuje českým médiím, zejména pak v deníku MfD. Třetí kapitola pojednává o sociálním kontextu sporů o karikatury. V teoretické části se zabývá ideologií a mocenskými vztahy, v analytické části pak stručně charakterizuje vztahy mezi západní a islámskou kulturou a rovněž islám v České republice. Dále se věnuje událostem kolem sporu o karikatury i karikaturám samotným.

Jádrem celé práce je analyticko-interpretativní část, tedy čtvrtá a pátá kapitola. Čtvrtá kapitola představuje analýzu reprezentace sociálních činitelů a zaměřuje se na perspektivu, ze které je reprezentace podávána. Seznamuje také s van Dijkovou teorií tzv. ideologického čtverce, ze které vycházíme i v této práci. Pátá kapitola se zabývá intertextualitou, respektive analýzou citovanosti jednotlivých aktérů sporu o karikatury, a vztahuje ji ke společenskému kontextu.

³ TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. 465 s. ISBN 92-95008-17-0.

1 METODOLOGICKÝ RÁMEC

1.1 POČÁTKY KRITICKÉ ANALÝZY DISKURZU

1.1.1 Vlivy

Počátky kritické analýzy diskurzu (dále jen CDA, anglicky *Critical Discourse Analysis*) sahají do 70. let 20. století. V této době se začíná pracovat s pojmy jako je diskurz či analýza textu. Zcela nový je v tehdejší kontextu zájem CDA o užívání jazyka v praxi (v protikladu k pojetí jazyka Noama Chomského¹) a odraz sociální hierarchie a mocenské vztahy v diskurzu. CDA se také zaměřila na sociální aspekty produkce a interpretace textu.

Od počátků byla CDA ovlivněna poststrukturalistickým pojetím diskurzu Michela Foucaulta², teorií hegemonie Antonia Gramsciho a neomarxismem (především myšlenkou o manipulativním charakteru mediálního diskurzu a o zneužívání diskurzu k ideologickým zájmům elit). Na kritickou teorii Frankfurtské školy³ navazuje CDA svou kritikou stávající společnosti a jejího uspořádání.

V neposlední řadě CDA vychází z pojetí jazyka M. A. K. Hallidaye.⁴ Hallidayova funkční gramatika staví do centra zájmu funkce jazyka v sociálním kontextu. Jazykový systém je souborem jazykových možností, tedy pojímá jazyk jako otevřený systém. Rozlišuje mezi třemi metafunkcemi jazyka: ideovou (tedy „obsah“), interpersonální (dodanou mluvčím) a textovou funkcí. Zkoumá také jednotky jazyka vyšší než věta.

1.1.2 Kritická lingvistika

Zásadním momentem byl v 70. letech vznik kritické lingvistiky, na jejíchž základech a principech CDA později vzniká. Toto období je spojeno především se jmény Rogera Fowlera a Gunthera Kresse (z University of East Anglia). Mezi zásadní práce tohoto směru se řadí *Language and Control* (Fowler, 1979), *Handbook of Discourse Analysis* (van Dijk, 1985), *Linguistic Criticism* (Fowler, 1986), *Language and Power* (Norman Fairclough, 1989), *Language, Power and Ideology* (Ruth Wodaková, 1989). Kritická lingvistika přebírá

¹ V lingvistické koncepci N. Chomského se pracuje především s jazykem jako abstraktním systémem (*langue*). Konkrétní užití jazyka v sociálním kontextu v tomto pojetí chybí.

² FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995, s. 6. ISBN 0-582-21984-1.

³ FOWLER, Roger. On critical linguistics. In CALDAS-COULTHARD, C. R.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 4. ISBN 0-415-12143-4.

⁴ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995, s. 6. ISBN 0-582-21984-1.

nástroje funkční Hallidayovy lingvistiky, ale inspiruje se i v teorii mluvních aktů. Základním předpokladem byl jazyk jako forma sociální praxe.⁵

Roger Fowler ve své stati *O kritické lingvistice*⁶ staví v rámci kritické lingvistiky do popředí teorii a praxi reprezentace. Dále zdůrazňuje, že kritická lingvistika klade důraz na skutečnost, že všechny reprezentace jsou zprostředkované a formované hodnotovým systémem, který je hluboko zakořeněný v jazyce. Cokoli tak může být reprezentováno mnoha způsoby pokaždé s jiným významem. Proto lze tvrdit, že neexistuje jediná pravdivá skutečnost, ale množství poměrně odlišných variant této skutečnosti.

Kritická lingvistika byla zpočátku na okraji zájmu a nebyla považována za opravdovou lingvistiku pro její mezioborovost a silnou vazbu na sociologii a další vědy „nelingvistického“ základu. Kritická lingvistika překračuje rámec jazyka jako abstraktního systému a pracuje s jazykem užitým v konkrétních interakcích a kontextech.

1.1.3 Vznik CDA

Vznik CDA se datuje do počátku 90. let 20. století po uskutečnění malého symposia v Amsterdamu, které zorganizoval van Dijk a kde se poprvé sešli kritičtí analytici ke společné diskusi. Na začátku 90. let začíná také vycházet časopis *Discourse and Society*, který už od začátku rediguje Teun van Dijk.⁷

1.1.4 Směry v CDA

CDA nepracuje s jedinou metodou, není ani školou, spíše se jedná o více analytiků, kteří vychází z podobných předpokladů a postupů, navazují na stejné zdroje (autory, směry).⁸ Dá se spíše hovořit o podobných přístupech se společnými východisky. Kolem jednotlivých autorů se vytvořily čtyři základní směry (existují však i jiná třídění⁹).

Kritická lingvistika, spojená se jmény Rogera Fowlera, Gunthera Kresse a Roberta Hodge, vzniká ve druhé polovině 70. let ve Velké Británii a Austrálii. Ve své stěžejní práci

⁵ FOWLER, Roger. On critical linguistics. In CALDAS-COULTHARD, C. R.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 3 – 14. ISBN 0-415-12143-4.

⁶ Tamtéž s. 4.

⁷ VAN DIJK, Teun. *From text grammar to critical discourse analysis : Academic autobiography* [online]. [cit. 2009-04-15]. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/From%20text%20grammar%20to%20critical%20discourse%20analysis.pdf>.

⁸ Metodologickou rozrůzněností v rámci CDA se zabývá především práce WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. 200 s. *Introducing Qualitative Methods*. ISBN 0-7619-6154-2.

⁹ WODAK, Ruth. What Is Critical Discourse Analysis? (Conversation with Gavin Kendall). *Forum Qualitative Social Research*, 2007. roč. 8, č. 2. [online]. [cit. 2009-06-05]. Dostupné z WWW:

<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/255/562>.

Language in the News (1991) Fowler ukazuje, jak jazykové nástroje (tranzitivita a modalita) umožňují odkrývat mocenské struktury v textu.

Ideologie je přítomná v každém textu, volba jazykových prostředků se vždy podílí na tvorbě významu. Právě u těchto voleb je předpokládáno, že se podílí na vytváření či udržování nerovnosti ve společnosti. Kritičtí lingvisté se zaměřovali především na lexikální kategorizaci a tranzitivitu v jejich proměnách napříč žánry a v různých kontextech. Zkoumaným diskurzem byla především média. Ve společné práci *Language as Ideology* (1979, 2. dopl. vyd. 1991) G. Kress a R. Hodge pracují v textech s negací a klasifikací a zkoumají čas a prostor.

Předním představitelem **socio-kognitivního přístupu** je holandský lingvista Teun van Dijk¹⁰. Jeho dřívější práce jsou zaměřené na studium kontextu (*Text and Context*, 1977). Ve van Dijkově pojetí je hlavní styčnou plochou mezi společností a diskurzem individuální a sociální vědomí (*cognition*).¹¹ Zkoumá procesy dekodování, interpretace a uchovávání reprezentací v paměti a roli přechozích znalostí a myšlenek čtenářů v procesu porozumění. Diskurz může toto poznání formovat, upevňovat či přetvářet. Cílem CDA je ukázat vlivy sociálních, kognitivních, historických, kulturních a politických kontextů na diskurz a naopak vliv diskurzu na tyto kontexty. Van Dijk je editorem sborníků *Discourse and Communication* (1986) a *Handbook of Discourse Analysis* (1985, další díl 1997). Van Dijk se již od osmdesátých let zabývá rasismem v mediálním diskurzu (*Prejudice in Discourse*, 1984; *Racism and the Press*, 1991) v každodenní komunikaci a také v parlamentním diskurzu. Zabývá se nerovným přístupem k diskurzu a reprodukcí a legitimizací mocenských vztahů elit. Rediguje odborné časopisy, které se zabývají CDA (*Discourse & Society*, *Discourse Studies* a *Discourse & Communication*¹²).

Hlavní představitelkou **historického směru** je Ruth Wodaková. Největší důraz klade na studium historického kontextu diskurzu, v jehož rámci se pak soustředí na zkoumání stereotypů. Její stěžejní práce se zabývají genderem (*Gender and Discourse*, 1997) a antisemitismem a rasismem v současném Rakousku (*Discourse and Discrimination*, 2001). Kromě konceptu historie jsou v centru jejího zájmu mocenské vztahy a ideologie. Wodaková propojuje teoretický výzkum s empirickým a s etnografií a pracuje s velkými

¹⁰ Některé články a knihy Teuna van Dijka jsou dostupné na jeho internetové stránce: <http://www.discourses.org>.

¹¹ VAN DIJK, Teun. Critical Discourse Analysis. In TANNEN, D.; SCHIFFRIN, D.; HAMILTON, H. (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell, 2001. s. 355. ISBN 0-631-20595-0. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>.

¹² Přístup k časopisům je na internetové stránce <http://online.sagepub.com>.

korpusy dat. Ona i jiní zdůrazňují, že CDA není odtržena od reality, ale naopak se snaží výsledky výzkumů využít v praxi (Wodaková pořádá semináře s učiteli, právníky apod.).

Analýzou vztahů mezi proměnami diskurzu a **společensko-kulturními změnami** se zabývá Norman Fairclough¹³, jeden z předních představitelů CDA. Věnuje se především umístění jazyka v sociálních vztazích mezi mocí a ideologií, a zkoumá, jakou úlohu vykonává jazyk v procesu sociálních změn (globalizace, neo-liberalismus, vědomostní ekonomie aj.). Podle Fairclougha je diskurz součástí sociální praxe¹⁴ a společenské změny uvádí do souvislosti s proměnami diskurzu. Fairclough se sám řadí k textově orientovanému proudu CDA.¹⁵ Sociální praxe jsou formovány diskurzem, který je možné analyzovat, a právě tuto analýzu Fairclough považuje za zásadní pro interpretaci sociální praxe. Diskurz a jeho řád se ve Faircloughově pojetí sestává ze tří entit: *diskurzů* (určitý způsob reprezentace dané části sociálního praxe), *žánrů* (způsob komunikativního jednání a interakce, např. televizní zprávy, komentář v tisku, debata v televizi) a *stylů* (lidská či sociální identita, např. novinář, politik).¹⁶

Dalšími autory hlásícími se k přístupům CDA jsou Paul Chilton, Ernesto Laclau, Theo van Leeuwen, Siegfried Jäger, Christina Schäffner, James Paul Gee, Michael Toolan a Mary Talbot.

Mezi zásadní práce ze současnosti patří *Handbook of Discourse Analysis* (Tannen, Schiffrin, Hamilton, 2001), *Methods of Text and Discourse Analysis* (Titscher a kol., 2000), *Methods of Critical Discourse Analysis* (Wodaková, Meyer, 2001).

1.2 KRITICKÁ ANALÝZA DISKURZU

Nejdříve je nutné vysvětlit nejednoznačný pojem diskurz. Pojmu diskurz se ve společenských vědách užívá v mnoha významech. Wodaková považuje diskurz za soubor jazykových jednání (simultánně a sekvenčně propojených), které se projevují napříč

¹³ Osobní stránka Normana Fairclougha, emeritního profesora na univerzitě v Lancasteru: <http://www.ling.lancs.ac.uk/profiles/263>. Svůj kritický přístup k diskurzu formuloval Norman Fairclough v publikacích *Language and Power* (1989), *Discourse and Social Change* (1992), *New Labour, New Language?* (2000), *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (2003).

¹⁴ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 7. ISBN 0-582-21984-1.

¹⁵ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. 263 s. ISBN 0-415-25893-6.

¹⁶ Tamtéž s. 2.

sociálními oblastmi jednání jako tematicky spojená sémiotické, mluvené nebo psané projevy patřící určitému žánru.¹⁷

Van Dijk považuje diskurz za specifickou komunikační událost (psanou nebo mluvenou), nebo také obecněji pojem diskurz odkazuje k souboru diskurzivních žánrů (tj. např. lékařský diskurz, politický nebo rasistický diskurz). Zahrnuje tam také nonverbální vyjadřování (obrazy, gesta apod.).¹⁸

Pojem diskurz je podle Fairclougha vymezen jako „užití jazyka“. Diskurz má určitá nepsaná pravidla kontrolující co může, nebo nemůže být řečeno, a jakým způsobem. Diskurz je formován sociálními strukturami a sám je napomáhá formovat.¹⁹

Diskurz v nejširším pojetí zahrnuje sdělení (text), mluvčího (autora), adresáta sdělení a situační kontext. Nabízí se tedy dvojí pojetí: buď lze diskurz chápat jako obecnější jev než text (jako množinu výpovědí mající společnou vlastnost), nebo lze diskurz a text považovat za synonyma ve smyslu *jazykového projevu* (jako jednotlivá výpověď).

Zkoumaný diskurz může být verbální (psaný i mluvený) i nonverbální²⁰.

1.2.1 Diskurz jako sociální a diskurzivní praxe a text

CDA považuje diskurz za formu sociálního jednání²¹ neboli „za formu společenské praxe“²². Fairclough pracuje s trojdimenzionálním pojetím diskurzu: každá diskurzivní událost je zároveň textem (ten zkoumáme lingvistickou analýzou), součástí diskurzivní praxe (v našem případě zkoumáme mediální diskurz, procesy textové produkce, distribuce a spotřeby) a praxe sociální (analýza sociálního kontextu).²³ Při analýze se musí zohlednit všechny tyto tři dimenze, bez nich by analýza byla neúplná. Na úrovni textu nám poslouží lingvistická analýza, na úrovni diskurzivní praxe můžeme studovat situace či instituce, ve kterých dochází k artikulaci různých diskurzů, a na úrovni sociální praxe můžeme naši analýzu propojit se sociálními vědami.

¹⁷ WODAK, Ruth. The discourse-historical approach. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 66. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

¹⁸ VAN DIJK, Teun. Discourse and Racism. In GOLDBERG, D; SOLOMOS, J. (ed.). *The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies*. Oxford : Blackwell, 2002. s. 145 - 159. ISBN 978-0-631-20616-3. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20racism.pdf>>.

¹⁹ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 65. ISBN 0-582-21984-1.

²⁰ Vztahy mezi verbálními a vizuálními aspekty diskurzu a významy obrazů se zabývá především Theo van Leeuwen (Viz *Reading Images - The Grammar of Visual Design*, 1996, s Guntherem Kresssem).

²¹ VAN DIJK, Teun. Critical Discourse Analysis. In TANNEN, D.; SCHIFFRIN, D.; HAMILTON, H. (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell, 2001. s. 353. ISBN 0-631-20595-0. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

²² FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 7. ISBN 0-582-21984-1.

²³ Tamtéž s. 2.

Takto představený trojdimenzionální diskurz je v *dialektickém* vztahu se sociálními strukturami (je sociálně konstituující a zároveň sociálně podmíněn). Diskurz je produktem společnosti, ale zároveň „dynamickou silou způsobující změny, která ovlivňuje a rekonstruuje sociální praxi“²⁴. Diskurz napomáhá udržovat, reprodukovat (ale i měnit) sociální statut quo. Konstitutivní je proto, že konstituuje určitou reprezentaci světa, a konstituovaný proto, že naopak sám je tímto světem částečně determinován.

Problematika genderu, rasismu, identity, médií, politiky aj. je tak součástí textové analýzy. CDA kriticky analyzuje společenskou nerovnost a způsoby, jakými „přebývá“ v textu, a je jím tak legitimizována.

1.2.2 Kritičnost CDA

CDA navazuje na Frankfurtskou školu a Jürgena Habermase. Pojem kritický se v současnosti používá v širším pojetí a označuje společenskou angažovanost (kritiku stávajícího stavu a snahu jej změnit). Pro Wodakovou „kritičnost“ znamená zpochybňování toho, co je považováno za samozřejmé, kritiku dogmatismu a dichotomického myšlení, sebereflexi ve svém výzkumu a ozřejmování nejasných struktur mocenských vztahů.²⁵

Ideologie a mocenské vztahy, které jsou v diskurzu obsažené, jsou většinou zdomácnělé (*naturalized*), tj. považované mluvčími za normální či přirozené. Cílem CDA je tento stav narušit a tyto skryté významy v textech odkrývat a denaturalizovat je. Kritické myšlení o jazyce si můžeme představit jako „odcizení“ (*making strange*) nebo odstup. Analytik by měl být schopen „pozorovat to, co se odehrává, způsobem, jakým by zkoumal naši planetu mimozemšťan“²⁶. I když si to mluvčí většinou neuvědomují, obsah a struktura textů reflektují ideologickou organizaci určité oblasti společenského života. Jazyk neodráží realitu tak, jak „je“ (existuje), ale odráží integraci toho kterého jednání, procesu apod. do ideologického systému mluvčího. Jako příklad můžeme uvést pojmenování demonstrantů: jedno zpravodajství je označilo jako „*militantními muslimy*“ (V indonéské *Jakartě vzalo zhruba 300 militantních muslimů útokem dánskou ambasádu*, 4. 2. 2006, MfD, titulní strana) a druhé je označilo „*lidé*“ (*Dav asi 300 lidí napadl budovu dánské ambasády*

²⁴ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 12. ISBN 978-0-340-91237-9.

²⁵ WODAK, Ruth. What Is Critical Discourse Analysis? (Conversation with Gavin Kendall). *Forum Qualitative Social Research*, 2007. roč. 8, č. 2. [online]. [cit. 2009-06-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/255/562>>.

²⁶ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 5. ISBN 978-0-340-91237-9.

v *Jakartě*, zpravodajství Democracy Now, 3. 2. 2006)²⁷. Ta samá skutečnost je pojmenována zcela jinak. Tato pojmenování skutečnost *nepopisují*, ale *interpretují* ji.

1.2.3 Interdisciplinarita CDA

Interdisciplinární přístup vyplývá z požadavku zkoumat diskurzy v kontextu. CDA pracuje s teoriemi mnoha společenskovedních oborů. Vychází především z lingvistiky, ale pracuje s pragmatikou, naratologií, teorií jazykových aktů, teorií argumentace, klasickou rétorikou, textovou lingvistikou, sociolingvistikou a aplikovanou lingvistikou. Pracuje také s pojmy ze společenských věd, inspiruje se antropologií, literární teorií, sociologií, mediálními studii, etnografií, historií, kognitivní a sociální psychologií a filozofií jazyka. Multidisciplinarita umožňuje komplexní analýzu a interpretaci textu. S lingvistikou má CDA společný zájem o text, ale odlišuje se od ní cíli a výzkumnými otázkami. CDA zajímá, jakou roli má jazyk při plnění společenských funkcí a jak ovlivňuje společenské změny. CDA se zaměřuje na studium jazyka a jeho vztahu k moci a ideologii.

Rozmanitost přístupů a teorií spolu s různorodými daty zabraňují v ustálení institucionálních praktik a rituálů CDA. Umožňuje to také otevřené diskuse o cílech a směřování.²⁸

1.2.4 Identifikace problémů ve společnosti

Vztahy mezi jednotlivými mluvčími (skupinami mluvčích) nejsou vždy rovnocenné. CDA začíná analýzu identifikací problému ve společnosti (*problem-oriented*). Tak jako jiné sociální praktiky může diskurz opomíjet, vylučovat nebo jakkoli jinak omezovat lidská práva etnických skupin. Diskurz opakuje sociální reprezentace (znalosti, postoje, hodnoty, normy a názory). Tento diskurz je většinou kontrolován *symbolickými elitami*, vlivnými jedinci (politici, vědci, novináři, učitelé aj.).²⁹ CDA analyzuje psané a mluvené texty s cílem odhalit diskurzivní zdroje moci, dominance, nerovnosti a předpojatosti a studuje způsoby, jakými jsou tyto zdroje udržovány, reprodukovány, ale také pozměňovány v konkrétním společenském kontextu.

²⁷ Democracy Now [online]. [cit. 2009-04-29]: Dostupné z WWW: <http://www.democracynow.org/2006/2/3/headlines#2>.

²⁸ WODAK, Ruth. *Aspects of Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-03-05]. Dostupné z WWW: http://www.uni-koblenz.de/~diekmann/zfal/zfalarchiv/zfal36_1.pdf.

²⁹ VAN DIJK, Teun. *Reproducing Racism* [online] [cit. 2009-04-05]. Dostupné z WWW: <http://discourses.org/UnpublishedArticles/Reproducing%20racism.htm>.

CDA zaujímá perspektivu těch, kteří trpí³⁰, a analyzuje především užívání jazyka vládnoucí třídou (a jejich postoje v jazyce vyjádřené). Tyto elity CDA považuje za odpovědné za nerovnosti a zneužívání moci ve společnosti. Podle CDA také mají nástroje a prostředky ke zlepšení situace.

1.2.5 (Ne)objektivita CDA

CDA se považuje za angažovanou a zúčastněnou a zasahuje do sociální praxe: mnoho analytiků je politicky aktivních a angažují se například v boji proti rasismu. CDA se tak nepovažuje za objektivní vědu.³¹ Podle CDA je naše vědění a poznání podmíněno historicky a kulturně.

Pro kritické analytiku je velmi důležité uvědomovat si vlastní pozici v sociální struktuře a ujasnit si tuto pozici ve vztahu k předmětu výzkumu.³² Místo snahy o „objektivitu“ CDA zdůrazňuje nutnost analytika být kritický a nezakrývat vlastní pozici (*positioning*).

Wodaková zdůrazňuje, že zájmem CDA není hodnotit, co je ‚dobré‘ a co ‚špatné‘, ale zprůhlednit výběry, které mluvčí v jazyce dělají.³³

1.2.6 Pohled na jazyk

Užívání jazyka ustavuje identitu a je vždy aktivní (jazykem vždy zároveň něco děláme) a politické (jazyk není neutrální nástroj). Užitím jazyka také demonstrujeme moc (v závislosti na postavení, užitém žánru apod.).³⁴

Jazyk je nahlížen jako prostředek legitimizace a reprodukce společenské moci, dominance a nerovnosti. Základní komunikační jednotkou jsou podle CDA rozsáhlejší části diskurzů.³⁵

Jazyk je systém výběrů a pravidel.³⁶ Analýza musí zohlednit uživatele jazyka a okolnosti.

³⁰ MEYER, Michael. Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 15. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

³¹ FAIRCLOUGH, N.; WODAK, R. Critical Discourse Analysis. In VAN DIJK, Teun (ed.). *Discourse as Social Interaction*. London : Sage, 1997. s. 258. Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction, vol. 2. ISBN 0-8039-7846-6.

³² BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 4. ISBN 978-0-340-91237-9.

³³ WODAK, Ruth. The discourse-historical approach. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 65. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

³⁴ RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. s. 8. ISBN 978-1-4039-3565-6.

³⁵ WODAK, Ruth. *Aspects of Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-03-05]. Dostupné z WWW: <http://www.uni-koblenz.de/~diekmann/zfal/zfalarchiv/zfal36_1.pdf>.

³⁶ HODGE, R.; KRESS, G. *Language as Ideology*. London : Routledge, 1993. s. 209. ISBN 0-415-07001-5.

1.2.7 Cíle CDA

Cílem je osvěta (*enlightenment*) a emancipace³⁷, tedy denaturalizace ideologických poselství v textech a zpochybňování toho, co je považováno za samozřejmé.

Mezi praktické cíle CDA se řadí: (1) analýza diskurzivní praxe, která reflektuje nebo konstruuje sociální problémy, (2) analýza stopy ideologií v diskurzu a analýza jejich denaturalizace a (3) aplikace těchto cílů na konkrétní případy bezpráví, předsudků a zneužívání moci.³⁸

Primárním cílem je toto odkrytí ideologických mechanismů v diskurzu využít v praxi, respektive snažit se stávající praxi změnit k lepšímu. Kritičtí analytici se považují za obhájce utlačovaných skupin lidí a snaží se o odstraňování předsudků (van Dijk vystupuje na konferencích pro novináře o imigraci a rasismu).

CDA svou analýzou pouze nekritizuje, ale upozorňuje na využití svých závěrů v praxi. Tento konstruktivní moment považujeme za zásadní. Využití se naskýtá především ve vzdělávacím systému (např. výuka mediální gramotnosti).

1.2.8 Metody

CDA nemá jednotný teoretický rámec ani metodologii, proto je nejlepší na ni nahlížet jako na sdílenou perspektivu zahrnující řadu přístupů namísto jedné školy. Konkrétní předměty výzkumu se liší – zahrnují problematiku pohlaví, rasismu, genderu, mediálního diskurzu, dimenze identity aj.

Užití metod a postupů závisí v každém případě na položené výzkumné otázce, na povaze zkoumaného materiálu a na specializaci analytika.

Analyzují se jak rozsáhlá data (zejména T. van Dijk a R. Wodaková), ale i relativně malé reprezentativní vzorky textů. CDA je kvalitativní metodou, ale může být kombinována s metodami kvantitativními (J. E. Richardson). Zkoumají se mediální diskurz, politický diskurz, diskurz parlamentních debat aj. Sběr dat většinou není ukončen před započítáním analýzy. Analytik prochází zběžně texty a hledá ukazatele určitých konceptů a utváření kategorií a dále sbírá data. Pro CDA je charakteristické neustálé přecházení mezi textovou

³⁷ WODAK, Ruth. *Aspects of Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-03-05]. Dostupné z WWW: <http://www.uni-koblenz.de/~diekmann/zfal/zfalarchiv/zfal36_1.pdf>.

³⁸ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 12. ISBN 978-0-340-91237-9.

analýzou a sběrem dat a teorií.³⁹ Teorie i metodologie v rámci CDA jsou eklektické – přebírají je a integrují z mnoha různých oborů.

Van Dijk začíná vlastní analýzu studiem témat (sémantických makrostruktur) a pokračuje lokálními významy a formálními strukturami (např. rétorické figury).⁴⁰

1.3 SLABINY KRITICKÉ ANALÝZY DISKURZU

CDA je kritizována pro **širší kontext** užívaný k interpretaci textu. To považujeme za oprávněné. Na analytika jsou kladeny poměrně velké nároky – znalost kontextu může zahrnovat sociální vědy, historii, politologii, etnologii, religionistiku, psychologii aj. Určitým řešením je spolupráce více odborníků s různým vzděláním (van Dijk, Wodaková).

Pracnost je dalším slabým místem kritické analýzy. Analýza velkého množství textů zabere mnoho času nejen badateli, ale pak následně i čtenáři. Dosud se proto mediální diskurz spíše analyzoval na reprezentativních jednotlivých textech (výjimkou jsou van Dijk a Wodaková).⁴¹ V počátečních fázích analýzy by se měl badatel rozhodnout, zda bude analyzovat malé množství textu velmi důkladně, nebo rozsáhlejší korpus textů, a tak se smířit s méně důkladnou analýzou. Vzhledem k rozsahu práce jsme byli nuceni zvolit druhou možnost a zaměřili jsme se pouze na některé výrazné lingvistické rysy perspektivy ve vybraných textech. Zároveň však poukazujeme na ty lingvistické nástroje, které jsme ve své práci nezkoumali a dáváme tak náměty dalším badatelům.

Sami kritičtí analytici přiznávají, že textová analýza nemůže být nikdy zcela kompletní a definitivní, protože je nutně výběrová. Vždy si klademe před analýzou nějakou otázku, ale tak zároveň neodpovídáme na další potenciální existující otázky.⁴²

Dalším sporným bodem v CDA je **čtenář**, respektive jeho nedostatečně propracovaná koncepce v teorii CDA. Na tento nedostatek upozornil již v 80. letech Gunther Kress.⁴³

³⁹ MEYER, Michael. Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 19. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

⁴⁰ VAN DIJK, Teun. Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 101 - 102. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

⁴¹ MEYER, Michael. Between theory, method, and politics : positioning of the approaches to CDA. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 25. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

⁴² FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. s. 14. ISBN 0-415-25893-6.

⁴³ KRESS, Gunther. Discourses, texts, readers and the pro-nuclear arguments. In CHILTON, Paul (ed.). *Language and the Nuclear Arms Debate: Nukespeak Today*. London : Frances Pinter. s. 65 – 87. (Cit. dle

Čtenáře nepovažuje za pasivního recipienta již zafixovaných (předem daných) významů, čtenář již má o diskurzu znalosti před samotným čtením textu, a tak rekonstruuje významy, které mohou, ale nemusí být ve shodě s ideologií textu.⁴⁴

V souvislosti s kritickou analýzou se také hovoří o problematice **úhlu pohledu** badatele (*positioning*). Tak jako CDA předpokládá a zkoumá perspektivu autorů textů (novináři), recipientů (čtenářů), tak si je vědoma i své vlastní perspektivy. Možnosti objektivního poznání byly již v rámci perspektivismu v sociálních vědách zpochybněny.⁴⁵ CDA vychází z perspektivismu jako hlediska, podle kterého „veškeré poznání je nutně perspektivní povahy. To znamená, že kognitivní výroky a jejich hodnocení vždy patří do určitého rámce, který poskytuje konceptuální prostředky, jimiž popisujeme a vysvětlujeme svět. Podle perspektivismu poznávající nikdy nenazírají realitu přímo, jaká je sama o sobě, ale přistupují k ní ze svého vlastního hlediska, s vlastními předpoklady a předsudky“⁴⁶. Van Dijk považuje za zásadní, aby si kritičtí analytici byli vědomi své role ve společnosti. Odmítá vědu zbavenou hodnot (*value-free science*) a vědu považuje za nedílnou součást sociálních struktur, kterými je nevyhnutelně ovlivněna. Místo ignorování této skutečnosti by se měly vztahy mezi vědou a společností zkoumat.⁴⁷ CDA se vyčítá jistá ideologičnost například i při výběru textů. Přesto se domníváme, že pokud je zpochybňována stávající ideologie (byť pouze ideologií jinou), tak už to má nesporný význam.

Reisigl a Wodaková⁴⁸ předpokládají, že přesto, že kritika stávajícího statutu quo vyžaduje určitou distanci od společnosti (nezaujatost), tak snaha zasahovat do tohoto statutu quo (ve prospěch sociální spravedlnosti) je vždy nějakým způsobem situována, tj. vychází z nějaké ideologie. Tedy nestrannost analytika je těžko dosažitelná, protože „kritici nejsou zbaveni tělesnosti a nejsou ani hermeticky uzavření od okolí, ale jsou zainteresovaní členové určitých společností a sociálních skupin s určitým úhlem pohledu“⁴⁹. Co lze dělat pro to,

FOWLER, Roger. On critical linguistics. CALDAS-COULTHARD, C. R.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 6 – 7. ISBN 0-415-12143-4.).

⁴⁴ FOWLER, Roger. On critical linguistics. CALDAS-COULTHARD, C. R.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 7. ISBN 0-415-12143-4.

⁴⁵ FAY, Brian. *Současná filosofie sociálních věd : Multikulturní přístup*. Přel. Olga Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 324 s. Přel. z: *Contemporary Philosophy of Social Science : A Multicultural Approach*. ISBN 80-86429-10-5.

⁴⁶ Tamtéž s. 93.

⁴⁷ VAN DIJK, Teun. Critical Discourse Analysis. In TANNEN, D.; SCHIFFRIN, D.; HAMILTON, H. (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell, 2001. s. 353. ISBN 0-631-20595-0. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

⁴⁸ REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge, 2001. s. 35. ISBN 0-415-23150-7.

⁴⁹ Tamtéž.

aby analytická práce nebyla jednostranná, předpojatá a zjednodušující? Kromě sebereflexe Reisigl a Wodaková považují za důležité řídit se principem triangulace (*triangulation*). Ta spočívá v interdisciplinárním přístupu, použití vícero metod a práce s daty a informacemi z různorodých zdrojů.⁵⁰

Těchto principů jsme se snažili držet i v této práci. V našem případě jsme při získávání informací o kontextu vycházeli z co nejvíce odlišných zdrojů, abychom si udělali představu o předmětu z mnoha perspektiv, například jsme čerpali informace nejen z akademických, ale i z neakademických zdrojů, což je jednou ze zásad CD⁵¹. V našem případě jsme byli nuceni (vzhledem k jazykové výbavě) čerpat z anglických zdrojů a ty samozřejmě podléhají výběru (předpokládáme, že se překládají spíše texty ideologicky blízké „Západu“ a je k nim také snazší přístup).

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ FAIRCLOUGH, Norman. Critical discourse analysis as a method in social scientific research. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 129. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

2 MEDIÁLNÍ DISKURZ

2.1 MÉDIA A SPOLEČNOST

Média představují v současnosti jeden z nejvýznamnějších zdrojů informací a poznatků o světě. Tisk¹ je nejdéle používaný prostředek k rozšiřování informací a (i přes narůstající vliv internetu) o jeho vlivu na společnost dnes málokdo pochybuje. Ve svých rozsáhlých výzkumech van Dijk upozorňuje na vzestup etnocentrismu a rasismu v Evropě a tento jev spojuje s médii.² Zdokumentoval přítomnost rasismu v médiích a poukázal na roli společenských a politických elit v tomto procesu.

2.1.1 Mediace a význam jazyka

V dnešním světě získáváme informace především zprostředkovaně. Mediace je proces, při kterém mezi dva subjekty vstupuje třetí, který mezi nimi zajišťuje spojení/vztah a může tedy tento vztah ovlivnit. Proces mediace jako vztah mezi událostmi a textem zahrnuje „pohyb významu“, ke kterému dochází při přechodech mezi sociálními praxemi, mezi událostmi a mezi texty.³ Média zprostředkovávají komunikaci mezi různými skupinami, vrstvami nebo třídami a jsou pro členy společnosti nositeli informací o jejím uspořádání, o rozložení mocenských vztahů a odpovědnosti v jejím rámci.⁴

Tyto informace však nesmíme přijímat nekriticky jako „pravdu“, jinak se nevyhnutelně staneme obětí manipulace. Informace, jak je čteme v tisku, nejsou fakta, ale spíše se jedná o myšlenky, domněnky, hodnoty, teorie nebo přesvědčení.

K vyjádření téže propozice jazyk vždy poskytuje mnoho způsobů realizace a volba té které konkrétní realizace obvykle nebývá tak náhodná, jak by se mohlo na první pohled jevit. Tento výběr zpravidla odráží ideologickou pozici mluvčího. Podle Fowlera jakýkoli aspekt jazykové struktury, ať již fonologický, syntaktický, lexikální, pragmatický nebo textový, může nést ideologický význam.⁵ Jazyk tedy skutečnost neodráží bez pokřivení. Jako nástroj

¹ Vzhledem k tomu, že tématem této práce je rozbor tištěných mediálních textů, budeme se v této kapitole zabývat pouze tištěnými médii (zpravodajstvím).

² VAN DIJK. *Racism and the Press*. London : Routledge, 1991. 240 s. ISBN 0-4150-4734-X.

³ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2005. s. 30. ISBN 0-415-25893-6. (Cit. dle SIVLERSTONE, R. *Why study the Media*. London : Sage, 1999. ISBN 0-761-96454-1.).

⁴ JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2003. s. 42. ISBN 80-7178-697-7.

⁵ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 67. ISBN 0-415-01418-2.

k jejímu popisu ji přetváří. „Jazyk není neutrální, ale naopak velmi tvořivý zprostředkovatel“⁶.

2.1.2 Média jako sociální konstrukt: (ne)objektivita a (ne)vyváženost

V naší práci vycházíme z pojetí Rogera Fowlera⁷, podle kterého ve zpravodajství (stejně jako v jakémkoli jiném diskurzu) nemůžeme očekávat nějaká fakta nebo objektivitu. Mediální instituce jsou ekonomicky, sociálně i politicky ukotvené, zpravodajství je proto nevyhnutelně podáváno z určitého úhlu, a tudíž je neobjektivní. Jednoduše řečeno, veškerá „mediální sdělení jsou interpretace“⁸. Jednotlivý tisk referuje o událostech odlišně způsobem reprezentace i obsahem. Fowler ve svém zkoumání mediálního diskurzu vychází z předpokladu, že zpravodajství nereflexuje sociální realitu a empirická fakta, ale realitu sociálně konstruuje.⁹ Fowlerovými slovy „svět tisku není skutečným, ale zkresleným a soudícím světem“¹⁰.

Objektivita v médiích je tak považována za nedostižný ideál. Samotné zpravodajství je totiž založené na výběru. Noviny mají omezený počet stran, a redakce tak musejí vybírat z nepřehledného množství informací o událostech po celém světě. Tento výběr provádí konkrétní jedinci v konkrétním společenském kontextu, takže už v této fázi můžeme hovořit o neobjektivitě. Navíc vše je záležitostí rutiny, zaběhnutých pravidel, které do jisté míry tento výběr řídí. Přesto by novináři měli usilovat o výběr vyvážený, nestranný, podložený a zdůvodnitelný. Především by měla média dbát na to, aby byla oddělena fakta od názorů. Žánry, jako komentáře nebo sloupky, poskytují dostatečný prostor pro názory novinářů, ale musí být jasně odděleny od faktů. Ze zpráv nesmí být patrný žurnalistův názor či hodnocení. Novináři by měli uvádět své zdroje a ty by samozřejmě měly být věrohodné. Součástí objektivity by mělo být poskytnutí (stejného) prostoru všem stranám sporu, aby dostaly šanci prezentovat své názory a argumenty. Žádný názorový proud by neměl být upřednostněn před ostatními. Objektivita je však sám o sobě ideologický požadavek (s kladným hodnocením), který je vlastní západnímu způsobu myšlení.¹¹

⁶ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 1. ISBN 0-415-01419-0.

⁷ Tamtéž.

⁸ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 14. ISBN 80-85947-67-6.

⁹ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 11. ISBN 0-415-01418-2.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ RICHARDSON, John E. *(Mis)representing Islam : The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers*. Amsterdam : John Benjamins, 2004. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture, vol. 9. s. 45. ISBN 90-272-2699-7.

Dosáhnout vyváženosti je v praxi obtížné. Informace o dané události by měli novináři ověřovat z více zdrojů, pokud možno různorodých. Přesto v současnosti dochází k přehlížení alternativních zdrojů informací, jejichž názory jsou důležité pro vyváženost a nestrannost zpravodajství. Elitní zdroje jsou považovány za důvěryhodnější. Předpojatost (angl. *bias*), tedy ideologická inklinace média k předem hotovému postoji, také může vznikat z kulturních předpokladů. To je i případ vybraných textů v této práci. Islámské zdroje jsou oslovovány nejen méně často, ale jsou považovány i za méně spolehlivé. Jsou také doprovázené argumentačními strategiemi jako například „*straw man*“ (neboli „slaměný panák“, kdy protivníková pozice je prezentována tak, aby mohla být snadno odmítnuta) nebo falešným argumentem *ad hominem* (neboli argument proti člověku, kdy je něčí názor odmítán s poukazem na jeho charakter, motivaci, kvalifikaci)¹² apod. Vyváženost v praxi znamená dát hlas všem stranám s odlišnými politickými nebo názorovými proudy. Hlavní je vyvarovat se jednostranné argumentace, kdy se předkládají pouze argumenty pro vlastní stanovisko. Tato strategie je však účinná a působí především na nevzdělané čtenáře a na ty, kteří už mají daný názor.¹³

2.1.3 Moc médií

Velkou moc médií dnes nikdo nepopírá. Formativní vliv médií spočívá ve způsobu produkce a reprodukce ideologie a mocenských vztahů. Zjednodušeně řečeno média rozhodují o tom, kdo, kdy, kde, co a jak bude říkat (jde tedy o moc symbolickou). Van Dijk¹⁴ definuje moc médií jako společenskou moc skupin a institucí. Sociální moc zahrnuje kontrolu nad jednáním nebo přístupem ovládané skupiny k ojedinelým zdrojům skupinou ovládající. Kontrola nad jednáním však znamená ztrátu svobody. Navíc kontrola jednání předpokládá i kontrolu myšlení (*mind control*).

A trvalou snahou vládnoucích elit je, aby podřízené skupiny akceptovaly jejich pozici jako nevyhnutelný stav – tedy aby věřily, že věci jsou tak, jak mají být.¹⁵ Každodenně vzniká obrovské množství mediálních reprezentací a ty do různé míry působí na příjemce informací a formují tak jejich vidění světa.

¹² ANGELES, Peter A. Klasifikace neformálních falešných závěrů. *Britské listy* [online]. [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/2006/3/13/art27473.html>>.

¹³ SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace : Terminologický slovník*. Přel. Zuzana Smetanová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 392 s. Přel. z: *Sztuka argumentacji : Słownik terminologiczny*. ISBN 80-244-0699-3.

¹⁴ VAN DIJK, Teun. *The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? Javnost/The Public (Ljubljana)*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW: <[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

¹⁵ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*. London: Hodder Arnold, 2007. s. 85. ISBN 978-0-340-91237-9.

Současná tendence k bulvarizaci médií, tedy procesu, ve kterém se stále více prostoru věnuje zábavě, však zastírá skutečnou moc médií. Média jsou v současnosti v rukou malého množství majitelů a ti většinou pochází ze „Západu“.

Zprávy jako zboží mají na sebe upoutat pozornost. Do hry vstupují také další subjekty: politické strany, majitelé vydavatelství, akcionáři a v neposlední řadě inzerenti. Ty všichni mají své zájmy a chtějí je prostřednictvím médií naplnit.

2.2 MEDIÁLNÍ PRODUKCE

Mediální produkce je průmyslovým odvětvím s ekonomickými, politickými a kulturními aspekty. Tyto aspekty spoluurčují, co média produkují¹⁶.

Požívání zdrojů, jejich výběr a citování ovlivňují tzv. zpravodajské hodnoty. Jsou to vlastně ty vlastnosti událostí, které zvyšují šanci na zveřejnění v médiích. Po celém světě dochází k mnoha významným událostem, ale není možné je zveřejnit všechny. Zpravodajské hodnoty slouží tedy jako kritéria pro výběr událostí, které překročily práh pozornosti médií, a mají tak šanci stát se zprávou v médiích.¹⁷ Mezi zpravodajské hodnoty¹⁸ se zpravidla řadí:

- frekvence (čím více časové rozpětí události odpovídá rytmu vycházení médií, tím je větší pravděpodobnost, že se událost stane zprávou (například u deníku se zvyšuje pravděpodobnost zveřejnění u jednodenních událostí))
- práh pozornosti (vztahuje se na „velikost“ události (například množství osob))
- blízkost (geografická i kulturní (například pro Evropany jsou události v Evropě významnější než v Asii))
- jednoznačnost (čím jednoznačnější, tím spíše se událost zveřejní)
- novost (čerstvé události jsou žádanější než starší)
- personalizace (konkrétní jedinci jsou objekty identifikace)
- negativita (negativní zpráva je pro média žádaná)

¹⁶ JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. s. 64. ISBN 80-7178-697-7.

¹⁷ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno : Barrister&Principal, 2001. s. 240 - 247. ISBN 80-85947-67-6.

¹⁸ Také viz: FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. 254 s. ISBN 0-415-01418-2. Nebo RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York : Palgrave Macmillan, 2007. 268 s. ISBN 978-1-4039-3565-6.

- vztah k elitám (například, pokud podobná událost týká elit, spíše se objeví ve zprávách, než kdyby se přihodila „obyčejnému člověku“)
- souznění (pokud událost splňuje očekávání publika, pravděpodobněji se stane zprávou)
- překvapení (neočekávanost či odchylka od norem zvyšuje šance události stát se zprávou)
- kontinuita (pokud se stane událost zprávou, informuje se o ní nadále)
- variace (tendence variovat dané téma v rámci jiných zpráv)

Negativita je zajímavá nejen pro bulvární média, ale i pro serióznější noviny. Vybrané texty o karikaturách v této práci se například soustředí na násilné demonstrace a nereferují o protestech nenásilných. Vzniká tak nevyvážená reprezentace těchto událostí. Zprávy s negativním obsahem převládají, a tak vzniká dojem, že všichni muslimové jsou teroristé, násilníci, potlačovatelé ženských práv, netolerantní extremisté, barbaři a nekulturní primitivové a nikoli spisovatelé, vědci, umělci nebo zkrátka jen nenásilní jedinci. Články o konfliktech s muslimy mají větší potenciál přitáhnout pozornost a objevují se tak na prominentnějších místech než témata ostatní.

2.2.1 Sběr dat a rasismus

Skutečnost, že se nějaká událost objeví (jako zpráva) v tisku, rozhodně nevypovídá o jejím významu. Výsledný produkt pak není věrným odrazem reality, nýbrž konstruktem, na jehož podobě se podílejí mnohé faktory. Vliv na zpravodajství mají jednak profesně-pracovní postupy žurnalistů a jiných zaměstnanců mediálních organizací (jev zvaný *gatekeeping*), a jednak uspořádání dané společnosti – tedy ideologie a převládající normy.

Výběr a zpracování dat jsou vzájemně provázané činnosti. Výběr dat zahrnuje rozhodování od výběru materiálu až po konečnou podobu mediálního textu. K těmto mediálním praktikám patří i zkoumání zdrojových textů – spolupráce s jinými novinami, rozhovory, tiskové konference, telefonické rozhovory atd.

Zpravodajské texty jsou výsledkem rutiny a celé řady selekcí, které mají standardizovanou podobu. Rozhodování o tom, co bude otištěno, kde a v jakém rozsahu, je součástí komplexního procesu. Na začátku řetězce je registrace určité události. Na světě se denně odehrává nepřehledné množství událostí, samotný výběr té které události závisí na subjektivních faktorech novinářů, ale i na faktorech systémových (organizačních

a ideologických)¹⁹. Ideologický faktor v našem případě zahrnuje „západní“ hodnoty a normy (demokracie, kapitalismus, sekularismus, materialismus aj.).

V procesu sběru dat je nutné si uvědomit, že významnou roli (a zvláště při studiu rasismu v médiích) hraje anglo-americká mediální dominance. A když si česká média kupují agenturní zprávy, tak s nimi si také kupují myšlenky a sdělení, jež jsou v těchto materiálech obsaženy.²⁰ Novináři přebírají zpravodajské texty od agentur a tyto texty podléhají také výběru. Redaktoři mají podobnou představu o výběru zpráv ve stejném společensko-kulturním prostoru.²¹

S Fowlerovým pojetím zpravodajství jako sociálního konstruktů souvisí i hypotéza nastolování témat (*agenda setting*). Tato teorie pracuje s myšlenkou, že společenská témata do značné míry nastolují právě média. Existuje tedy souvislost mezi tím, co společnost považuje za důležité téma, a prominencí těchto témat ve zpravodajství. Avšak je nelehké dokázat tuto kauzální spojitost.

Na výběr zpráv má vliv prostor a konkrétně blízkost. Tu však může upozadit negativita nebo jiná zpravodajská hodnota. Kromě redakce a jejích kontaktů mají média zpravidla síť zpravodajů a zpravodajských agentur, s nimiž spolupracují. Tyto zdroje tvoří hierarchizovanou strukturu, jejíž vztahy se řídí zavedenými pravidly.

2.2.2 Rasismus a média

Jak spolu souvisí žurnalistické postupy při výběru zpráv a jejich zpracování s rasismem a diskriminací? Média mají tendenci používat výběrová kritéria, která nejlépe slouží jejich vlastním cílům a zájmům.²² To většinou znamená snahu co nejvíce svůj produkt prodávat.

Všechny fáze při vzniku zpráv jsou ovlivněny vládnoucí ideologií. Už samotná registrace nějaké události jako významné pro zpravodajství je ideologická (například referování o obětech válečného konfliktu). Předpojaté shromažďování zpráv spočívá v daleko menší míře pozornosti, která je v médiích věnována tématům týkajícím se etnických menšin.

¹⁹ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jirák, Marcel Kabát. Praha : Portál, 1999. s. 240. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9.

²⁰ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 121. ISBN 80-85947-67-6.

²¹ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jirák, Marcel Kabát. Praha : Portál, 1999. s. 241. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9 (Cit. dle HETHERINGTON, Alastair. *News, Newspapers and Television*. London : Macmillan, 1985. ISBN 0-3333-8605-1.).

²² MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jirák, Marcel Kabát. Praha : Portál, 1999. s. 259. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9.

Naopak zvýšená pozornost se věnuje tématům jako imigrace, nezaměstnanost či kriminalita. Tak je tomu i u dalších procesů výběru až po konečný produkt. O ideologické funkci při jazykové realizaci jsme se zmínili již výše.

Práce s preferovanými zdroji je zvláště významná. Například zpravodajské agentury jako zdroje pro naše vybrané texty byly pouze „západní“. Jejich perspektiva se v textech samozřejmě odráží. Výzkumy evropského tisku vedené van Dijkem ukázaly, že zdrojové texty skupin, které jsou považovány za méně důležité či zajímavé pro média, jsou spíše opomíjeny, přehlíženy nebo vyřazovány.²³

2.2.3 Zpracování a prezentace dat a rasismus

Zpracování dat zahrnuje postupy, které mají vliv na konečnou podobu mediálního textu. Cílem procesu zpracování je výstup, který by měl vyhovovat profesionálním měřítkům kvality a mít úspěch u čtenářů. Na počátku je rozhodnutí o publikování nějaké zprávy nebo zadání tématu, poté následuje projednávání způsobu zveřejnění, a pak dochází ke zpracování a případnému doplnění dalšími zdroji. Na konci se dělají rozhodnutí o definitivní podobě, například o umístění v hierarchické struktuře daného média, tj. na titul nebo kamkoli jinam.

Tento transformační proces podléhá určitým konvencím a omezením. Tak například prostorová a časová omezení v tisku ovlivňují, co bude otištěno, a v jakém rozsahu (na jaké ploše). Omezený prostor má někdy za následek přílišné zestručnění a absence souvislostí. To může mít vliv na objektivitu. Podoba mediálního sdělení se vyskytuje v určitých vzorcích, které mají své charakteristické rysy.²⁴ Rutinní používání žánrů je druhý významný faktor ovlivňující konečnou podobu mediálního textu a i jeho význam. Opakování určitých žánrových konvencí (tematické, kompoziční a formální) usnadňuje orientaci v médiích a ovlivňuje očekávání publika.

Na celkové vyznění mediálních textů má vliv i profesní kód. Publicistický styl má persvazivní a informační funkci. Zpravodajství jako žánr má poměrně standardizovanou podobu. Plní především informativní funkci a jeho jazyk lze charakterizovat jako spíše nepříznakový.

²³ VAN DIJK. *Racism and the Press*. London : Routledge, 1991. 240 s. ISBN 0-4150-4734-X.

²⁴ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 160. ISBN 80-85947-67-6.

2.2.4 Přístup do médií

Někteří lidé, instituce nebo organizace jsou pro média zajímavějšími a hodnotnějšími zdroji. Jednotlivá média mají zpravidla své stálé zdroje (zpravodajské agentury, elitní jedinci a organizace). „Zpravodajství je často spíše referováním o tom, co o událostech řekly významné osobnosti než referováním o událostech samých.“²⁵ Výběr zdrojů je do určité míry závislý na redakci, a tak konečná podoba zprávy v tisku závisí na jejich přesvědčení, předsudcích a hodnotách.

Společenská moc je založena na privilegovaném přístupu ke společensky ceněným zdrojům, jako je například bohatství, pozice, status, síla, členství ve skupině, vzdělání a vědomosti.²⁶ Mediální diskurz je ceněným zdrojem moci ve společnosti. Když máme moc, můžeme ovládat jednání, ale i myšlení ostatních.

Van Dijkův průzkum²⁷ prokázal, že zdrojové texty pocházející od osob/skupin méně vlivných nebo zajímavých bývají ignorovány a opomíjeny. Týká se to především etnických menšin. Jak ostatně potvrdil i náš výzkum, etnické minority a jejich mluvčí a odborníci nejsou obvykle považováni za odborníky na události, které se dotýkají jejich etnika. Předpokládá se o nich, že budou předpojatí, zatímco „západní“ politici, právníci a odborníci jsou považováni za nezávislé a spolehlivé zdroje.

S tím souvisí i další záležitost, která stojí za zmínku, a tou je (ne)zaměstnanost novinářů z menšinových etnik v tisku, jejich menší citovanost a omezený přístup do médií.²⁸ V rámci našeho výzkumu se tato tendence potvrzuje. Autoři článků ve vybraných textech jsou až na výjimky (komentář Jany Al Oukly, muslimky českého původu a odbornice na islám, rozhovor s Vladimírem Sáňkou, ředitelem Islámského centra v Praze a jeho komentář) zakotvení v „západní kultuře“ a pohlížejí tedy na problematiku z této perspektivy. Vladimír Sáňka i Jana Al Oukla jsou navíc Češi, kteří konvertovali k islámu později, tedy se lze domnívat, že jejich perspektiva je také zakotvena v „západním myšlení“. Jejich hlasy jsou muslimské jen částečně.

Agenturní zdroje jsou také výhradně západní. Agenturními zdroji textů o karikaturách byly americká The Associated Press, britská Reuters a česká ČTK. Všechny globální tiskové

²⁵ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jiráček, Marcel Kabát. Praha : Portál, 1999. s. 243. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9.

²⁶ VAN DIJK, Teun. *Principles of critical discourse analysis*. *Discourse & Society*. 1993, roč. 4, č. 2, s. 249 – 283. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>.

²⁷ VAN DIJK, Teun. *Racism and the Press*. London : Routledge, 1991. 240 s. ISBN 0-4150-4734-X.

²⁸ VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html>.

agentury jsou původem americké nebo západoevropské.²⁹ Postavení zemí, událostí a názorů, prezentované těmito zpravodajskými agenturami, je tak ovlivňováno „západní“ perspektivou. Absence „nezápadních“ agentur přispívá k nevyváženosti a neobjektivitě zpravodajství.

Agentury poskytují texty, fotografie, videa, tedy základní informace o celosvětových politických, ekonomických a jiných událostech. Málokteré noviny mají své zvláštní zpravodaje, když už, tak jich je málo a nemohou být tak včas u zdroje. Tyto veliké agentury mají naopak velmi hustou síť vlastních zpravodajů a ti vytváří základní materiál, který si pak noviny sami upravují.

„Nejproblematičtější aspekty předpojatosti agenturního zpravodajství nejsou ani tak geopolitického charakteru, ale spíše souvisí s takovými faktory, jako je omezená škála používaných témat (především mezinárodní ekonomika se zaměřením na velmoci, politika, vojenské záležitosti, mezinárodní a nejdůležitější vnitrostátní konflikty, sport); zaměření na elity; prominentní postavení oficiálních zdrojů a aplikace konvenčních západních zpravodajských kritérií (upřednostňování konfliktu před stabilitou, události před procesem atd.).“³⁰

O přednostním přístupu elit do médií hovoří i van Dijk. To se může odrážet v kontextu – tedy výběr času, místa a participantů nebo v samotných vlastnostech textu. Elity často předem formulují (*preformulate*) to, co později bude akceptováno většinou společnosti.³¹ Média fungují „jednosměrně“, to znamená, že do nich mají přístup pouze určité typy diskurzů a určití jedinci.³²

Z výše zmíněného tedy vyplývá, že jak procesy vzniku, tak i sociální struktura se podílí na prosazování jedné určité perspektivy. Perspektiva je popisování a hodnocení událostí z pozice mluvčího. To znamená, že úsudky, názory či mínění jsou ze své podstaty relativní.

²⁹ BOYD-BARRETT, Oliver. Zpravodajské agentury jako agenti globalizace. *Revue pro média* [online]. Prosinec 2002 [cit. 2009-06-22]. Dostupné z WWW: <http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue04/preklad_boyd-barett_rpm04.pdf>.

³⁰ Tamtéž.

³¹ DIJK, Teun van. *From Text Grammar to Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/From%20text%20grammar%20to%20critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

³² FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 22. ISBN 0-415-01418-2.

Perspektiva se projevuje nejen slovní zásobou, ale také například přisuzováním role agenta/patienta jednotlivým participantům, explicitnost/implicitnost popisů apod.³³

2.3 REPREZENTACE MENŠIN V MÉDIÍCH („NOVÝ“ RASISMUS)

Etnické předsudky jsou získávány, sdíleny a legitimizovány především různorodými typy diskurzivní komunikace mezi členy „bílé“ dominující skupiny.³⁴ Masová média hrají důležitou roli v reprodukci rasistických sociálních reprezentací. Z tohoto předpokladu CDA vychází i tato práce.

V současnosti většina médií explicitně odsuzuje jakékoli formy extremismu, rasismu a diskriminace.³⁵ Od 60. let začal v západních médiích ubývat explicitní rasismus (*blatant racism*) a podpora menšin a jejich práv se stala součástí celospolečenského konsenzu.³⁶

V současnosti se spojuje rasismus převážně s extremistickými skupinami. To je však nebezpečné, protože to implikuje popírání rasismu například v masových médiích.³⁷

Popírání rasismu je jednou z mediálních strategií, která slouží k vlastní pozitivní prezentaci (viz van Dijkův ideologický čtverec, s. 60). Rasismus je však i nadále celospolečenským problémem. Implicitní rasismus v médiích souvisí s přednostním přístupem elit do médií.³⁸

V souvislosti s médii se hovoří o tzv. *novém rasismu* („*subtle*“/„*new*“ *racism*)³⁹. Již název zdůrazňuje, že tento rasismus je záluďný a na první pohled nepatrný. Je rafinovanější a efektivnější, než rasismus „očividný“ a neskrývaný. Projevuje se v samotných procesech

³³ VAN DIJK, Opinions and Ideologies in The Press. In BELL, A.; GARRETT, P. (ed.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford : Blackwell, 1998. s. 21 - 63. ISBN 0-631-19888-1.

³⁴ VAN DIJK, Teun. Structures and strategies of discourse and prejudice. Social psychological and methodological perspectives. In VAN OUDENHOVEN, J. P.; WILLEMSSEN, T. M. (ed.). *Ethnic minorities. Social psychological perspectives*. Amsterdam/Lisse : Swets & Zeitlinger, 1989. s. 115 – 138. ISBN 902650988. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Structures%20and%20strategies%20of%20discourse%20and%20prejudice.pdf>>.

³⁵ Také MfD „odmítá extremismus v jakékoli formě, komunismus, nacismus či rasismus“. [cit. 2009-06-24] <<http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/otazky-a-odpovedi.htm>>.

³⁶ VAN DIJK, Teun. Power and the News Media. In PALETZ, D. L. (ed.). *Political Communication in Action*. Cresskill : Hampton Press, 1996. s. 9 - 36. ISBN 978-1-572-73001-4. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf>>.

³⁷ Tamtéž s. 23.

³⁸ VAN DIJK, Teun. The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? *Javnost/The Public (Ljubljana)*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW: <[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

³⁹ VAN DIJK, Teun. New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. In COTTLE, S. (ed.). *Ethnic Minorities and the Media*. Milton Keynes : Open University Press, 2000. s.33 - 49. ISBN 978-0-335-20270-6. Dostupné z WWW: <[http://www.discourses.org/OldArticles/New\(s\)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/New(s)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf)> nebo TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. 465 s. ISBN 92-95008-17-0.

vzniku zpráv a ve sběru dat, ale také v mediálních textech. Van Dijk poukazuje na zaměření médií na určité skupiny osob, například cizinci z kulturně odlišných oblastí, imigranty a etnické menšiny. Tyto skupiny jsou nejčastěji v médiích asociovány se socio-ekonomickou hrozbou, „odchylným“ chováním, kriminalitou a násilím. Média tak přispívají ke konstituování a přijímání těchto preferovaných modelů, které se pak zpětně stávají základem pro argumentaci, která odůvodňuje současný stav a ideologii, která jej ospravedlňuje.⁴⁰ Van Dijk upozorňuje, že tyto procesy mohou být automatizované, tj. nezáměrné.⁴¹ Zpravodajství může být předpojaté i v souvislosti s nedostatkem zdrojů, z důvodu časové tísně nebo kvůli špatné organizovanosti zdrojů nebo neznalostem.

Tzv. *nový rasismus* je v Evropě spojován s většinovým tiskem, spíše pravicovým nebo konzervativním.⁴² Do této kategorie můžeme zařadit i námi zkoumaný deník MfD.

Mezi hlavní strategie používané v souvislosti s diskurzivní reprezentací rasismu patří:

- polarizace mezi „námi“ a „jimi“ (opoziční vztah)
- obviňování oběti (*blaming the victim*) - zaměření na problémy, které způsobují „oni“ „nám“ (tedy nikoli obráceně)
- zaměření na negativní témata (násilí, terorismus, nepřizpůsobivost apod.)
- zaměření na kulturní odlišnost (nikoli na to společné)
- omezený přístup a citovanost ostatních etnik v médiích
- vlastní pozitivní prezentace (své vlastní kultury, země, lidí)
- popírání rasismu (nebo přenos na někoho jiného)⁴³

Výše zmíněné tendence se vyskytují opakovaně a spolupodílí se na vytváření nevyvážené a neobjektivní reprezentace ostatních etnik. Podle výzkumu Evropského výzkumného centra

⁴⁰ VAN DIJK, Teun. The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? *Javnost/The Public (Ljubljana)*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW: <[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

⁴¹ VAN DIJK, Teun. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*. 1993, roč. 4, č. 2, s. 262. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

⁴² TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. s. 53. ISBN 92-95008-17-0.

⁴³ VAN DIJK, Teun. The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? *Javnost/The Public (Ljubljana)*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW: <[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

migrace a etnických vztahů (vypracováno pro Evropské monitorovací centrum rasismu a xenofobie, které spadá pod EU) jsou tyto tendence společné médiím po celé Evropě.⁴⁴

Reprezentace uprchlíků může sloužit jako dobrý příklad. Výzkumy západního tisku stále potvrzují přítomnost stereotypů a předsudků vůči „těm ostatním“. Novináři se často zaštiťují svobodou slova. Média tak napomáhají vytváření veřejného konsenzu, který je pak součástí argumentace i v politice (například *argumentum ad populum*, tedy argument poukazující na zájmy lidu, jeho názory, hodnoty, ale i předsudky). „Západ“ je tak spojován s demokracií, moderností a „ti druzí“ (muslimové) s primitivismem, diktaturou, násilím a terorismem. Kulturní odlišnosti se používají jako argument proti muslimům, který ospravedlňuje například jejich postavení na okraji společnosti (viz např. tzv. boje o mešity v Česku).

Opakováním stereotypů a pokřivených reprezentací dochází k jejich ustálení, normalizaci a stávají se z nich kategorie přirozené. Stanou se „objektivními fakty“, která se nezpochybňují.

2.4 PUBLIKUM

Čtenáři také ovlivňují mediální komunikaci. Pomocí znalostí o publiku poznáváme i podstatu médií samotných. Publikum hraje zásadní roli při zkoumání vlivu médií. I pro samotná média je důležité znát vlastní publikum. Cílové publikum jsou předpokládání čtenáři, na které je médium konkrétně zaměřeno (s ohledem na věk, příjmy, vzdělání apod.). Skutečné publikum se však může od cílového lišit. Čtenost označuje počet těch, kteří si výtisk skutečně přečtou, je o něco větší než prodaný náklad.

Jedno z pojetí pojímá publikum jako „mediální trh“ či „mediální spotřebitele“, tedy především jako cílovou skupinu inzerentů.⁴⁵ „Mediální organizace proto běžně shromažďují a využívají informace o publiku pro své řízení, finanční rozvahy a plánování.“⁴⁶ Média především chtějí své produkty prodávat a zvýšení prodeje lze dosáhnout přilákáním pozornosti (například kvalitou, bulvarizací a grafikou).

⁴⁴ TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. 465 s. ISBN 92-95008-17-0.

⁴⁵ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jiráček, Marcel Kabát. Praha : Portál, 1999. s. 319. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9.

⁴⁶ Tamtéž s. 315.

Novináři mají nějakou představu o svém publiku, a tak mohou korigovat vzájemnou komunikaci, aby byla úspěšná.⁴⁷ Mediální komunikace tak vzniká s ohledem na dané publikum. To je i jedno z možných vysvětlení, proč média nepíše o rasismu, obviňovali by tak sebe i vlastní čtenáře. Větší zpravodajskou hodnotu jistě má spíše téma násilné demonstrace (tedy špatné jednání těch druhých), než téma rasismu v evropských médiích (špatné jednání novinářů).

Publikum je nutné také vnímat jako aktivní skupinu. Existují různé formy odolávání – odmítnutí, pochybnosti nebo kritika.⁴⁸

Pro náš výzkum je relevantní především pochopení chování publika, tedy toho, co publikum s mediálními sděleními dělá, jak s nimi nakládá, jak je interpretuje. Zajímá nás tedy především vztah publika a mediálního textu.

Noviny mají institucionální charakter a čtenáři jsou jedinečná individua. A tak mediální institucionální tvrzení je nutné dostat ke čtenáři tak, aby měl dojem, že jde o individuální hlas. Tato strategie se nazývá *narrowing the gap*⁴⁹ („překonávání rozdílů“). Dosahuje se toho za pomoci prostředků interpersonální komunikace (vytváření dojmu mluvenosti, neformálnosti, např. oslovení čtenáře atd.). Ideologické koncepty se tak prezentují jako myšlenky konkrétních jedinců (autorů textů).

Média se podílí na obsahu a stavu veřejného mínění, tedy souboru ustálených představ, názorů, postojů a hodnocení, které je třeba zastávat, aby byl jedinec členem dané společnosti.⁵⁰ V souvislosti s veřejným míněním hovoří Walter Lippmann o tzv. „vyrobění souhlasu“ (*manufacture of consent*). Pomocí stereotypů, symbolů a zjednodušování se vytváří (za vydatného přispění médií a elit) jednotné veřejné mínění, tedy celospolečenská názorová shoda. Většina musí spoléhat na autority a jsou jí předkládány „polořešení“, s nimiž většina může buď souhlasit, nebo odporovat.⁵¹

⁴⁷ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 319. ISBN 80-85947-67-6.

⁴⁸ VAN DIJK, Teun. Power and the News Media. In PALETZ, D. L. (ed.). *Political Communication in Action*. Cresskill : Hampton Press, 1996. s. 13. ISBN 978-1-572-73001-4.

⁴⁹ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 47. ISBN 0-415-01418-2.

⁵⁰ JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. s. 91. ISBN 80-7178-697-7.

⁵¹ ŠIMŮNEK, Michal. Walter Lippmann: Veřejné mínění. *Revue pro média* [online]. 10/2002 [cit. 2009-23-06]. Dostupné z WWW: <http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue03/recenze_lippmann.htm>.

2.4.1 Publikum a rasismus

Některé společenské jevy a procesy se dostávají do povědomí příjemců mediálních sdělení dříve, než mají možnost porovnat svoji „mediální“ zkušenost s bezprostřední zkušeností osobní. Většina čtenářů MfD si vytváří názor na islám mediálními texty spíše než osobní zkušeností. Nemají tak možnost srovnávat a korigovat informace zprostředkované a informace získané vlastní zkušeností. Běžný čtenář nebo čtenářka při čtení mediálních textů nezaznamenají, jak jazyk vyjadřuje ideologii, mocenské vztahy a nerovnosti v dané společnosti. Může to být jak z časových důvodů, tak kvůli neznalosti. Mnoho významů však v textu explicitně vyjádřeno není.

Van Dijk ve svém pojetí CDA pracuje se sociokognitivním vztahem mezi mentálními modely a sociálně sdílenými mentálními reprezentacemi. Sociální reprezentace (sociálně sdílené vědomí) zahrnují (1) obecné znalosti o fungování jazyka, diskurzu a komunikace, (2) obecné znalosti o světě (znalosti *rejstříků*), (3) názorová schémata či postoje (např. o imigraci) a (4) základní ideologické systémy (např. hodnoty, normy a zájmy skupiny), které konstruují a organizují tyto postoje. Mentální modely jsou „osobní, ad hoc a jedinečné mentální reprezentace nějaké události, kterou určitý jedinec prožil, nebo o ní četl/slyšel“⁵². Tyto subjektivní reprezentace relevantních údajů (prostředí, účastníci, jednání apod.) mohou také zahrnovat i hodnocení a názory. Opakované setkávání s podobnými strukturami v textu má za následek neustálé aktualizování a upevňování modelu. K tomu dochází, pokud čtenáři nemají alternativní zdroje informací a pokud si nejsou vědomi persvazivní povahy médií a neuvědomují si kontrolu, kterou nad nimi média mají, tj. vše berou jako fakta, nepochybují a nejsou k médiím kritičtí (tj. nejsou mediálně gramotní). Tak například opětovné asociování muslimů s negativním jednáním (spolu s hodnocením) upevňuje naše osobní mentální modely. Tyto subjektivní modely jsou se sociálními reprezentacemi provázané.

Součástí moci, kterou disponují média, je schopnost ovládat jednání svých čtenářů tím, že mohou ovlivňovat jejich mentálních modely, tj. poskytovat jim předpojaté informace (témata, významy, styl, rétoriku potvrzující stereotypy). Opakované setkávání s těmito předpojatými modely spolupůsobí na následné generalizování těchto modelů, a tak i na vznik předpojatých sociálně sdílených postojů, předsudků. Tyto postoje se ustalují a pak

⁵² VAN DIJK, Teun. Analyzing Racism Through Discourse Analysis : Some methodological reflections. In STANFIELD, J. H. (ed.). *Race and ethnicity in Research Methods*. Newbury Park : Sage, 1993. s. 99. ISBN 0-8039-5007-1.

samy začínají ovlivňovat vznikající nové modely.⁵³ Opakováním vznikají konvence (žánrové, tematické apod.), následkem toho jsou jistá čtenářská očekávání. Van Dijk tedy předpokládá vznik předsudků shora dolů, tj. od elit směrem k veřejnosti.

2.5 VLIV MÉDIÍ

Teorie masové komunikace předpokládá, že mediální diskurz má vliv na jednotlivce i celou společnost, konkrétně na chování, názory, přesvědčení a hodnocení. Podoba těchto účinků i jejich rozsah jsou již věci názoru. Zkoumání těchto účinků je poměrně komplikované, existují spíše hypotézy. Rozlišují krátkodobé nebo dlouhodobé a záměrné (plánované) nebo nezáměrné (neplánované) účinky. Pro náš výzkum jsou důležité především účinky dlouhodobé (socializace, konstrukce reality, kontrola a formování vědomí), které se týkají změn postojů, názorů a přesvědčení. Zkoumání kulturních účinků se zaměřuje na způsob určování a vymezování kultury a na to, jak udržují a posilují kulturní rozdíly.⁵⁴

Používání cenzury i propagandy vychází z předpokladu, že média ovlivňují společnost významnou měrou. Propaganda je cílená manipulace s informacemi za účelem ovlivňování veřejnosti. Pro naši analýzu je relevantní především ideologická propaganda („islámská“ i „západní/evropská“). Ta se „snaží zneužívat emoce a nadšení k násilné změně názorů či přesvědčení.“⁵⁵ Termín propaganda je zatížen příliš negativními konotacemi (nacistická a komunistická propaganda), takže jeho spojení se současnou západní ideologií vyvolává nevoli. Přesto však je nutné si uvědomit, že „navzdory všeobecnému přesvědčení demokracie (a nikoli jen diktatury) stále používají propagandu k zachování vlastní hegemonie“⁵⁶.

V minulosti se na moc médií pohlíželo odlišně. Média se nejdříve považovala za velmi mocná, později se hovořilo o omezených účincích médií a po návratu k významnému vlivu médií se od 80. let uvažuje o současném mocenském vlivu médií ve spojení s aktivním publikem.⁵⁷

⁵³Tamtéž s. 101.

⁵⁴BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 353. ISBN 80-85947-67-6.

⁵⁵JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. s. 91. ISBN 80-7178-697-7.

⁵⁶RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. s. 182. ISBN 978-1-4039-3565-6.

⁵⁷JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. s. 161 - 171. ISBN 80-7178-697-7.

Teorie *sociální konstrukce reality*⁵⁸, ze které vychází i kritická analýza diskurzu, předpokládá, že moc médií je značná. Tato teorie poukazuje na sociálně a kulturně utvářenou povahu společnosti a jejích hodnot. Společnost si pak sama neuvědomuje, že zdánlivý stav věcí je vlastně společenským konstruktem. V mediální komunikaci to znamená, že se média na konstruování reality podílejí a „jsou schopna definovat společensky platné významy a ovlivňovat publikum“⁵⁹. Další význam pro mediální studia spočívá hlavně ve zdůraznění významu kontextu pro studium mediálních produktů. V naší analýze to znamená, že „západní“ ideologie je jednou z mnoha a její odraz v médiích je třeba tak studovat.

Podle van Dijka média přispívají k reprodukci stávajících mocenských poměrů a slouží tak elitám a vládnoucím skupinám. Van Dijk vychází (stejně jako ostatní analytici CDA) z Gramsciho pojetí *hegemonie* a (nový) rasismus je jedním z příkladů hegemonie. Definování a hodnocení reality působí ve prospěch fungujícího společenského řádu (ideologie). Empiricky je těžko dokazatelné, že by média záměrně prosazovala nějakou ideologii, ale pokud se podíváme na „západní“ média, lze vypožorovat určitou shodu (např. hierarchie a zpracování témat nebo jejich absence). To souvisí s tzv. výrobou souhlasu, o které jsme se zmínili výše (s. 32). Nastolování agendy určuje hierarchii témat, tedy interpretuje jejich důležitost pro společnost (s. 25).

Jiráček upozorňuje na sklon médií k *opakování* sdělení, což má za následek sílící tendence opakujiícímu se sdělení věřit a brát ho jako samozřejmost.⁶⁰ Tento účinek médií považujeme za významný zvláště při zkoumání rasismu v mediálním prostoru. Opakujiící se argumentační modely, témata, predikační a referenční strategie konstruují obraz menšin, který se opakováním stává „skutečným“.

Manipulace je snaha s cílem oklamat druhé, rozhodovat za ně a neumožnit jim vytvořit si vlastní názor. Manipulace implikuje asymetrický vztah, kdy oběť si není manipulace vědoma.⁶¹ Manipulace neznamená podávání mylných informací. K odhalení manipulace je zapotřebí vidět souvislosti, znát kontext, čerpat z alternativních zdrojů a mít povědomí o vlivu médií. Neznalost bývá zneužívána k ovlivňování veřejnosti za různými účely

⁵⁸ BERGER, P. L., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK, 1999. 216 s. ISBN 80-85959-46-1.

⁵⁹ JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. s. 165. ISBN 80-7178-697-7.

⁶⁰ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. 392 s. ISBN 80-85947-67-6.

⁶¹ HARRÉ, Rom. Persuasion and Manipulation. In VAN DIJK, Teun (ed.). *Discourse and Communication : New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin : de Gruyter, 1985. s.126 - 142. Research in Text Theory, vol. 10. ISBN 3-11-010319-2.

(ospravedlnění nepopulárních rozhodnutí, války či přijetí kontroverzního zákona). Manipulace lze specifikovat na různé typy⁶² - manipulace nesrozumitelností či zahlcením bezvýznamnostmi či manipulace řazením (tj. umístěním v tisku). Ve vztahu k naší práci se ukázala relevantní především manipulace s emocemi a výběrem (ignorováním). Apel na emoce je nástrojem falešné *argumentace ad populum*.⁶³ Manipulace výběrem se dosahuje zahrnutím těch zpráv (témat), která podporují naše hledisko nebo názor, a záměrným opomíjením odlišných perspektiv. Oba tyto druhy manipulace jsou nedílnou součástí reprezentace sporu o karikatury proroka Mohameda. Výběr komentátorů má také zásadní vliv na vyznění zprávy. Pokud je nějaká událost komentována, měli by být zastoupeni komentátoři s odlišnými názory, aby byla zachována vyváženost (a čtenář se mohl samostatně rozhodnout). V naší analýze se ukázalo, že tento přístup zdaleka není samozřejmostí.

Dosáhnout persvazivních účinků lze pomocí odvolávání se na autority a důvěryhodné svědky, používání statistických údajů, fotografií a dalších nástrojů, které zvyšují důvěryhodnost. V dnešní době nepřeborných možností informační společnosti si můžeme rozhodovat sami o svém „zdroji informací“, a převzít tak alespoň částečně kontrolu nad poznáním světa.

V důsledku výše zmíněných tendencí (centralizace vlastnictví médií, „západní“ perspektiva agentur, absence menšinových novinářů a další) dochází k omezení ideologické, politické, etnické i sociální rozmanitosti. Převládá neoliberalní „západní“ diskurz, z jehož perspektivy je podávána realita v médiích.

2.6 MÉDIA V ČR

Česká média po roce 1989 spojuje tendence k infotainmentu (spojení zábavné a informativní funkce) a bulvarizaci. Tyto sklony jsou však jevem celosvětovým. České deníky ovlivňují především ekonomické zájmy vydavatelů.

V současnosti je diskutována budoucnost tištěných médií, kterým klesá prodejnost v důsledku rozvoje internetu a blogů. Této vznikající informační platformě se snaží majitelé tištěných médií čelit různými způsoby. Například společnost Mafra provozuje

⁶² BINKA, Bohuslav. Ubráníme se? Pokus o typologii současné mediální manipulace. *Britské listy* [online]. 31.08.2005 [cit. 2006-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/24750.html>>.

⁶³ SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace : Terminologický slovník*. Přel. Zuzana Smetanová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. s. 64. Přel. z: *Sztuka argumentacji : Słownik terminologiczny*. ISBN 80-244-0699-3.

www.idnes.cz, internetovou obdobu tištěné Mladé fronty DNES (rozšiřování čtenářské základny a strategický krok do budoucna). Dá se očekávat, že tištěná média budou existovat i nadále, i když v menším nákladu.

2.7 DENÍK MLADÁ FRONTA DNES

Na Mladou frontu Dnes (dále jen MfD) jsme se zaměřili ze dvou důvodů. Prvním a nejdůležitějším je rozsáhlá čtenářská obec. Ve zkoumaném měsíci únoru roku 2006 byl náklad MfD 297 042 výtisků⁶⁴ a čtenost několikanásobně vyšší, 1 048 000⁶⁵. Navíc tentýž vydavatel provozuje i internetovou mutaci, www.idnes.cz, která čtenářskou obec ještě rozšiřuje. Další důležitý aspekt vzhledem k analýze je rozmanitost publika MfD.⁶⁶ Rozmanitost publika lze odhadovat podle základní struktury časopisu, prezentace témat, zpracování a prostoru, kterým je jim poskytován. Snahou MfD je oslovit co nejvíce čtenářů (MfD vychází ve čtrnácti regionálních mutacích). Proto se domníváme, že tendence, které v analýze prokážeme, budou mít obecnější charakter a jejich vliv na společnost bude poměrně významný.

Mladá fronta DNES vychází od roku 1990. Společnost M a F a.s. v roce 1991 vytvořila společně s francouzskou firmou Socpresse společnost MaFra a.s., pod kterou deník přešel a která je od roku 1995 plně vlastněna německým koncernem Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft, mbH (RBDV).⁶⁷ Tématu zahraničního vlastnictví českého tisku se věnuje historik Bořivoj Čelovský (Konec českého tisku?, 2001 a Konec českého tisku, 2002) a probíhaly o tom debaty na Britských listech.⁶⁸

2.7.1 Profil a politická orientace

Vydavatelství MaFra na oficiálních webových stránkách také uvádí, že MfD „není závislá na žádné politické straně. Nedává přednost žádnému úzce vymezenému ideovému proudu. Ve zpravodajství se snaží být nestranná, v názorové části vyznává hodnoty svobody,

⁶⁴ Souhrný náklad deníku podle ABC Kanceláře ověřování tisku [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.abccr.cz/tabgraf96-soucasnost/2006/deniky06.htm>>.

⁶⁵ Odhad čtenosti podle Unie vydavatelů [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.unievychavatelu.cz/Default.aspx?section=30&server=1&article=103>>.

⁶⁶ Profil čtenářů MfD dle projektu Median GfK Praha [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: <www.metro.cz/ke-stazeni/aktualni-prezentace/profily.../download>.

⁶⁷ Informace o mediální skupině MaFra [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: <http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all/cs_o-spolecnosti_portret-spolecnosti.htm>.

⁶⁸ ČULÍK, Jan. Odmítáme kolektivní viny, ale zahraniční vlastnictví českého tisku je vážný problém. *Britské listy* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/10445.html>>.

politické a názorové plurality a tržního hospodářství⁶⁹. Tomuto tvrzení však do značné míry odporují výsledky naší analýzy. V MfD jsme se setkali s prezentací poměrně homogenních názorů, které vycházely z určité (ideologické) perspektivy. Přestože se MfD považuje za politicky neutrální, bývá tomuto deníku přisuzována pravicová nebo konzervativní pozice v politickém spektru.

Podle rubrik lze MfD charakterizovat jako deník zaměřující se především na politiku, ekonomiku (rubriky Události a politika, Z domova, Ze světa, Názory, Publicistika, Ekonomika, Kurzy a podniky, Zahraniční ekonomika, přílohy Peníze, Zaměstnání, Auto, Vzdělávání, Bydlení). Kultura je zastoupena méně (rubrika Kultura, příloha Scéna a Kavárna).

2.7.2 Čtenáři

MfD lze zařadit mezi tzv. mainstreamová média. Jejich čtenáři jsou nevyhranění, jsou různé staří, zastávají různé profese a mají různé sociální zařazení. MfD se vyhýbá názorům extrémním pro střední třídu a snaží se vybírat zprávy, které osloví co nejširší okruh čtenářů. Společnost Mafra prezentuje čtenáře MfD (možná je však snaha ovlivnit inzerenty) jako „kvalitní cílovou skupinu čtenářů, kteří patří k aktivní a dobře situované části populace“⁷⁰.

Podle výzkumu společnosti Median GfK Praha⁷¹ mezi čtenáře spíše ekonomicky aktivní lidé mladšího věku (většina je ve věku 30 – 59 let), spíše vzdělanější a s vyššími příjmy. Mírně převažuje mužské publikum. Většina čtenářů žije v domácnostech z vyšších a středních společenských tříd. Většina považuje noviny za svůj hlavní zdroj informací.

2.7.3 Etický kodex novinářů MfD

Tak jako jiná média i MfD má svůj etický kodex, „základní podmínku práce pro www.idnes.cz a MfD.⁷² Povinností je poskytovat „pravdivé, přesné a nezkreslené informace“. Dále se tam můžeme dočíst, že „iDNES.cz a MF DNES se vyhýbají jakýmkoliv předsudkům a pejorativním výrazům ve spojení s rasou, národností, pohlavím, náboženským vyznáním, politickým přesvědčením, sexuální orientací či profesním

⁶⁹ MfD : Otázky a odpovědi [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/otazky-a-odpovedi.htm>.

⁷⁰ Prezentace MfD společností Mafra [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all/cs_produkty-a-sluzby_mlada-fronta-dnes.htm.

⁷¹ Výzkum společnosti Median GfK Praha [online]. [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW: www.metro.cz/ke-stazeni/aktualni-prezentace/profily.../download.

⁷² Etický kodex novinářů MF DNES a iDNES.cz [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/eticky-kodex.htm>.

a společenským zařazením“. Jistotní modalita tohoto tvrzení má čtenáře přesvědčit, že je to samozřejmost. Naše analýza však toto tvrzení zpochybňuje.

3 SOCIÁLNÍ KONTEXT

3.1 TEXT A KONTEXT V KRITICKÉ ANALÝZE DISKURZU

Diskurz jako užití jazyka je součástí sociální praxe a tedy diskurzivní analýza se neobejde bez analýzy textů v jejich kontextu.¹ Sociální praxe je lidské chování, které zahrnuje určité sociálně ukotvené konvence, v jejichž rámci mají jedinci určitou (omezenou) svobodu a možnost individuálního jednání (například náboženské mše, školní vyučování aj.).²

Širší *sociokulturní kontext* zahrnuje aspekt historický, politický, ekonomický apod. Součástí analýzy je také *kontext situační* (kontext konkrétní komunikace, prostředí, participantů a jejich role) a *ko-text* (kontext v rámci textu). S proměnlivým kontextem se proměňuje i role diskurzu ve společnosti.

Mluvčí si většinou nejsou vědomi, jak je jejich mluva determinována společností, ve které žijí, a ani společenských dopadů užívání jazyka. Texty mohou ovlivňovat společenské změny, měnit postoje, hodnoty a znalosti členů dané společnosti.

Deskriptivní přístupy k jazyku lze charakterizovat jako zaměřené především na struktury textu. To mělo za následek opomíjení relevantních vztahů textu s historickým, sociokulturním a politickým kontextem. CDA integruje analýzu textů a sociální analýzu. Fairclough pracuje s trojdimenzionálním rámcem: analýzou jazyka, analýzou diskurzivní a sociální praxe.³ Analýza sociální praxe tvoří spolu s diskurzivní a lingvistickou analýzou nedílnou součást při kritické diskurzivní analýze. Analýza sociálního kontextu zahrnuje analýzu prostředí, přístup do diskurzu, médium, participanty, témata a žánry, sociální jednání a vztahy a účel komunikace.

Podle CDA nejsou významy v jazyce pevně zakotvené, ale vznikají až v kontextu.⁴ Například označení „muslimové“ v kontextu vybraných textů MfD má velmi negativní konotace, protože jsou takto označováni většinou radikální protestující, kteří ničili ambasády, pálili vlajky evropských zemí a vyhrožovali násilím. V jiném kontextu, například při přednášce z religionistiky, bude toto označení mít jiný význam. Posлуhači nebo čtenáři by měli znát kontext a funkci promluvy, aby byl komunikační akt úspěšný. Podle funkční

¹ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 7. ISBN 0-582-21984-1.

² BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 8. ISBN 978-0-340-91237-9.

³ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 2. ISBN 0-582-21984-1.

⁴ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 8. ISBN 978-0-340-91237-9.

lingvistiky, ze které CDA vychází, nese jazyk spíše významový potenciál, který se aktualizuje až v kontextu.⁵

3.1.1 Mocenské vztahy

CDA se zabývá vztahem moci a diskurzu a zkoumá především asymetrické mocenské vztahy a to, jak jedinci s větší mocí užívají jazyk k udržení této nerovnosti. Moc je v pojetí Normana Fairclougha konceptualizována v termínech asymetrie mezi účastníky diskurzivních událostí, stejně jako v pojmech nerovného postavení či nemožnosti ovládat to, jak jsou texty vytvářeny, rozšiřovány a konzumovány v určitých sociokulturních kontextech. Moc jsou nejen peníze, ale i znalosti a status. Odlišný status odpovídá odlišným přístupům k diskurzu (ve vztahu k mocenskému postavení). Nerovnost ve společnosti je výsledkem historických procesů sociální, politické a kulturní dominance určité skupiny. Tato dominance vyžaduje neustálou diskurzivní legitimizaci⁶. Elity přisuzují problém rasismu jiným sociálním skupinám, a tak sami nerozpoznávají rasismus a ani se jím nezabývají.⁷ To je případ i českého prostředí.

3.1.2 Ideologie

S mocenskými vztahy ve společnosti souvisí ideologie. Je to „určitá forma sociálního vědomí, které je sdíleno danou společenskou skupinou“⁸. Naturalizované ideologie mají největší persvazivní účinky, protože nepůsobí jako ideologie, ale jako přirozený a jediný možný stav věcí. To, co je přirozené a odpovídající zdravému rozumu se stává součástí „základních znalostí“ ve společnosti (*knowledge base*).⁹ To jsou širší kulturní znalosti, sociální znalosti, znalosti institucionálních praktik, morálních hodnot aj.

⁵ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 17. ISBN 978-0-340-91237-9.

⁶ VAN DIJK, Teun. *Discourse and Inequality*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20inequality.pdf>>.

⁷ VAN DIJK, Teun. Elite Discourse and the Reproduction of Racism. In WHILLOCK, R. K.; SLAYDEN, D. (ed.). *Hate Speech*. Thousand Oaks, London : Sage, 1995. s. 1 - 27. ISBN 0-8039-7209-1. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Elite%20discourse%20and%20the%20reproduction%20of%20racism.pdf>>.

⁸ VAN DIJK, Teun. Discourse, Ideology and Context. *Folia Linguistica*. 2001, roč. XXX, č. 1 - 2, s. 12. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse,%20ideology%20and%20context.pdf>>.

⁹ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 35. ISBN 0-582-21984-1.

Texty jsou nevyhnutelně ideologické, protože ovlivňují mocenské vztahy. Ideologie v textech zanechává stopy (v jejich obsahu i formě). Texty však mohou být interpretovány různě, takže tato ideologická stopa je viditelná v různé míře při různých čteních.¹⁰

Vztah ideologie a jazyka spočívá podle Fowlera v tom, že ideologické významy jsou přenášeny jazykovými strukturami na všech úrovních jazyka (fonologické, syntaktické, lexikální, sémantické, pragmatické i textové).¹¹ Implicitní významy patří k těm s nejučinnější persvazivní funkcí.

V multidiscplinárním pojetí van Dijka je ideologii nutné chápat ve všech třech jejích aspektech – společnost, vědomí a diskurz.¹² Ideologie se nachází mezi sociálními strukturami a sociálním vědomím. Ideologie mají často hodnotící povahu (např. západní hodnocení demokratického zřízení jako nadřazeného východnímu).

Kritický aspekt CDA spočívá v jejím kritickém pohledu na ideologii jako na „prostředek, kterým jsou reprodukovány mocenské sociální vztahy“¹³. CDA poukazuje na nedostatky ostatních přístupů k textu, především jejich nezáměrem o vysvětlení či interpretování výsledků ve vztahu ke společnosti.¹⁴

3.1.3 Identita

Jedinci mají různé identity (národní, etnické, genderové nebo náboženské). Některé jsou nám vlastní od narození, jiné si vybíráme, nebo nám je společnost přisoudí. Tyto kategorie však nereflektují žádná přirozená fakta. Některé kategorizace jsou problematické z toho důvodu, že usnadňují systematickou diskriminaci. Jedinci svou kategorií zpravidla hodnotí lépe než kategorie ostatní¹⁵ (jak ostatně dokazuje i vlastní hodnocení „Západu“ v MfD ve vztahu k „islámské civilizaci“). Předsudky k jiným skupinám ve společnosti jsou častým jevem a často vznikají ze strachu z odlišného i z neznalosti. Základ předsudečného myšlení tvoří dichotomické dělení na „my“ a „oni“. Lidé jsou zpravidla přesvědčeni o tom, že jejich způsoby jsou normální, zatímco způsoby těch „druhých“ jsou nenormální.

¹⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 71. ISBN 0-582-21984-1.

¹¹ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 67. ISBN 0-415-01418-2.

¹² VAN DIJK, Teun. *Ideology : A Multidisciplinary Approach*. London : Sage, 1998. 374 s. ISBN 0-7619-5655-7.

¹³ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 17. ISBN 0-582-21984-1.

¹⁴ Tamtéž s. 23.

¹⁵ TESAR, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. s. 65. ISBN 978-80-7367-097-9.

3.2 ANALÝZA SOCIÁLNÍHO KONTEXTU

3.2.1 Islám versus Západ

3.2.1.1 Historie a vzájemné předsudky

Západ a islám, pojmy asociující protiklad, by jeden bez druhého nemohly existovat. „Identita, skupinová nebo individuální, nemůže být definována v izolaci, má význam pouze ve srovnání s jinými identitami.“¹⁶ Existence „jiného“ je zásadním předpokladem, pokud chceme definovat, co je „normální“. Situujeme tím sami sebe (svou kulturu) ve světě.

Vymezení muslimského světa je problematické. Nabízí se geografická kritéria, kulturní, náboženská. Tato kritéria však definují islámský svět pokaždé trochu jinak. Tyto rozdíly ale nehrají v našem výzkumu nijak významnou roli.

Současné problematické vztahy mezi Západem a muslimy jsou výsledkem složitých historických procesů. Od středověku byly muslimský svět a křesťanská Evropa soupeřícími stranami. Od středověku obě kultury provázelo vytváření vzájemných falešných představ, vytváření stereotypů a propaganda. Výměna vzdělanosti a vzájemné kulturní obohacování bylo po velkou část středověku výhodné především pro Evropu, až později se směr obrátil.¹⁷ Až 19. století přináší západní převahu nad islámem.

Kromě kolonialismu měla na současné vztahy Západu a islámu vliv zejména porážka arabských států v tzv. šestidenní válce. Ta otřásla důvěrou mnohých muslimů v západní svět, a vyvolala skepsi vůči „sekularizaci“ a „modernizaci“ islámu.¹⁸ Od dvacátých let 20. století se začínají prosazovat radikální proudy islámského myšlení (označované jako „fundamentalistické“). Na Západě byl naopak nástup modernity doprovázen sekularizací společnosti.

Ani v současnosti Evropa není nijak otevřená islámskému světu. Evropské veřejnosti se nedostává informací o pluralitě uvnitř islámského náboženství a kultury. Informace pocházející z médií jsou často jednostranné a zavádějící. Tato skutečnost spolu s již existujícími i nově vznikajícími předsudky znemožňuje nezaujaté poznání islámské kultury a myšlení.

¹⁶ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. s. 65. ISBN 978-80-7367-097-9.

¹⁷ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 39. ISBN 80-7021-540-2.

¹⁸ CARDINI, Franco. *Evropa a islám*. Přel. Jiřina Němcová. Praha : Lidové noviny, 2004. s. 257. Edice Utváření Evropy, sv. 8. Přel. z: *Europa e Islam. Storia di un Malinteso*. ISBN 80-7106-640-0.

Střet civilizací, jak jej nastínil Samuel Huntington, je však podle L. Kropáčka¹⁹ i podle P. Barši²⁰ spíše důsledkem evropské kolonizace a následné dekolonizace a nikoli nábožensko-civilizačním střetem. V diskusi o vzájemném působení Západu a islámu se většinou zdůrazňují negativní vlivy a hovoří se o rozdílech a kontrastech. Opomíjí se tak společné základy, které tyto dvě kultury sdílí. Na konfliktní povaze vztahů se také podílí odlišná historická paměť a různocnění společných dějin.²¹

Pozornost západní veřejnosti se nejvíce zaměřuje k negativním projevům islámu – k islamismu či islámskému fundamentalismu, či extremismu nebo přímo terorismu. Sdělovací prostředky nám denně přinášejí informace o jejich činnostech. A tak představy většiny lidí na Západě o islámu jsou založené na těchto souvislostech. Tento trend, tedy nepochopení, účelové zkreslování a vytváření stereotypů, není ničím novým. Zkreslený obraz islámu má velký dopad na integraci muslimů v Evropě a v Americe.

Terorismus je pro Západ neoddelitelnou součástí islámu zvláště po zkušenostech s teroristickými útoky na Washington a New York (11. září 2001), Madrid (11. 3. 2004) a Londýn (7. 7. 2005). Následná kampaň proti terorismu přinesla nárůst xenofobních nálad proti muslimům. Jedním z následků je i napadání islámu jako náboženství hlásající násilí. Sebevražedné zabíjení však k islámu nepatří.²² Skutečnou nenávist vůči Západu cítí jen malá skupina muslimů a „ostatní, počítatelní na stamiliony, by dali přednost pokoji a spolupráci.“²³

V současnosti můžeme hovořit o představě většiny obyvatel Západu o tom, že islámské náboženství a kultura odporuje demokracii, míru, kompromisním řešením konfliktů, nenásilí a svobodě.²⁴

3.2.1.2 Dichotomie myšlení

Dichotomicky založená západní perspektiva tomu ještě „napomáhá“. Soubory hodnot, prisuzovaných Západu či muslimům, se polarizují do binárních opozic (individualismus / komunita, rozum / vášeň, dobro / zlo, věda / víra, materialismus / spiritualita, vyspělost /

¹⁹ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 10. ISBN 80-7021-540-2.

²⁰ BARŠA, Pavel. *Západ a islamismus : Střet civilizací, nebo dialog kultur?* Praha : CDK, 2001. s. 13. Politologická řada, sv. č. 13. ISBN 80-85959-96-8.

²¹ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 15. ISBN 80-7021-540-2.

²² Tamtéž s. 102.

²³ Tamtéž s. 136.

²⁴ ABU-NIMER, Mohammed. *Peacebuilding in Islam*. In SAID, A. A.; ABU-NIMER, M.; SHARIFY-FUNK, M. *Contemporary Islam : Dynamic, not Static*. London : Routledge, 2006. s. 131. ISBN 0-415-77012-2.

zaostalost, tolerance / netolerance, umírněnost / extremismus, kompromis / dogmatismus, nestrannost / předpojatost a svoboda / nesvoboda²⁵). Binarismus je základním nástrojem v kulturní konstrukci reality. Problém však vězí v potlačování mnohoznačnosti a bohaté škály mezi kategoriemi.

Od rozvoje zámořských plaveb Evropané odlišovali kromě pohanů také ty, co jsou fyzicky a kulturně nejvíce odlišní. Ty považovali za kulturně podřadné, jako divochy nebo primitivy. Od konce 18. století se nadřazenost Evropanů začíná zdůvodňovat přirozenými schopnostmi určitých ras (fyzický vzhled byl pokládán za důkaz společného původu). V novověku vznikají nové protiklady: vyspělý – primitivní, rasově nadřazený – rasově méněcenný, aktivní (vládnoucí) – pasivní (ovládaný).²⁶ Koncept binárního pojetí společnosti nebo kultury jako civilizované, nebo barbarské souvisí s rozvojem kolonialismu, ale jeho původ je ještě starší.

3.2.1.3 Evropocentrismus a univerzalizmus

Evropocentrismus je vědomý i nevědomý proces, ve kterém Evropané a jejich kultury konstruují předpoklady jako normální, přirozené a univerzální. Od 18. století je tento koncept konstruován jako znamení nadřazenosti a opozice ke zbytku světa.²⁷ Evropocentrismus se odráží v praxi jako předpokládaná nadřazenost západních společenských věd a představa o jejich univerzálních hodnotách. Evropocentrismus souvisí s univerzalizmem, tedy přesvědčením, že „zkušenosti, hodnoty a očekávání dominantní kultury jsou považovány za vlastní celému lidstvu“²⁸.

3.2.1.4 Orientalismus a islámský pohled

Orientalismus (1978)²⁹ Edwarda Saida představuje kritiku západního zkresleného pohledu na islám (zdůrazňoval především západní představu o iracionální podstatě, jinakosti, nevyvinutosti a neměnnosti orientu). Orientalismus je veškeré západní společenskovědní zkoumání Orientu. Said poukazuje na vztah tohoto zkoumání a mocenských zájmů. Západní (nepřesná) představa o Orientu je podvědomě a kolektivně předávána, a je proto těžké ji změnit. Ohlas myšlenek orientalismu je dodnes velmi aktuální, přestože byl již nejednou

²⁵ V těchto binárních dvojicích většinou první představuje Západ, druhá islám (nahlíženo západní perspektivou).

²⁶ TESAR, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. s. 17. ISBN 978-80-7367-097-9.

²⁷ ASHCROFT, B.; GRIFFITHS, G.; TIFFIN, H. *Post-Colonial Studies : The Key Concepts*. London : Routledge, 2000. s. 90 - 94. Routledge Key Guides. ISBN 0-415-24360-2.

²⁸ Tamtéž s. 235.

²⁹ SAID, Edward. *Orientalismus*. Přel. Petra Nagyová. Praha : Paseka, 2006. 464 s. Přel. z: *Orientalism : Western Conceptions of the Orient*. ISBN 978-80-7185-921-5.

podroben kritice.³⁰ Podle Edwarda Saida binarita mezi Západem a Východem vyrůstá z asymetrického vztahu, ve kterém Západ dominuje politicky i ekonomicky.

Západ je vymezení geografické a kulturní, zatímco islám je náboženství. Muslimský svět, stejně jako Západ, je vnitřně velmi rozrůzně. Islámský pohled na Západ v druhé polovině 20. století se dá vymezit pěti aspekty: (1) Západ jako opozice k Východu/Orientu, (2) Západ jako politický koncept, (3) Západ ve spojení s modernitou, (4) Západ jako způsob života a (5) Západ jako sekulární prostor.³¹ Islamistický pohled je odlišný – Západ představuje nebezpečí, hrozbu, zlo. Tyto pohledy se však volně zaměňují. V dnešní době, která je poznamenána teroristickými útoky, nepochopením a strachem z toho druhého, existují však také nesporné snahy o mezikulturní dialog za současného udržení muslimské identity.³²

3.2.1.5 Islamofobie

O islamofobii se hovoří od 80. let 20. století. Definice tohoto pojmu se značně liší, ale obecně se jedná o „široké spektrum projevů vyjadřujících nadřazenou přezíravost až nenávistný odpor vůči muslimům“.³³ Vyčítána jim bývá přísná morálka a aktivismus, který se považuje za základ terorismu. O islamofobii se hovoří především ve spojení s muslimskými přistěhovalci v Evropě. Kropáček hovoří o modernizaci stereotypu Arabů, která však nezměnila ustálený negativní obraz.³⁴ Islamofobie se projevuje nejen v médiích, ale také v umění (literatuře a filmu) a politice, vzdělávacím systému a jinde.

Kritická analýza diskurzu považuje diskurz za praxi, a proto rasistický (xenofobní, islamofobní) diskurz konstituuje rasistickou (xenofobní, islamofobní) praxi.

Komise pro britské muslimy a islamofobii (podporovaná nadací Runnymede Trust) rozlišuje na „otevřené“ (*open views*) a „uzavřené“ (*close views*) názory na islám:

³⁰ Viz např. BURUMA, I.; MARGALIT, A. *Okcidentalismus : Západ očima nepřátel*. Přel. Jan Klíma. Praha : Lidové noviny, 2005. 180 s. Přel. z: *Occidentalism : a short history of anti-Westernism*. ISBN 80-7106-762-8.

³¹ WAARDENBURG, Jacques. *Reflections on the West*. In TAJI-FAROUKI, S.; BASHEER, M. N. (ed.). *Islamic Thought in the Twentieth Century*. London : I. B. Tauris. 2004. s. 260 – 295. ISBN 1-85043-751-3.

³² Tamtéž s. 270.

³³ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 138. ISBN 80-7021-540-2.

³⁴ Tamtéž s. 139.

	UZAVŘENÉ NÁZORY NA ISLÁM	OTEVŘENÉ NÁZORY NA ISLÁM
MONOLITICKÝ/ ROZRŮZNĚNÝ	Islám je statický monolitický blok, nereagující na nové podněty.	Islám je rozrůzněný a progresivní s vnitřními rozdíly.
ODDĚLENÝ/ INTERAKTIVNÍ	Islám je jiný, nesdílí společně s ostatními kulturami.	Islám je vzájemně propojený s ostatními kulturami.
VNĚJŠÍ/ROVNÝ	Islám je jiný vzhledem k Západu.	Islám není méněcenný, zaslouží si stejný respekt jako ostatní.
NEPŘÍTEL/PARTNER	Islám jako agresivní, násilnický, hrozivý a podporující terorismus.	Islám jako partner při řešení společných problémů.
MANIPULATIVNÍ/ UPŘÍMNÝ	Islám jako politická ideologie s politickými a vojenskými cíly.	Islám jako upřímná a ryzí víra.
ODMÍTNUTÍ KRITIKY ZÁPADU/ JEJÍ ZVAŽOVÁNÍ	Kritika Západu ze strany islámu je odmítána.	Kritika Západu je brána v potaz a seriózně se o ní diskutuje.
DISKRIMINACE OBHAJOVÁNA/ KRITIZOVÁNA	Nepřátelství k islámu ospravedlňuje diskriminační praktiky proti muslimům a k jejich vyloučení.	Diskuse s islámem neoslabují snahu o boj s diskriminací a vylučováním muslimů ze společnosti.
PŘIROZENOST ISLAMOFOBIE/JEJÍ PROBLEMATIZACE	Protimuslimské nepřátelství je považováno za normální či přirozené.	Kritické názory na islám jsou také kritizovány, aby nebyly mylné. ³⁵

Obraz islámu je v západním diskurzu sice převážně negativní, ale existují také snahy o nápravu. Navíc publikum je nutné vnímat nejen jako pasivní příjemce, ale jako jedince schopné ideologii odolávat nebo ji odmítat.

Zdeněk R. Nešpor považuje za řešení případného „střetu civilizací“ v důsledném uznání kulturního relativismu.³⁶ Tak jako existuje vícero druhů křesťanství a judaismu, tak i islám

³⁵ Runnymede Trust Foundation. *Islamophobia: A Challenge for Us All*. 1997 [online]. [cit. 2009-17-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>>.

³⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. Náboženství mezi fundamentalismem a tolerancí. *Socioweb* [online]. [cit. 2009-06-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=183&lst=115>>.

má vícero pojetí. Jedině poznání různorodosti uvnitř islámu zabrání zjednodušení či pokřivení výkladu současného islámského myšlení.

3.2.2 Islám v České republice

3.2.2.1 Historie soužití

Stručně se zmíníme o islámu v Česku ve vztahu k předmětu výzkumu. Rozsah i cíl této práce nám nedává prostor se zde podrobně zabývat islámem v České republice. Jenom krátce přiblížíme situaci islámu u nás a zaměříme se především na období po roce 1989.

Muslimů i v minulosti na českém území nebylo mnoho, takže absence osobních zkušeností a zprostředkované povědomí o islámu je charakteristickým rysem české společnosti.

První nezprostředkované kontakty měli Češi s muslimy z Balkánu, imigranty ze Sovětského svazu a Albánie. Od poloviny třicátých let se utvářela česká muslimská obec (tvořili ji i čeští konvertité). Po období útlumu v době komunismu v roce 1989 došlo v České republice k oživení aktivit muslimů a obnovení činnosti muslimské obce. Vzniká Islámská nadace v Brně a v Praze.³⁷ Tyto nadace spravují mešity (přístup do nich mají i ne-muslimové), knihovny, přednášky, charitativní činnost a jiné programy. Po tzv. bojích o mešity se otevírají první mešity (Brno, Plzeň a Praha). Ústředí muslimských obcí³⁸ se podařilo registrovat až v roce 2004. Muslimská komunita je poměrně různorodá, liší se zvyky, původem, vztahem k islámu, České republice a jejím obyvatelům. Po roce 1989 vzrůstá počet muslimů vlivem imigrace. Češi začínají seznamovat s islámem prostřednictvím médií, turistiky, literatury apod.

Povědomí o islámu a jeho věřících je však mizivé. Podle průzkumu agentury STEM z roku 2006 si o islámu tři čtvrtiny Čechů nemyslí nic dobrého, strach z něho má 60 % lidí a celé tři čtvrtiny lidí by muslimům zakázaly stavět v zemi mešity.³⁹

3.2.2.2 Muslimové v ČR

Poznatků o muslimech v České republice je velmi málo, situace se však zlepšuje. Ucelený přehled podává práce J. Bečky a M. Mendela *Islám a české země* (1998) a aktuálněji také *Islám v srdci Evropy* od autorů M. Mendela, B. Ostřanského a T. Rataje (2008).

³⁷ Internetové stránky s odkazy na stránky vztahující se k islámu v České republice (včetně islámských nadací): <<http://www.islamweb.cz>>, <<http://www.arabia.pl/czech>>. Více o činnosti muslimských organizací viz MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. s. 429 - 437. ISBN 978-80-200-1554-9.

³⁸ Podrobněji se snaze muslimské komunity o uznání státem věnuje práce MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. 504 s. ISBN 978-80-200-1554-9.

³⁹ Češi mají z islámu strach (výzkum agentury STEM). *Hospodářské noviny* [online]. [cit. 2006-05-02]. Dostupné z WWW: <[http://hn.ihned.cz/?m=d&article\[id\]=19432250](http://hn.ihned.cz/?m=d&article[id]=19432250)>.

První sociologický výzkum o životě muslimů v České republice zveřejnilo ministerstvo vnitra.⁴⁰ Úkolem studie (z přelomu let 2006 a 2007) bylo zjistit, jak se muslimům v Česku žije a jak probíhá proces integrace. V České republice podle výzkumu žije 11 235 muslimů. To podporuje naši představu, že naprostá většina české veřejnosti nepřišla a nepřichází do osobního styku s muslimy a informace o nich čerpá především zprostředkovaně (z médií). Podle Tesaře společenská polarizace vzniká v situacích, kdy chybí přímý styk, dochází tak k posilování elit a vytváří se společenské mýty mnohdy za vydatného přispění emocí.⁴¹

Autoři výzkumu dokládají, že muslimové v českém, tedy nemuslimském, prostředí slevují ze zásad islámu, ale svého náboženství se nevzdávají. Podle výzkumu se někteří muslimové kvůli práci nebo z obavy z rasismu snaží svou víru schovávat. Mezi českými muslimy je podle výzkumníků i relativně velký počet českých konvertitů, kteří přestoupili na islámskou víru.

Obtíže muslimů v Česku podle studie spočívají především v zorientování se v chodu společnosti, jazykové bariéře, byrokracii a nedostatku zázemí. Muslimové se podle výsledků studie špatně vyrovnávají se skutečností, že je většinová společnost neuznává.⁴² Přijetí nejbližšího okolí i veřejností považují za důležité.

Studie poukazuje na názor muslimů, podle něhož podstatný problém tkví v tom, že o nich společnost mnoho neví. To málo, co veřejnost ví, pochází z médií. V současnosti však můžeme pozorovat zvýšený zájem o islám nejen v odborných kruzích, což může přispět k větší informovanosti celé veřejnosti.

3.2.2.3 Muslimové a média

Autoři výzkumu tvrdí, že mediální obraz muslimů je pokřivený a soustředí se spíše na terorismus, konflikty a odlišnost od většinové kultury. O vztahu muslimů k českým médiím ve studii stojí: „Jedná se o jedno z nejcitlivějších témat rozhovorů. Muslimové nejsou schopni čelit informacím, které se o nich šíří. Také nejsou schopni ovlivnit způsob prezentování některých výpovědí, které média zbavují původních významů a rekontextualizují. Média šíří nepravdy o islámu a u muslimů vzbuzují velkou nedůvěru. Většinou se dopouští nepřesností při prezentování dění v islámském světě a nedokáží přinést i názor „druhé strany“.“

⁴⁰ TOPINKA, Daniel (ed.). *Integrační proces muslimů v České republice* (sociologický výzkum o životě muslimů v České republice zadaný MVČR) [online]. [cit. 2006-04-02]. Dostupné z WWW: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/integrace_muslimu.pdf>.

⁴¹ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. s. 117 - 140. ISBN 978-80-7367-097-9.

⁴² O islamofobii v českém prostředí viz MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno : Atlantis, 1994. s. 34. ISBN 80-7108-088-8.

Antiislámské postoje velké části české veřejnosti dosáhly vrcholu v období irácké okupace Kuvajtu, debaty nad Satanskými verši od Salmana Rushdieho a v souvislosti s palestinsko-izraelským konfliktem a neaktuálněji útoky 11. září 2001. Muslimové byli vykreslováni jako nepřátelé západní demokracie. Mendel a kol. varují před rozšiřujícím se názorem, podle kterého problémem ve sporu mezi Západem a Východem není „islámský fundamentalismus“, ale islám jako takový.⁴³

Média pracují s neověřenými prognózami, které vyvolávají strach z možného nárůstu muslimského extremismu v zemi. Hlavními tématy jsou terorismus, násilí v muslimských zemích, nerovné postavení žen, náboženský fanatismus a politické nesvoboda. Výsledkem jsou xenofobní nálady ve společnosti, nejen u extrémní pravice. Důkazem je poměrně vysoká návštěvnost xenofobních stránek www.eurabia.cz, www.pravdaoislam.cz, www.euportal.cz aj. Tzv. boje o mešity⁴⁴ jsou jedním z dalších projevů konfliktní povahy vztahů mezi muslimy a českou veřejností.

Co v českých médiích chybí? Informace o umění, literatuře, architektuře, vědě, reáliích muslimských zemích apod. Dá se říci, že chybí jakékoli informace o islámu, jež by jej ukazovaly v pozitivním světle. To také dokazuje i naše analýza.

Výzkum pro české ministerstvo vnitra poukazuje na snahu muslimů bránit islám, což vede ke zdůrazňování islámské identity a vymezování se vůči identitě české, popř. evropské či západní. Autoři knihy *Islám v srdci Evropy* poukazují na to, že představitelé muslimské komunity často vystupují v médiích s cílem uvést na pravou míru polopravdy a nesmysly o islámu a muslimech, které se v médiích vyskytují. A poukazují na to, že by muslimové měli nejen reagovat na vnější podněty ex post, ale sami šířit pravdivé a nezkrácené informace o islámu.⁴⁵ Z perspektivy veřejnosti musíme však dodat, že osvětová činnost muslimů v Česku není příliš slyšet. Je příznačné, že autoři vybraných textů v MfD o sporech o karikatury ukazují, že se s muslimskou komunitou vůbec nepočítá jako s publikem.

⁴³ MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. s. 438. ISBN 978-80-200-1554-9.

⁴⁴ Podrobněji se tomuto tzv. boji o mešity věnuje práce MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. s. 392 - 406. ISBN 978-80-200-1554-9.

⁴⁵ MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. s. 429 - 430. ISBN 978-80-200-1554-9.

S mediální produkcí úzce souvisí i produkce knižní. Tu lze rozdělit do tří typů: publikace muslimské komunity, protiislámské publikace (těch v posledních letech přibývá) a literatura vědecká a vědecko-populární (od angažované až po objektivní a erudovanou).⁴⁶

Z odborných pracovišť v České republice, které významně přispívají k šíření nezkreslených informací o islámu, jsou hlavními vzdělávacími institucemi Orientální Ústav Akademie věd České republiky a Ústav Blízkého Východu a Afriky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

3.2.3 Karikatury

Karikatura je komicky pokřivená kresba, jejímž účelem je zesměšnění nebo kritika předmětu zobrazení. Prezentuje s nadsázkou většinou nápadný nebo charakteristický rys osoby, věci nebo jednání.⁴⁷

3.2.3.1 Událost

Spisovateli Kare Bluitgenovi se nedařilo sehnat ilustrátora jeho dětské knížky o islámském proroku a zakladateli islámu Mohamedovi. Oslovení ilustrátoři měli podle jeho slov strach z reakce islámských radikálů. Proto se obrátil na dánský nejprodávanější deník *Jyllands-Posten*⁴⁸, zda by mu nepomohli kreslíře nalézt. Redakce později vyhlásila soutěž a výsledky zveřejnila 30. září 2005. Předmětem sporu bylo vědomé porušení zákazu zobrazování lidských postav v islámu i způsob zobrazení, který muslimové považovali za urážlivý (karikatury zobrazovaly proroka jako teroristického a násilného člověka). Na konci roku 2005 se konala demonstrace v Kodani.

Spor pokračoval dále po stížnostech velvyslanců z několika islámských zemí u předsedy vlády (s pravicovým směřením) Anderse Fogh Rasmussena. Ten s nimi odmítl jednat se slovy, že vláda nemůže zasahovat do toho, co otiskne svobodný tisk. Skupina konzervativních imámů seznámila s karikaturami Blízký východ a Egypt. Objevily se spekulace o tom, že tito imámové s sebou vzali další tři mnohem urážlivější karikatury, aby situaci ještě vyostřili.

⁴⁶ MENDEL, M.; OSTRÁNSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. s. 446 - 464. ISBN 978-80-200-1554-9.

⁴⁷ *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2009-07 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1347521/caricature-and-cartoon/59394/Definition-of-terms#ref=ref408040>>.

⁴⁸ Pravicově orientovaný list *Jyllands-Posten* je nejčtenější dánský deník, jehož náklad se pohybuje kolem 170 000 výtisků a čtenost kolem půl milionu (informace byly převzaty z internetových stránek deníku *Jyllands-Posten*). [cit. 2009-07-04]. Dostupné z WWW: <http://jp.dk/info/about_jyllands-posten/article927865.ece>.

Spor eskaloval až po otištění některých karikatur v norském křesťanském listu *Magazinet* 10. ledna 2006. Saúdská Arábie odvolala svého velvyslance a Libye zavřela ambasádu v Dánsku. Ozbrojenci napadli kanceláře EU v Gaze a požadovali omluvu. Některé muslimské státy zahájily bojkot dánského zboží.

List *Jyllands-Posten* se omluvil za zranění náboženských citů, nikoli však za otištění karikatur. Premiér Rasmussen vyjádřil lítost nad urážkou muslimů, kterou karikatury způsobily, a zároveň obhajoval svobodu slova. Prvního února karikatury přetiskly významné (většinou pravicové⁴⁹) evropské listy (mezi nejvýznamnější například patří *Die Welt*, *Le Monde*, *Die Zeit*, *El Mundo* a později *Liberation*, *El País*, *Rzeczpospolita*, *Focus*, *Der Spiegel* aj.) a mnoho dalších listů na všech kontinentech. Někteří redaktoři měli po otištění karikatur problémy s vedením. Karikaturistům i redakci listu *Jyllands-Posten* bylo záhy vyhrožováno zabitím.

Právě tato hromadná reakce světových listů rozpoutala hněv mezi muslimským obyvatelstvem po celém světě. Postupně se začaly konat demonstrace v mnoha zemích. Některé z nich byly násilné (především v Sýrii, Gaze, Malajsii, Indonésii, Libanonu a Indonésii). Protestující pálili dánské vlajky, napadali velvyslanectví Dánska i jiných evropských zemí. V Londýně se odehrála demonstrace radikálních muslimů před dánskou ambasádou. Konaly se také nenásilné demonstrace.

Při protestech zemřelo přes sto osob (v Afghánistánu, Somálsku, Libyi, Nigérii, Pákistánu a jinde), většinou v souvislosti se zásahem policie. Protestující v Íránu 7. února napadli dánskou ambasádu a země vyhlásila bojkot dánského zboží. Mohutné protesty šíitských muslimů se odehrávaly v Libanonu. Nejčtenější íránský list *Hamšahrí* vyhlásil 13. února soutěž o nejlepší karikaturu holokaustu, aby „otestoval“ hranice svobody tisku na Západě. Dne 17. 2. zavřelo Dánsko svoji ambasádu v Pákistánu a ten odvolal své velvyslance z Dánska.

Spor začal pomalu utíchat koncem února. Uveřejnění karikatur Mohameda mnoho muslimských zemí vnímalo jako urážku. Spor narušil obchodní i diplomatické vztahy. Důsledky byly také sociální a politické.

3.2.3.2 Popis karikatur

Kresby urazily muslimy ze dvou důvodů. Jednak islám zakazuje zobrazování lidských postav. Výslovný zákaz zobrazování živých bytostí ale v koránu není. V náboženských

⁴⁹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-03]. Dostupné z WWW: <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/07/qanda.muhammadcartoons>.

stavbách, ale obecně i jinde v islámu, však zobrazení lidských bytostí nenajdeme. Avšak existují výjimky - mezi nejznámější patří středověké perské miniatury.⁵⁰

Mohamed je pro muslimy člověkem z masa a kostí, vzorem mravnosti a nejvyšší symbol dobra. O Mohamedovi se v islámském světě hovoří velmi vznešeně a taktně. Mohamed je pro muslimy nedostižným ideálem a jako pilíř nauky jej dodnes není možné zpochybňovat. „Zpochybnit Mohameda by znamenalo zpochybnit samu podstatu islámské věrouky.“⁵¹ Karikatury Mohameda nejsou výjimečnou událostí, Mohamed byl terčem verbálních útoků a hanlivých zobrazení na Západě již od středověku.⁵²

Karikatury urazily mnoho muslimů především proto, že asociovaly souvislost mezi islámem a terorismem a souvislost mezi muslimy obecně a terorismem, což je jeden z nejhorších aktuálních stereotypů v Evropě. Zobrazení Mohameda jako teroristy implikuje, že všichni jeho následovníci jsou také teroristé. Na karikatury panovaly a panují protichůdné názory. Někteří je označují za projev islamofobie nebo za znevažující islámskou víru, jiní je považují za kritiku terorismu a argumentují podobným zacházením s karikaturami jiných náboženství. Islámská kultura má (na rozdíl od sekulární evropské) určité symboly, které jsou nedotknutelné a jejich zesměšňování či urážení vnímají muslimové velmi odlišně.

Při stručném popisu karikatur jsme vycházeli z internetové encyklopedie Wikipedie⁵³, (důvěryhodnější zdroj jsme nenašli):

- Mohamed s turbanem se připravuje k boji s dýkou v ruce a zavěšenou šavlí pod ramenem. Po jeho boku stojí z obou stran dvě ženy s do široka otevřenými očima se závojem zakrývajícím téměř celé jejich obličej. Mohamed má přes oči černou pásku, která má stejný tvar jako otvory pro oči u žen stojících za ním.
- Mohamed jako žák 7. třídy (tedy druhá generace muslimských imigrantů v Dánsku) stojí před tabulí s vyplazeným jazykem a ukazuje na perský nápis „redakce listu Jyllands-Posten je sebranka reakcionářských provokatérů“. Na tričku má nápis "budoucnost".
- Mohamed v nebi stojící na oblaku vítá právě příchozí sebevražedné atentátníky se slovy: „Stop, stop, došly panny!“. Jedná se o aluzi na odměnu slíbenou islámským mučedníkům.

⁵⁰ FLEISSIG, J.; BAHBOUH, Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha : Dar ibn Rushd, 1993. s. 169 – 171. ISBN 80-900767-3-4.

⁵¹ MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno : Atlantis, 1994. s. 34. ISBN 80-7108-088-8.

⁵² KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 35 - 39. ISBN 80-7021-540-2.

⁵³ *Encyclopedia Wikipedia* [online]. [cit. 2009-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Descriptions_of_the_Jyllands-Posten_Muhammad_cartoons>.

- Přehlídka podezřelých osob zleva: imám Abdul Wahíd Pedersen, pravicová dánská politička Pia Kjærsgaardová (extremistická Dánská lidová strana), Ježíš, Buddha, Mohamed, imám Fatih Alev a spisovatel Kare Bluitgen s cedulkou „Kareho PR služby - zavolejte a nechte si udělat nabídku“.
- Karikaturista při práci zakrývá portrét Mohameda, na kterém právě pracuje. Kresbu ozařuje pouze světlo přímo nad kreslířovou hlavou.
- Stylizovaná kresba pěti postav (pohled je z boku) se šátkem a místo tváře mají Davidovu hvězdu a islámský půlměsíc. Karikatura, zabývající se utlačováním žen v islámu, je doprovázena krátkým aforismem dánského básníka Pieta Heina: „Proroku, ty bláznivý chlape! Nechávat ženy pod jhem!“.
- Kresba zobrazuje scénu odehrávající se v orientálním paláci. Dva rozčilení muslimové, jeden s bombou v rukou a druhý se šavlí v ruce stojí před třetí osobou. Ten (zřejmě Mohamed) držící list papíru s kresbou v ruce a říká jim: „Klid, přátelé, teď na sklonku dne, je to jen kresba bezvěrce z Dolního Jutska.“ (odkazující k Jyllands-Posten, „Jyllands“ v názvu znamená v překladu „jutský“).
- Nejznámější ze všech dvanácti karikatur zobrazuje Mohameda s bombou v turbanu a s hořící roznětkou a s islámským vyznáním víry napsaným na turbanu.
- Modré pozadí s podobou novináře a spisovatele Kare Bluitgena s turbanem, do kterého padá pomeranč (přísluví „pomeranč v turbanu“ je dánské přísloví označující „štěstí“) s nápisem „veřejná senzace“. V rukou drží dětskou kresbu Mohameda.
- Mohamed s ustaraným výrazem ve tváři s holí zřejmě na cestě v poušti. Za zády má zapadající slunce. V ruce drží provaz s přivázaným oslem nebo mulou.
- Kresba Mohameda s volnými kalhotami a sepjatýma rukama schovanými pod rukávy a islámským půlměsícem kolem hlavy připomínajícím svatozář, ale i rohy.
- Mohamedova tvář je z části překrytá islámskou hvězdou a půlměsícem v zelené barvě islámu.

Přetištění karikatur v MfD 3. 2. 2006 (na titulní straně karikatura Mohameda s turbanem ve tvaru bomby a na straně A10 všech dvanáct karikatur v podobě, jak je přetiskl norský křesťanský list Magazinet) nemohlo sloužit k informování čtenáře: texty ke karikaturám nebyly přeloženy do češtiny a obrázky byly malé a nečitelné. V MfD nejsou nijak popsány a chybí pokus o jejich analýzu (specifičnost dánského humoru znesnadňuje jejich čitelnost pro zahraniční čtenáře).

4 ANALÝZA REPREZENTACE SOCIÁLNÍCH ČINITELŮ

Nejprve se zastavíme u toho, co vlastně lingvistická analýza v pojetí CDA znamená, a stručně charakterizujeme žánry vybraných textů.

V CDA neexistuje nic jako seznam lingvistických nástrojů, protože ty se liší v závislosti na analýze a nejsou dané předem. CDA vychází z textu, tj. nejdříve se seznamuje s daty a tyto kategorie objevuje až v textu. Analytik se nechává texty „vést“ a stanovuje kategorie podle toho, co v textu objevil. Od popisu jazyka CDA směřuje k interpretaci. Tak i my jsme postupovali nejdříve od (prvotního a zběžného) seznámení s texty a zmapování možných lingvistických nástrojů. Ve vybraných textech jsme z počátku analyzovali použití zájmen, témata, predikační strategie, tranzitivitu, pasivizaci, nominalizaci, argumentační strategie, tropy a figury. Vzhledem k omezenému prostoru jsme nakonec podrobně analyzovali jen dva jazykové aspekty, které se jevily jako nejvýraznější: reprezentaci sociálních činitelů a intertextualitu (citování).

Fairclough považuje žánry za sociálně sdílené způsoby užívání jazyka ve spojení s určitým typem sociálního jednání (například interview nebo fejeton).¹ Žánry plní určité společenské funkce. Následují určitá společenská pravidla či zvyky a recipienti se je výchovou a kontaktem s diskurzem učí rozpoznávat a užívat. Struktury textů (tzv. diskurzivní konvence) odrážejí ideologii.² V praxi však stěží nalezneme text, který by odpovídal jen jednomu žánru. Většina textů totiž představuje směs žánrů. Nejinak je tomu i v médiích.

Zpravodajství podává zprávy v určitých ustálených formách. Ty je nutné zkoumat, protože, jak tvrdí Fairclough „forma je součástí významu“³.

Ve vybraných textech byly nejčastějšími žánry zpráva, komentář a dopisy čtenářů.⁴ Novinová zpráva je „žurnalisticky zpracovaná informace o něčem, co se stalo nebo nestalo, stane nebo nestane, nebo o změně nějakého stavu. Fakta, děje nebo myšlenky při tom pouze zaznamenává, sumarizuje a konstatuje.“⁵ Události nekomentuje a uvádí pouze prokazatelné

¹ FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 14. ISBN 0-582-21984-1.

² Tamtéž s. 25.

³ Tamtéž s. 188.

⁴ Při uvádění citací explicitně neuvádíme, pokud se jedná o zprávu. Pokud je citováno z komentáře, nebo dopisu čtenářů, uvádíme to explicitně v závorce za citací (spolu s datem a upřesněním stránky).

⁵ OSVALDOVÁ, Barbora. Zpráva. In OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha. Karolinum, 2005. s. 24. ISBN 80-246-0248-2.

souvislosti. Většinou zpráva obsahuje informace o tom, kdo udělal co, kde, kdy a jak a s jakým výsledkem (případně proč a za jakých podmínek)⁶. Má tedy primárně informační funkci. Postupy při psaní zpráv jsou chronologické, akcentující a logické.⁷ Hlavní informace jsou vyjádřeny úvodním odstavci neboli tzv. čelu (*lead*). Podrobněji je zpráva zpracována v tzv. trupu zprávy. Jazyk má být neutrální, neosobní. Zprávy se dále dělí na podtypy.⁸

Komentáře (a editorially) ukazují hledisko jednotlivých novin. Mají důležitou symbolickou funkci: svojí existencí poukazují na to, že ostatní texty jsou čistá fakta.⁹ Většinou mají své vymezené místo a spolu s dopisy čtenářů jsou prezentovány jako pouhé názory. Jejich funkce je především persvazivní. Mají často chytlavé titulky. V komentářích se setkáváme často s apely, sugescemi hodnocení, varováním/doporučením, příslovími (autor má pozici authority). Lexikum se může vyznačovat emocionalitou, etickou slovní zásobou, hovorovými a expresivními výrazy či výrazy s evaluačním významem. Komentáře nabízí čtenáři „komfort svojí uzavřeností“ (jednostranná argumentace).¹⁰

Dopisy čtenářů vytváří dojem názorové plurality. Tyto dopisy však vybírá redakce a dodává jim i titulky. Tato rubrika však může sloužit k citování např. xenofobních názorů, aniž by za ně redakce nesla odpovědnost.¹¹

Do korpusu jsme zařadili ty články, jejichž jediným, nebo alespoň hlavním tématem byl spor o karikatury islámského proroka Mohameda. Celkem jsme tedy na základě výběru sestavili výzkumný soubor 105 článků. Důvody, proč jsme se rozhodli analyzovat texty z deníku MfD, jsme uvedli již v kapitole o médiích (s. 37). Zájem MfD o téma karikatur kulminoval ve dnech 3. až 10. 2. 2006, kdy se téma objevuje poprvé na titulní straně deníku (až do 8. 2.) a začíná se pravidelně objevovat v rubrice Názory a Ze světa (téma mnohdy zaplňuje její většinu), v rubrice Téma DNES (6. a 8. 2. 2006) a v mimořádné příloze Střet civilizací? (10. 2. 2006).

⁶ Více se strukturu zpráv věnuje například práce BELL, Allan. *The Discourse Structure of News Stories*. In BELL, A.; GARRETT, P. (ed.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford : Blackwell, 1998. s. 64 - 104. ISBN 0-631-19888-1.

⁷ OSVALDOVÁ, Barbora. Zpráva. In OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha . Karolinum, 2005. s. 25. ISBN 80-246-0248-2.

⁸ Podrobněji se dělení zpráv zabývá B. Osvaldová: OSVALDOVÁ, Barbora. *Druhy novinových zpráv*. In OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha . Karolinum, 2005. 155 s. ISBN 80-246-0248-2.

⁹ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 208. ISBN 0-415-01418-2.

¹⁰ Tamtéž s. 208 - 221.

¹¹ REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge, 2001. s. 111. ISBN 0-415-23150-7.

Fotografie doprovázející vybrané mediální texty mají také nepochybně významný vliv na čtenářovu interpretaci a jejich analýza je doplňkem analýzy textové. Přesto jsme se rozhodli neanalyzovat fotografie. Hlavním důvodem bylo prostorové omezení. Dále jsme se rozhodli zůstat u jazykové analýzy vzhledem k vlastní specializaci.

4.1 TEORETICKÝ ÚVOD

Předpokládáme významnou roli jazyka při reprezentování sociálních činitelů v diskurzu. Cílem analýzy je popsat hlavní rysy mediálních reprezentací. V této kapitole se pokusíme odpovědět na následující otázky:

- Jak jsou sociální aktéři reprezentováni v mediálním diskurzu ve vybraném období a daném tématu?
- Z jaké perspektivy jsou podávány mediální reprezentace sociálních činitelů? Je reprezentace sociálních činitelů součástí diskriminačního (rasistického) diskurzu?
- Proč jsou mediální reprezentace právě takové, jaké jsou?
- Existuje vztah mezi touto reprezentací a sociálním kontextem (sociálním, politickým, kulturním a ekonomickým)?

Ve výzkumu pracujeme s předpokladem, že média nejsou pouhým zprostředkovatelem sociálních kategorií, ale že jedince a tak i společnost spoluvytváří a formují.¹² Nejsou tedy pouhým mediátorem existujících norem, hodnot či ideologie, ale samy se podílí jejich konstrukci a formování.

4.1.1 Reprezentace sociálních činitelů a mocenské vztahy ve společnosti

Společenské mocenské vztahy se v diskurzu odrážejí mimo jiné také výběrem pojmenování a kategorizací sociálních činitelů. Způsob pojmenování jedinců v diskurzu má zásadní vliv na to, jak na ně pak společnost nahlíží. Každý člověk má mnoho rolí/identit, a novináři tak vybírají mezi více možnostmi, jak daného jedince pojmenovat (a každé toto pojmenování má jiný význam a jiné konotace a asociace). Výběr jedné kategorie zastíňuje kategorie ostatní, tj. zahrnutím do jedné kategorie dochází k vyřazení z kategorií ostatních. Společenské postavení reprezentovaného činitele se v diskurzu projevuje tím, zda vůbec je

¹² BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. s. 15. ISBN 80-85947-67-6.

v diskurzu přítomen, nebo zda je odsunut do pozadí. Může být klasifikován či pojmenován podle různých kritérií v závislosti na jeho sociální roli či společenském postavení (např. otec, František Novák, pan profesor František Novák, křesťan atd.) a v závislosti na sociálním kontextu a diskurzu a žánru, ve kterém je reprezentován (např. odlišná reprezentace v osobním dopise a v novinovém článku). Sociální činitel může vystupovat jako člen/součást nějaké skupiny nebo může být reprezentován impersonálně. Na tomto místě je zároveň nutné zdůraznit, že diskurz jako takový není samozřejmě jediným faktorem, který by ovlivňoval společnost. Diskurz má konstitutivní charakter, ale zároveň je sám sociální praxí konstituován.¹³

Pojem *reprezentace* je v teorii masové komunikace používán ve čtyřech významech:

- (1) jako *re-prezentace*, která se vztahuje k použití různých výrazových prostředků k předvedení (zpřítomnění) světa příjemcům
- (2) *reprezentativnost* (typizace) – charakterizuje míru prezentace vlastnosti, které jsou charakteristické pro zobrazovanou sociální kategorii (stereotypy)
- (3) *předvedení* – to, kdo je za prezentaci odpovědný, a vliv instituce
- (4) *pochopení* je to, co si publikum myslí, že je mu předváděno.¹⁴

Při analýze sociálních činitelů pracujeme s pojmem reprezentace ve významu typizace/stereotypizace, protože vyjadřují společenské normy, postoje, hodnoty, přesvědčení a ideologie.

4.1.2 Stereotypy

Stereotypy jsou zjednodušené reprezentace lidských projevů, rysů, postojů, ustavovaných opakováním re-prezentace téhož.¹⁵ Tyto prostředím zjednodušené představy se vztahují na celé skupiny a pak se přenáší na jednotlivce (bez ohledu na rozdíly, které ve skupině existují), pro které je to často nevýhodné. Stereotypy nejsou vždy nepravdivé, některým chybí opora ve faktech, jiné vznikají přílišným zdůrazňováním a zobecňováním některých faktů.¹⁶ Nejčastěji se stereotypy týkají členů jiných národů (*out-group*), etnik či kultur

¹³ FAIRCLOUGH, Norman. Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research. In WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. s. 123. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

¹⁴ DYER, R. Taking Popular Television Seriously. In Lusted D., Drummond, P. (ed.): *TV and Schooling*. London: British Film Institute. (Cit. dle BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. s. 188 - 189. ISBN 80-85947-67-6.)

¹⁵ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. s. 188 - 189. ISBN 80-85947-67-6.

¹⁶ ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. Přel. Eduard Geissler. Praha : Prostor, 2004. s. 214. Přel. z: *The Nature of Prejudice*. ISBN 80-7260-125-3.

a konotují emocionální hodnocení. Stereotypy zvyrazňují rozdíly mezi *out-group* a *in-group* a podceňují rozdíly v rámci skupiny (a zdůrazňují vlastní pozitivní hodnocení).¹⁷ Stereotypy jsou ve své podstatě vyjádřením mocenských vztahů a řádu dané společnosti či kultury. W. Lippmann poukazuje na skutečnost, že „ve většině případů naše vnímání neprobíhá od pozorování k definování, ale od předem vytvořené definice události k jejímu pozorování. V rozlehlém, komplexním a zmateném světě vnímáme pouze to, co pro nás nadefinovala naše kultura se svými stereotypy“¹⁸. Lippmann dále poukazuje na čtyři funkce stereotypu – uspořádávají realitu, slouží jako „metonymické zkratky“ vedoucí přímo k významu, jako sociální konstrukce představují stereotypy společenský konsenzus v pohledu na svět a vyjadřují naše hodnoty a postoje.¹⁹ Stereotypy tedy není užitečné vnímat pouze jako negativní jevy, ostatně bez nich by ani naše poznání nebylo možné, jen je nutné na ně pohlížet kriticky a nezaměňovat je za rozumové poznání. Nebezpečí stereotypů spočívá především v jejich zneužití.

Média jsou jedním z hlavních zdrojů informací. V našem případě lze odhadovat, že pro většinu čtenářů MfD jsou mediální texty jediným zdrojem informací o muslimech a muslimské menšině v České republice vůbec, protože muslimská menšina je u nás málo početná.²⁰ Můžeme tedy předpokládat, že většině Čechů chybí osobní zkušenost a mediální texty jsou tak pro ně hlavním zdrojem informací, které jsou považovány za objektivní a dané. Tak média přispívají k upevňování již existujících stereotypů a vytváření nových.

Pojmenovávání sociálních činitelů je asociováno s různými mocenskými vztahy, mírou formálnosti, solidarity a je tedy zapotřebí znalosti kontextu. „Mezi formou a významem neexistuje neproměnný vztah, jazyková forma nemá nikdy jediný stálý význam, ale spíše soubor možných kontextově zakotvených významů.“²¹

¹⁷ TESARĚ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. s. 66 – 68. ISBN 978-80-7367-097-9.

¹⁸ LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. New York : The Macmillan Company 1960. 427 s. (Cit. dle BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. s. 188 - 189. ISBN 80-85947-67-6).

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ TOPINKA, Daniel (ed.). *Integrační proces muslimů v České republice* (sociologický výzkum o životě muslimů v České republice zadáný MVČR) [online]. [cit. 2006-04-02].

<http://web.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/integrace_muslimu.pdf>.

²¹ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge, 1991. s. 99. ISBN 0-415-01418-2.

4.1.3 Ideologický čtverec van Dijka

Van Dijkův *ideologický čtverec*²² je označení pro strategii, která se odráží na všech rovinách jazyka a lze ji popsat jako tendenci vybírat jazykové prostředky podle následujícího principu: zdůrazňování vlastních pozitiv a upozadování negativ a u reprezentace těch druhých naopak zdůrazňování negativ a potlačování jejich pozitiv. To předpokládá kolektivní identifikaci (definování *insiders*) a vymezení jedinců, kteří do ní nepatří (tzv. *outsiders*).

4.1.4 Způsoby reprezentace (van Leeuwen, Wodaková a Reisigl)

Reprezentaci sociálních činitelů v mediálním diskurzu nejuceleněji zpracoval Theo van Leeuwen²³, z něj pak vychází i Martin Reisigl s Ruth Wodakovou²⁴.

Theo van Leeuwen vytvořil sociosémantický inventář možných způsobů, jak jsou sociální činitelé v diskurzu reprezentováni, a zaměřuje se na sociologickou a kritickou relevanci těchto kategorií. Vychází z předpokladu, že významy jsou spíše záležitostí kulturní než lingvistickou.

Ruth Wodaková s Martinem Reisiglem Leuweenovo pojetí přebírají a doplňují jej o další kategorie. Výběr mezi kategoriemi pojmenování nazývají *referenčními strategiemi*.²⁵ Zásadní význam těchto referenčních strategií spočívá v tom, že tyto strategie jako strategie čtenář/příjemce vůbec nevnímá. Výběr toho či onoho pojmenování jedince (skupiny) není náhodný, ale zpravidla slouží mnoha cílům (např. politickým).

Z těchto dvou pojetí budeme vycházet i v této kapitole. Jako užitečná se pro zkoumání námi zvolených textů ukázala syntéza obou přístupů s modifikacemi, které odrážejí specifičnost textů o karikaturách Proroka.

Vyloučení sociálního činitele z diskurzu může probíhat dvěma způsoby. Van Leeuwen odlišuje **úplné** (*suppression*) a **částečné vyloučení** (*backgrounding*). Při úplném vyloučení je sociální činitel zcela vyloučen i se svým jednáním. Van Leeuwen to popisuje doslova tak,

²² VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html>>.

²³ VAN LEEUWEN, Theo. The Representation of Social Actors. In CALDAS-COULTHARD, R. C.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 32 – 70. ISBN 0-415-12143-4.

²⁴ REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London : Routledge, 2001. 298 s. ISBN 0-415-23150-7.

²⁵ Tamtéž s. 45.

že za sebou v diskurzu „nezanechává žádné stopy“²⁶. Vzhledem k tomu, že spor o karikatury má povahu dialogu nebo diskuse, je na místě očekávat, že diskuse bude dodržovat základní pravidla, mezi která patří neomezovat se vzájemně v prezentování svých postojů.²⁷ **Generická pojmenování** odkazují ke skupinám, zatímco **specifická pojmenování** označují konkrétní individua. Specifikace se nejčastěji realizuje individuálním pojmenováním nebo asimilací odkazováním ke skupině konkrétních individuí. Realitu lze vnímat jako soubor tříd, které jsou tvořeny konkrétními participanty, nebo jako soubor jednotlivin, které lze následně klasifikovat (klasifikace jako jakási sekundární, odvozená realita)²⁸.

Asimilaci (jako protipól individualizace) van Leeuwen dělí na **agregaci** a **kolektivizaci**. Agregace je založena na úhrnu nebo statistice. Je také důležitým nástrojem při výrobě souhlasu. Například průzkumy veřejného mínění, přehledy a statistiky mohou mít přesvědčovací funkci. Kolektivizace je pojmenování, které se realizuje množstvím, pluralitou, zatímco individualizace singularitou, jedinečností. Kolektivizující pojmenování se může realizovat deiktiky či výrazy označujícími skupiny.

V dnešní době moderních informačních technologií máme možnost se virtuálně setkávat denně s lidmi z jiných kultur, kteří se nám mohou jevit jako odlišní (v neposlední řadě právě díky médiím) a přitom ve své podstatě jsou všichni lidé stejní. V médiích je odlišnost zdůrazňována. Proč tomu tak je? Mezi důvody patří i skutečnost, že lidské poznání je nuceno jevy reality nějakým způsobem zjednodušovat a třídit. Poznání světa v jeho jednotlivostech je nemožné. Právě kategorie slouží k jeho uchopení a poznání. Svět jsme si tak rozdělili na „my“ a „oni“.

Indeterminace je pojmenovávání aktérů jako nespecifikovaných anonymních individuí nebo skupin (pomocí neurčitých zájmen). Příčinou výběru může být snaha skrýt identitu aktéra, nebo to, že je tato identita považována za irelevantní. Může být také mluvčímu neznámá. Naopak **determinace** je specifickým pojmenováním. **Diferenciací** autor explicitně odlišuje jedince od ostatních.

²⁶ VAN LEEUWEN, Theo. The Representation of Social Actors. In CALDAS-COULTHARD, R. C.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 32 – 70. ISBN 0-415-12143-4.

²⁷ SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace : Terminologický slovník*. Přel. Zuzana Smetanová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. s. 107. Přel. z: Sztuka argumentacji : Słownik terminologiczny. ISBN 80-244-0699-3.

²⁸ VAN LEEUWEN, Theo. The Representation of Social Actors. In CALDAS-COULTHARD, R. C.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 32 – 70. ISBN 0-415-12143-4.

Nominací je vyjadřována jedinečná identita člověka. Může být realizována různým způsobem: uvedením pouhého křestního jména (neformální pojmenování), nebo pouhého příjmení (formální) či uvedením obou jmen (poloformální pojmenování). Nominační strategie může sloužit k různým účelům.

Pojmenování pomocí **kategorizace** naopak reprezentuje identitu na základě jejích vlastností, které sdílí s ostatními v dané kategorii. Kategorizace tedy vymezuje množiny jedinců, kteří mají nějaké společné znaky. Zařazením do kategorie se jedinec stává bezejmenným a plní jen určité role, funkce. Theo van Leeuwen specifikuje kategorizaci na **pojmenování dle funkce** (*functionalization*) a na **identifikaci** (*identification*). Jak název napovídá, pojmenování podle funkce referuje o sociálních činitelích na základě jejich zaměstnání či role (slova jsou často odvozená od sloves, podstatných jmen, např. učitel, knihař). Identifikací pojmenováváme nikoli na základě toho, co daný člověk dělá, ale čím je. Identifikaci van Leeuwen dále dělí na **klasifikaci**, **relační identifikaci** a **fyzickou identifikaci**. Klasifikací referujeme o participantech podle jejich věku, genderu, etnického či náboženského původu, dle majetku nebo sexuální orientace. Tyto kritéria se mohou v různých kulturách lišit. O jedincích ve společnosti uvažujeme v již předem daných kategoriích; tj po zařazení jedince do příslušné kategorie předpokládáme určité chování, a z toho se může stát stereotyp.

Impersonalizaci vymezuje van Leeuwen jako pojmenování, v jehož významu není zahrnut sémantický rys „člověk“ (například abstraktní substantiva). Impersonalizace tak může sloužit v případě, pokud je z jakéhokoli důvodu nežádoucí zmiňovat lidskou odpovědnost za nežádoucí jednání: *Kresby zobrazují zakladatele islámu proroka Mohameda, což je podle tohoto náboženství nepřípustné.* (3. 2. 2006, titulní strana). Výraz „kresby“ zde zastupuje autory těchto kreseb. Tito autoři jako zodpovědní činitelé v diskurzu nefigurují, v realitě však ano (jde tedy zároveň o příklad úplného vyloučení).

Impersonalizace může mít podobu abstrakce (pojmenování podle kvality, kterou aktérům prisuzujeme, například výraz ‚problém‘ reprezentující imigranty). Objektivace pojmenovává participanty na základě odkazování k místu, věcem nebo aktivitám s nimi spojenými – podle toho dělí objektivaci van Leeuwen dále na **pojmenování odkazující k místům** (*spatialisation*, např. Dánsko), **k nástrojům aktérů** (*instrumentalisation*, např. autobus), **k částem těla** (*somatisation*, např. položil jí ruku na rameno) a podle **autonomizace prohlášení** (*utterance autonomisation*, např. podpora referenda je vysoká). Ve shodě

s Reisiglem a Wodakovou (2001) nepovažujeme somatizaci za impersonální pojmenování, protože jeho význam nese sémantický rys „člověk“.

Kategorii **personalizace** definuje van Leeuwen jako pojmenování, jehož význam zahrnuje sémantický rys „člověk“, sociální činitele jsou tedy reprezentováni jako lidské bytosti. Realizována může být vícero způsoby (zájmenem, vlastními jmény nebo obecnými jmény). Personalizace, jak bylo zmíněno výše v kapitole o zpravodajských hodnotách, je aspektem, který dělá zprávu atraktivnější pro čtenáře. Atraktivitu zvyšuje jak přítomnost elit, tak „obyčejných“ lidí. Tato individuální reference se také umocňuje přítomností dalších specifikujících informací (fotografií, udání věku, pohlaví, jména aj.).

Wodaková s Reisiglem (2001) ještě specifikují další způsoby reprezentace (referenční strategie), se kterými se u van Leeuwena nesetkáváme, ale které se nám zdají pro naši analýzu užitečné: pojmenování podle profese (*profesionalisation*), pojmenování podle jednání činitele (*aktionalisation*), pojmenování podle příslušnosti ke kultuře (*culturalisation*), dle problémů způsobovaných jedincem či skupinou společnosti (*social problematisation*), podle původu (*originalisation*), pojmenování založená na fyzickém vzhledu (*somatisation*)²⁹. Pojmenování podle kultury (*culturalisation*) dělí autoři na pojmenování dle náboženství (*religionisation*) či etnika (*etnification*) a pojmenování denotující „primitivitu“ (*primitivisation*). Politická pojmenování (*politonyms*) jsou specifikována jako pojmenování podle národů (*nationalisation*), podle společenského zařazení (*classification*) a politické angažovanosti (*political alignment*). Užitečnou strategií pro náš výzkum byla i sociální problematizování (*social problematisation*), autory rozdělena ještě na kriminalizaci (*criminalisation*), viktimizaci (*victimisation*) a negativní ideologie (*negative ideologisation*). Posledním lingvistickým nástrojem pro strategii vytváření vztahů ve skupině/ společnosti (*relationalisation*) je relační identifikace (např. označení jako nepřátelé, oponenti, oběti).

Použití zájmen je důležitým indikátorem perspektivy. Zároveň použití zájmena (místo jména) poukazuje na sociální status jedince. Zájmeno anonymizuje, znesnadňuje identifikaci.

²⁹ Tato referenční kategorie odpovídá van Leeuwenově fyzické identifikaci.

4.2 ANALÝZA

Pro potřeby analýzy jsme rozdělili participanty na dvě kategorie, na „Západ“ a na „islám“. Přes zřejmé zjednodušení je toto rozdělení pro analýzu užitečné a potřebné. Celý spor o karikatury má v podstatě povahu dialogu, ve kterém proti sobě stojí západní a islámská strana. Považujeme za nutné upozornit na skutečnost, že toto dělení je pouze pomocnou kategorií (jejíž mediální prezentaci podrobujeme v této práci kritice), nikoli odraz skutečnosti. Na nejednoznačnost těchto pojmů upozorňuje Luboš Kropáček.³⁰

Ve sporu o karikatury vystupují tito participanté:

„Západ“	„islám“
politici představitelé	politici představitelé
náboženská sdružení/organizace	islámské organizace (duchovní)
listy, které otiskly karikatury	listy, které otiskly karikatury
lidé ne/protestující	lidé ne/protestující (ne/radikální)
elita	elita
	teroristé
OSN, WTO (Světová obchodní organizace)	

Podle této tabulky budeme postupovat při analýze, tedy podle jednotlivých sociálních aktérů.

Než přistoupíme k samotné analýze pojmenování participantů, zastavíme se u těch participantů, kteří nejsou v textech o karikaturách přítomni. Nepřítomnost v textu může mít samozřejmě více příčin – přítomnost těchto činitelů je například irelevantní nebo nadbytečná. Avšak nepřítomnost může být i motivována politicky či sociálně. To je případ mediální reprezentace sporů o karikatury, která byla zjednodušena na spor o svobodu slova, kde proti sobě stojí demokratický „Západ“ a nedemokratický „islám“, neboli „dobří“ a „špatní“, „my“ a „oni“.

³⁰ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 10. ISBN 80-7021-540-2.

Ve většině vybraných textů lze hovořit o systematickém vyloučení *neradikálních* muslimů (ne-elit) a muslimských elit a politiků. Dále nejsou zastoupeni neradikální muslimští duchovní, tedy náboženské elity, které bychom v dialogu očekávali. Přítomnost Spojených národů se omezuje na několik výroků tehdejšího generálního tajemníka Kofiho Annana. V diskurzu stejně jako ve skutečnosti nehrály Spojené národy významnější roli. Představitelé církví (Vatikán a jeho zástupci, islámské náboženské organizace, jako například Organizace islámské konference) jsou také téměř vyloučeni z diskurzu. Na „západní“ straně jsou zase vyloučeni ti s názorem odsuzujícím karikatury.

Strategie pojmenovávání sociálních činitelů se nijak výrazně neliší v titulcích a v samotných člancích.

4.2.1 Karikatury a jejich autoři

Popis kreseb i jejich analýza v MfD zcela chybí. Pouhé přetištění kreseb (jedna kresba na titulní straně 3. 2. 2006 a všech dvanáct kreseb týž den na straně A10 v rubrice Ze světa) nelze považovat za snahu informovat čtenáře, protože kresby byly velmi malé, téměř nečitelné, a text k nim nebyl přeložený do češtiny (karikatury byly přetištěné z norského listu *Magazinet* v nezměněné podobě). V pozdějších textech se několikrát objevuje stručný popis jedné z karikatur s překladem souvisejícího textu. Nejčastěji zmiňovaná karikatura (pro svou jednoznačnost) je ta s podobou Mohameda jako teroristy. To je vše. Pokus o hlubší analýzu chybí.

Autoři karikatur zůstali v anonymitě (až na Kurta Westeergarda) kvůli výhrůžkám (jejich jména jsou dnes už zjistitelná), avšak nebyli odpovědnými personálními participanty (v aktivní roli), většinou byli vyloučeni jako nevyjádřený *patiens*: *protesty proti zveřejnění podle muslimů urážlivých karikatur Proroka Mohameda v evropském tisku* (4. 2. 2006, s. A11).

Pokud je užito personální pojmenování, objevuje se v kontextu hrozeb ze strany „islámu“, nebo je asociováno s jednáním vyjádřeným eufemisticky. U následujícího příkladu by spojení [dánský kreslíř] přimaloval [Mohamedovi] na hlavu turban ve tvaru bomby mohlo být vyjádřeno i jinak: méně eufemisticky a nikoli jako neutrální popis (tedy nehodnotící) jednání, ale jako přinejmenším sporné či negativní jednání. Tato strategická eufemistická pojmenování vlastních (tj. „západních“) nežádoucích jednání odpovídají ideologickému čtverci van Dijka: *Muslimové své protesty proti hanobení Mohameda, jemuž dánský kreslíř mimo jiné přimaloval na hlavu turban ve tvaru bomby, stále stupňují*. (1. 2. 2006, s. A11),

Tucet výtvarníků vyslyšelo výzvu list a zaslalo do jeho redakce karikaturu muže, který stál v 7. století n. l. u zrodu islámu. (3. 2. 2006, s. A10).

Autoři kreseb, pokud jsou vůbec pojmenováni (podle profese, jde tedy o strategii profesionalizace), jsou často v postavení patientu, tedy nikoli jako osoby odpovědné za své jednání, nebo jako oběti nežádoucího jednání islámské strany (v tomto případě jsou i v postavení agenta): *[Ministři vnitra arabských zemí] žádali dánskou vládu, aby autory kreseb tvrdě potrestala.* (1. 2. 2006, s. A11) *O život se nyní bojí i dánští karikaturisté...* (8. 2. 2006, titul), *...karikaturisté se ve vztahu k islámu sami cenzurují* (3. 2. 2006, s. A10).

Častou strategií s cílem vyloučit autory kreseb byla impersonální objektivace (tedy pojmenování s významem bez sémantického rysu „člověk“), kdy karikatury reprezentovaly své tvůrce: *Kresby v dánském deníku zobrazují zakladatele islámu proroka Mohameda...* (3. 2. 2006, titulní strana), *Karikatury, které zahýbaly světem* (3. 2. 2006, s. A10, titul), *Karikatury, které loni 30. září zveřejnil list Jyllands-Posten... z něho udělaly terč násilných protestů v mnoha islámských zemích* (20. 2. 2006, s. A8).

Nejednou bylo dvanáct karikatur označeno singulárem, jako by se jednalo o jedinou kresbu. To je možné chápat jako strategii se záměrem snížit význam kreseb (k tomu přispívá i fakt, že užití singuláru bylo asociováno s negativními následky, tj. násilnými demonstracemi apod.): *kvůli kresbě* (1. 2. 2006, s. A11), *kvůli karikatuře... karikatura* (3. 2. 2006, komentář M. Vodičky). Počet karikatur prezentoval někdy jako malý a od toho se odvozoval jejich pramalý význam. Tato strategie sloužila k vyjádření kontrastu k následkům. Karikatury se uváděly více či méně jako bezprostřední příčina sporů, bez ohledu na nesporně důležitý celospolečenský a politický kontext. *Za pár karikatur vyhazov pro šéfredaktora, to je těžký úder svobodě slova.* (4. 2. 2006, s. A6, komentář M. Schmarze).

4.2.2 „Západní“ političtí představitelé

Dánští a evropští političtí představitelé jsou v textech převážně pojmenováni křestním jménem i příjmením a často spolu s uvedením jejich profese (strategie profesionalizace zvyšuje prestiž pojmenovávaného a jeho případných promluv). Analýza vybraných článků v MfD potvrdila všeobecnou tendenci v novinách orientovaných na střední třídu (*middle-class oriented newspapers*) k individualizaci elitních jedinců a naopak směřování k asimilovanému pojmenování „obyčejných lidí“.³¹ Bezejmenní partícipanti plní jen více či

³¹ VAN LEEUWEN, Theo. The Representation of Social Actors. In CALDAS-COULTHARD, R. C.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 48. ISBN 0-415-12143-4.

méně přechodné role³² (demonstranti, policie). Nominace je naopak vyjádřením vysokého sociálního statusu „západních“ politických představitelů a jejich sociální prestiže, a to je ještě umocněno intertextualitou, tedy jejich častým citováním (viz kapitola Intertextuální analýza, s. 81 a dále).

Vztah mezi pojmenováním politických představitelů „Západu“ a „islámské strany“ je zřetelně asymetrický. „Západní“ představitelé jsou v textu častěji přítomni, citováni a pojmenováváni. Tato tendence se objevuje i v rámci věty či odstavce: *Komisař pro obchod Peter Mendelson upozornil svého saúdskoarabského kolegu, že... bojkot Dánska... bude považován za bojkot celé EU...* (31. 1. 2006, s. A10).

Dánský premiér je nejčastěji pojmenováván oběma jmény spolu s uvedením jeho funkce, což odpovídá jeho vysokému společenskému postavení. Nejčastěji je užitá celá fráze, tedy profesní pojmenování, křestní jméno a příjmení (stejně je tomu tak i u ostatních vládních představitelů Dánska): *Dánský premiér Anders Fogh Rasmussen* (například 8. 2. 2006, s. A3), *[dánský] ministr obrany Soren Gade* (například 8. 2. 2006, s. A3), *dánský ministr zahraničí Per Stig Möller* (například 8. 2. 2006, s. A3). Stejná tendence ve způsobu reprezentace politiků je i u ostatních „západních“ politických představitelů: *komisař pro obchod Peter Mandelson* (31. 1. 2006, s. A10), *český ministr zahraničí Cyril Svoboda* (28. 2. 2006, s. A2), *šéf české diplomacie Cyril Svoboda* (například 14. 2. 2006, s. A2), *ministr vnitra František Bublan* (například 14. 2. 2006, s. A2), *prezident USA George Bush* (8. 2. 2006, titulní strana), *vysoký představitel Evropské unie pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku Javier Solana* (14. 2. 2006, s. A8). Tito političtí představitelé jsou většinou v pozici agenta a jsou s nimi asociovány verbální procesy (promluvové akty, názory).

Metonymická označení (nejčastěji pojmenování podle místa nebo instituce, které jsou spojené se subjektem) většinou denotují pokaždé jiného participanta/skupinu participantů (např. dánskou vládní reprezentaci, politiky, jindy obyčejné lidi atd.). Vždy však podporují výrobu souhlasu, vytváří dojem homogenity názorů v daných kategoriích. Lidé jsou pojímáni jednotně jako neodlišitelná masa a nikoli jako individua³³: *Evropská komise se včera za Dánsko postavila* (31. 1. 2006, s. A10), *Dánsko se marně snaží odvrátit od sebe hněv muslimů* (4. 2. 2006, titulní strana), *Unie by se podle něho [Cyrila Svobody] měla jasně postavit za Dánsko* (9. 2. 2006, titulní strana). Pojmenování *Dánsko* na základě

³² Tamtéž s. 49.

³³ REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London : Routledge, 2001. s. 56. ISBN 0-415-23150-7.

územní příslušnosti participanta (*spatialization*)³⁴ slouží k vymezení teritoria (tedy Evropa nebo Dánsko je vymezení nejen kulturní, ale i teritoriální).

K vytvoření dojmu stejného názoru slouží i personální pojmenování odkazující k příslušnosti obývanému prostoru: *Obavy mají i Francouzi* (8. 2. 2006, titulní strana), *ani ve své vlasti se Dánové necítí bezpečně* (8. 2. 2006, s. A3).

Impersonalizací jsou označovány různé „západní“ instituce (EU, Evropská komise, Světová obchodní organizace). Dochází tak k anonymizaci a absenci odpovědnosti konkrétních osob za vlastní jednání. Rozdíl je patrný mezi dvěma následujícími výrazy: *Evropská komise se včera za Dánsko postavila* (31. 1. 2006, s. A10) a *Zástupci Evropské komise celého incidentu hluboce litují.* (1. 2. 2006, s. A11).

Je také nutné zmínit, že naprosté minimum prostoru v textech věnovali novináři radikálním pravicovým politickým stranám a jejich preferencím v Dánsku. Tomu se věnujeme především v kapitole Intertextuální analýza (s. 80 a dále).

4.2.3 „Islámští“ političtí představitelé

U „islámských“ politických představitelů převažuje tendence k pojmenování na základě profese spíše než nominací. *Komisař pro obchod Peter Mandelson upozornil svého saúdskoarabského kolegu, že...* (31. 1. 2006, s. A10), *Záležitostí... se včera zabývali i ministři vnitra arabských zemí na schůzce v Tunisku* (1. 2. 2006, s. A11). *Premiér Anders Fogh Rasmussen včera ve snaze uklidnit atmosféru přijal velvyslance muslimských zemí. Podle egyptského velvyslance v Dánsku je však omluva nedostatečná.* (4. 2. 2006, titul). *Velvyslanec Íránu v Portugalsku ... zase včera vyvolal pozdvižení popřením holokaustu* (16. 2. 2006, s. A8), *[vybraní evropští vyslanci museli „na kobereček“] k pákistánskému ministrovi zahraničí* (6. 2. 2006, s. A3).

Nominace se samozřejmě také v textech vyskytuje, ale je téměř výhradně asociována s negativně hodnoceným jednáním nebo s jeho následky. Vzniká tak dojem, že tato negativní jednání se týkají většiny (nebo i všech) muslimských politických představitelů: *Ti [Dánové] už zřejmě pochopili, jak se asi cítil spisovatel Salman Rushdie, když ajatolláh Chomejní nařídil jeho zavraždění* (2. 2. 2006, s. A10), *egyptský velvyslanec v Dánsku Muná Umar Attia však po setkání označil Rasmussenova vyjádření [tj. omluvu] za neadekvátní a... nedostatečná* (4. 2. 2006, s. A11), *Svérázně do diskuse o svobodě slova zasáhl egyptský ministr zahraničí Ahmad Abúl Ghajt. Vyzval dánské úřady, aby doma „utužily“ dohled nad*

³⁴ Tamtéž s. 48.

médii (6. 2. 2006, titulní strana), *Svérázně do diskuse o karikaturách přispěl turecký ministr zahraničí Abdullah Gül, když řekl, že nepřátelství vůči muslimům teď střídá dosavadní antisemitismus* (7. 2. 2006, s. A8).

Další výraznou tendencí ve vybraných textech je reprezentace politických představitelů „islámu“ jako kolektivizovaného činitele, což také asociuje názorovou shodu: *tlak islámských států* (2. 2. 2006, s. A10), *Arabové stahují své velvyslance z Kodaně* (3. 2. 2006, s. A6, komentář M. Vodičky). Synonymní užití výrazů *Arabové* a *muslimové* není výjimkou, jde zřejmě o silnou asociaci spojení islámu a arabského etnika. Skutečností však je, že „arabský svět není totožný s islámským světem. Arabové vyznávají buď islám, křesťanství nebo židovství“³⁵. Dokonce pouhých 15 % všech muslimů na světě jsou Arabové.³⁶

Metonymická pojmenování jsou nejčastěji asociována s místem, které nějak souvisí s s činiteli/činitelem. Tak jako u „západních“ činitelů podporuje výrobu souhlasu a vytváří dojem homogenity názorů v daných kategoriích. Zároveň se jedná o impersonalizaci a anonymizaci. *Několik arabských zemí, včetně Saúdské Arábie a Egypta, se kvůli kresbě totiž rozhodlo bojkotovat dánské zboží* (1. 2. 2006, s. A11), *Šestadvacátého ledna se rozhoupala konzervativní Saúdská Arábie a odvolala svého velvyslance z Dánska* (3. 2. 2006, s. A10), *EU vyzvala Sýrii...* (6. 2. 2006, titulní strana), *Riceová obvinila Írán a Sýrii* (9. 2. 2006, s. A8), *česká média obdržela stížnost od Íránu* (10. 2. 2006, s. A2).

4.2.4 „Západní“ tisk

Celý spor rozpoutala redakce dánského listu *Jyllands-Posten*, později karikatury přetiskly i mnohé „západní“ listy. Nejvýraznějším rysem reprezentace „západního“ tisku je jeho impersonální pojmenování. Za otištění karikatur byly odpovědné konkrétní osoby, přesto jejich jména v diskurzu převážně chyběla (zvláště pokud jde o osobní zodpovědnost jedinců za jednání, které je předmětem sporného hodnocení). Přestože toto impersonální označování mediálních subjektů je běžné (tedy neutrální), je ve vybraných textech relevantní: *List Jyllands-Posten se za ně [karikatury] včera omluvil* (31. 1. 2006, s. A10), *Spor o karikatury..., které na svých stránkách otiskl dánský list Jyllands-Posten...* (1. 2. 2006, s. A11), *...tamní list Jyllands-Posten zveřejnil dvanáct kontroverzních karikatur* (2. 2. 2006, s. A10), *France Soir... karikatury doprovodil komentářem, v němž se odmítl omlouvat za*

³⁵ FLEISSIG, J.; BAHBOUH, Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha : Dar ibn Rushd, 1993. s. 21 - 22. ISBN 80-900767-3-4.

³⁶ WESTERLUND, D.; SVANBERG, I. (ed.). *Islam Outside the Arab World*. Surrey : Curzon Press, 1999. s. 1. ISBN 0-7007-1142-2.

svobodu slova... (2. 2. 2006, s. A10), *Magazinet učinil tak [přetištění] podle svých slov proto, aby rozpoutal diskusi o svobodě slova* (3. 2. 2006, s. A10).

Kolektivizující termíny jako *západní, mezinárodní* či *světový tisk* asociují společný konsenzus v postoji ke karikaturám a svobodě slova: *otištění karikatur proroka Mohameda v západním tisku* (7. 2. 2006, titul), *na stránkách předních světových listů* (3. 2. 2006, s. A10), *deníky z Německa, Francie, Itálie a Španělska přetiskly kresby* (3. 2. 2006, s. A10), *noviny na celém světě si kladou otázku* (6. 2. 2006, s. A8, komentář šéfredaktora P. Šafra).

V textech je přítomen pouze ten „západní“ tisk, který karikatury otiskl (popřípadě i jeho argumentace). Přitom mnoho deníků a zpravodajství (na internetu či v televizi) karikatury nezveřejnilo, protože nechtěli urazit své čtenáře vyznávající islám. MfD nejmenovalo jediný list či zpravodajství, přestože se jednalo např. o britskou stanici BBC³⁷ nebo list The Guardian³⁸.

Konkrétní činitelé z redakce listu Jyllands-Posten jsou jmenováni, pokud se cituje nějaký jejich výrok, většinou (ve shodě se strategií ideologického čtverce) obhajující vlastní (implicitně správný) postoj. Nebo je jejich jednání společensky žádoucí (kladná evaluace). „*Musím s hlubokou lítostí přiznat, že boj našeho listu za svobodu projevu je prohraný,*“ uvedl včera Carsten Juste, šéfredaktor listu Jyllands-Posten (2. 2. 2006, s. A10), *Kulturní redaktor listu [Jyllands-Posten] Fleming Rose kresby doprovodil textem, v němž napsal, že „moderní sekulární společnosti jsou odmítány některými muslimy. Ti vyžadují pro sebe zvláštní postavení a trvají na tom, že se jejich náboženskému cítění musí věnovat zvláštní obezřetnost.“*... šéfredaktor [listu France Soir] Jacques Lefrank napsal: „*Ano, máme právo karikovat Boha. V obrázcích není žádný rasistický záměr*“ (3. 2. 2006, s. A10), „*Nechtěli jsme provokovat ani urážet náboženské cítění, netoužili jsme po reklamě,*“ říká Arnaud Levy, zástupce šéfredaktora listu [France Soir] (4. 2. 2006, s. A11). Nominace představitelů „západního“ tisku se také vyskytuje v souvislosti s omluvou za karikatury. Toto jednání bylo kontextu demonstrací, při kterých umírali lidé, považováno za všeobecně žádoucí: *Lítost včera vyjádřil i šéfredaktor norského křesťanského deníku Magazinet* (11. 2. 2006, s. A12).

³⁷ BBC [online]. [cit. 2009-25-05]. Dostupné z WWW: <http://news.bbc.co.uk/news/watch/ukfs/hi/newsid_4670000/newsid_4678100/4678186.stm>.

³⁸ The Guardian [online]. [cit. 2009-07-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/07/qanda.muhammadcartoons>>.

Strategie, kterou van Dijk výstižně nazval *number game*³⁹, je záměrné využití statistických údajů za jiným účelem než podáním informací, třeba k vyvolání asociace hrozby (týká se to především počtů imigrantů) nebo naopak ke snížení významu nějakého jevu. Avšak někdy je uvedení (byť neurčitěho) počtu až na hranici se lží. V MfD se například tvrdí, že *[Karikatury] otisklo několik evropských deníků* (4. 2. 2006, titulní strana). Přitom na stránkách internetové encyklopedie Wikipedie je možné napočítat, že karikatury byly přetištěny 86 krát (!) do data 3. 2. 2006⁴⁰. Přestože není Wikipedie zcela důvěryhodným zdrojem, počet přetištění by mohl být několikrát nižší a stejně by nedalo hovořit o „několika“ přetištěních. Karikatury byly navíc do zmíněného data přetištěny například i v Argentině⁴¹, Indii⁴², Jižní Koreji⁴³, Egyptě⁴⁴, tedy nejenom v Evropě (!).

I ostatní západní listy byly označovány impersonálním pojmenováním. Nejvíce byl v textech zastoupen list France Soir, nikde však nebylo zmíněno, že se jedná o bulvární tisk, což by mohlo zdiskreditovat jeho postoj v celé záležitosti.

4.2.5 „Islámský“ tisk

„Islámský“ tisk a jeho perspektiva v MfD chybí. To považujeme za jeden z hlavních nedostatků a za absenci snahy o objektivní zpravodajství. „Islámský“ tisk je v textu přítomen v několika případech, které mají výrazné společné rysy.

List Šihán si zasloužil pozornost MfD zřejmého důvodu: jednak otiskl karikatury jako jeden z mála listů vycházejících v islámských zemích a jednak doprovodný text obviňoval „islámskou stranu“ z toho, že sami se podílí na negativním obrazu islámu. Překlad tohoto textu se objevil třikrát a vždy na konci článků, tedy na prominentním místě (3. 2. 2006 na titulní straně a pak týž den na straně A10, 6. 2. 2006 opět na titulní straně a poté 7. 2. 2006, s. A8): *list Šihán též otiskl karikatury. A položil arabskému společenství otázku: Co škodí*

³⁹ VAN DIJK, Teun. New(s) Racism : A Discourse Analytical Approach. In COTTLE, S. (ed.). *Ethnic Minorities and the Media*. Milton Keynes : Open University Press, 2000. s. 45. ISBN 978-0-335-20270-6. Dostupné z WWW: <[http://www.discourses.org/OldArticles/New\(s\)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/New(s)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf)>.

⁴⁰ Seznam novin, které přetiskly karikatury Mohameda. *Wikipedia* [online]. [cit. 2009-05-27]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_that_reprinted_Jyllands-Posten%27s_Muhammad_cartoons>.

⁴¹ Internetové stránky uruguajského listu Terra [online]. [cit. 2009-06-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.terra.com.uy/canales/internacionales/131/131915.html>>.

⁴² Internetové stránky The Times of India (Patna Edition) [online]. [cit. 2009-06-02]. Dostupné z WWW: <<http://in.rediff.com/news/2006/feb/06patna.htm>>.

⁴³ Internetové stránky korejského listu Ohmy News [online]. [cit. 2009-06-02]. Dostupné z WWW: <http://english.ohmynews.com/articleview/article_view.asp?menu=c10400&no=272271&rel_no=1>.

⁴⁴ Zpráva Assyrian International News Agency [online]. [cit. 2009-06-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.aina.org/news/2006029110300.htm>>.

islámu více: tyto kresby, nebo muslim, který před kamerami zabíjí rukojmí? (3. 2. 2006, s. A10).

Dalším zastoupeným listem byl íránský deník Hamšahrí, o němž se mluví v souvislosti s pořádáním soutěže o nejlepší karikaturu holokaustu. Je asociován s jednoznačně odsuzovaným jednáním. Opět se pojmenovává impersonálně: *Deník Hamšahrí* (8. 2. 2006, s. A3), personální pojmenování je pouze na základě příslušnosti k redakci (bez nominace): *Představitel listu odpovědný za soutěž* (tamtéž). Téma se opakuje ještě několikrát.

Malajský list Sarawak Tribune je zmíněn také jako důkaz o nesvobodě slova v muslimských zemích – policie zastavila jeho vydávání.

List Arab News je citován, opět impersonálně, když zdůrazňuje negativní jednání „islámské strany“ (stereotyp zjištěného muslimského obchodníka): *Saúdskoarabský list Arab News dodává, že od té doby se arabští obchodníci předhánějí, aby v novinách inzerovali jednoduché sdělení: Neprodáváme dánské zboží! Ruce si mnou obchodníci, kteří brojí proti konkurenci* (3. 2. 2006, s. A10). Výběr tedy odpovídá van Dijkovu ideologickému čtvrci.

4.2.6 Lidé ze „Západu“ (ne-elity)

Převažuje zobrazení „Západu“ jako oběti islámského násilí, netolerance, fanatismu, bojkotu jejich zboží. Tuto strategii, kdy se rétorickými prostředky „viník“ stává „oběť“ nazývá van Dijk *blaming the victim* (obviňování oběti).⁴⁵ Generická označení (zahrnující všechny Dány) napomáhá vytvořit dojem všeobecné platnosti a souhlasu. *Dánové prchají, v muslimském světě pálí vlajky...* (3. 2. 2006, s. A6, komentář M. Vodičky), *terčem nenávislných nálad se drobné Dánsko stalo poté...* (2. 2. 2006, s. A10), *země [Dánsko], ocejchovaná masami muslimů jako „ukázkový padouch“, utrpí výpadkem z příjmů za své bojkotované zboží značné ztráty* (2. 2. 2006, s. A10).

Pozitivní stereotypizace také potvrzuje strategii ideologického čtvorce: *Dánové jsou považováni za tolerantní a přátelské lidi* (8. 2. 2006, s. A3).

Jedinci nebo skupiny na „Západě“ zastávající odlišný názor, než který převažuje (tedy obhajování karikatur svobodou slova), jsou v naprosté menšině. Více se tomuto tématu budeme věnovat v kapitole o intertextualitě (s. 80 a dále). Jediný článek, který se věnoval názorům „obyčejných“ lidí ze „Západu“, uvádí pět názorů, čtyři „západní“ a jeden

⁴⁵ VAN DIJK, Teun. The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? *Javnost/The Public* (Ljubljana). 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW: <[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

„islámský“. Všechny „západní“ obhajují svobodu slova. Tito lidé jsou označeni jménem a příjmením spolu se svojí profesí (jeden hlas je označen jen křestním jménem): *Zdravotní sestra Adelgard, Niels Thomasson, student politologie...* (6. 2. 2006, s. A3). „Jednotný“ názor „Západu“ je zdůrazněn i v nadpise (*Dánové: dělají z nás štvance*) a jeden (samozřejmě ten „západní“) názor je zvýrazněn typograficky. Zatímco „islámský“ hlas je pojmenován jen křestním jménem a kategorizován na základě národnosti, jeho profesní zařazení (vzdělanost) je považováno za irelevantní: *Taufik, který se v Dánsku narodil marockým rodičům* (6. 2. 2006, s. A3). Toto lze považovat za poměrně jednoznačný odraz sociálních statutů.

4.2.7 Lidé z „islámské“ strany (ne-elity)

Podle R. Fowlera je základním diskurzivním nástrojem diskriminace kategorizace. Diskriminace je založena na stereotypu, který kultura konvenčně přisoudila skupině, a ten je přenášen na konkrétní jedince. Ale tyto skupiny jsou podle Fowlera „zdánlivé, sociálně konstruované koncepty, stejně smyšlené jako trollové na mostech a princezny ve věžích“⁴⁶. Jazykem tyto kategorie pojmenováváme, a neustálým opakováním tak upevňujeme hranice a vztahy mezi kategoriemi i samotné významy.⁴⁷ Každé pojmenování konotuje ideologii, ta se může lišit podle toho, kdo užije daný výraz a v jakém kontextu (celospolečenském i momentálním). Známým příkladem jsou odlišná pojmenování *terorista* a *bojovník za svobodu*, která označují tutéž skutečnost, ale pouze z jiné perspektivy.

Kategorizace protestujících na základě víry převažuje. Dále se kategorie muslimů specifikuje na podkategorii „radikální“ (tam patří označení extremisté, islamisté, fanatici) a „umírnění“. První kategorie naprosto převládá. Umírnění, tj. ostatní muslimové, přestože v realitě představují většinu, v textech chybí. Vliv na to může mít mnoho faktorů – například zpravodajské hodnoty jako jednoznačnost, snadná popsateľnost, pochopiteľnost, personifikace a negativita. Strategii ideologického čtverce zase odpovídá zdůrazňování negativních aspektů na „islámské straně“.

Kolektivní zobrazování muslimů přispívá k zjednodušení sporu na dvě strany, vymezené teritoriálně, kulturně, politicky a ekonomicky, tedy na „my“ a „oni“. Muslimové jsou zobrazováni v textech jako homogenní skupina, která jednohlasně nesouhlasí s karikaturami a násilně demonstruje. Rozdíly mezi radikálními muslimy a ostatními věřícími se novináři

⁴⁶ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 94. ISBN 0-415-01418-2.

⁴⁷ Tamtéž.

(a ostatně ani politici) příliš nezabývají. Generické pojmenování *muslimové* často reprezentuje pouze zlomek muslimů, které bychom mohli označit za násilné *extremisty*. Muslimů je na světě více než jedna miliarda⁴⁸ a (násilní) protestujících byli jen zlomkem: *Muslimové své protesty stále stupňují* (1. 2. 2006, s. A11), *Muslimové nechápou, že noviny nenapadly islám* (3. 2. 2006, s. A6, komentář M. Vodičky), *Kvůli nim [karikaturám] muslimové demonstrují, žádají celou Evropu o omluvu a pálí dánské vlajky* (3. 2. 2006, titulní strana), *muslimský svět vzplanul protesty* (6. 2. 2006, s. A3), *Hněv muslimů neutichá* (9. 2. 2006, s. A8), *Přetrvávající násilné protesty v muslimském světě* (13. 2. 2006, titulní strana), *islámský svět nejvíce pobouřila karikatura...* (3. 2. 2006, s. A10), *mimořádná příloha o sporu mezi muslimy a ostatními* (10. 2. 2006, titulní strana). Spor je tak podáván jako boj mezi zřetelně vymezenými tábory, mezi „Západem“ a „islámem“, přestože tyto kategorie nemají svůj předobraz ve skutečnosti. Názory na karikatury byly protichůdné a různorodé napříč „islámem“ i „Západem“. Avšak prezentace konfliktu musí být srozumitelná a kategorizace tomu napomáhá.

Protestující nejsou vůbec jmenováni, nejsou tedy reprezentováni jako jednotlivci, ale jako anonymní masa lidí: *demonstranti, protestující, dav, lidé*. Výhradně se pojí s negativním jednáním a výhradně s fyzickými procesy. Pokud jsou asociováni s verbálními procesy, tak se jedná o citace nenávistných projevů. Ty se objevují i v titulcích článků: *Ulicemi zní: Smrt Dánsku!* (11. 2. 2006, s. A12). I tyto citace vytváří dojem názorové jednoty. Otázka výběru citace je samozřejmě rozhodující. Slouží k potvrzení negativního obrazu muslimů jako fanatiků. Nejčastějšími reprezentanty „islámské strany“ (tedy zástupce *muslimů* obecně) jsou *ozbrojenci, násilní demonstranti, útočníci, násilníci, radikálové, fanatici, fundamentalisté*⁴⁹, *extremisté* a *islamisté*⁵⁰. Je velmi zjednodušující neodlišovat tyto pojmy

⁴⁸ WESTERLUND, D.; SVANBERG, I. (ed.). *Islam Outside the Arab World*. Surrey : Curzon Press, 1999. s. 1. ISBN 0-7007-1142-2.

⁴⁹ *Fundamentalismus* je směr hlásající návrat k prvotnímu islámu, k jeho zdrojům. Existuje množství fundamentalistických směrů prosazujících svoje požadavky různými metodami a způsoby (FLEISSIG, J.; BAHBOUH, Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha : Dar ibn Rushd, 1993. s. 49. ISBN 80-900767-3-4.). Fundamentalismus je „jev natolik komplexní, že ho nelze...prohlásit prostě za nedemokratický a odporující lidským právům... Jde o široce prociťovanou touhu po návratu k mravně ryzím a osvědčeným „fundamentům“ při použití různých podob politické činnosti a celkového „okázale islámského“ společenského chování.“ (MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno : Atlantis, 1994. s. 41 – 43. ISBN 80-7108-088-8.).

⁵⁰ *Islamismus / islámský fundamentalismus* je někdy s islamismem zaměňován a odkazuje k témuž jako pojem fundamentalismus, jen nemá tak negativní konotace. Zvýšený zájem po útocích 11. září 2001 měl za následek spojování islámského fundamentalismu s islámem jako takovým. Islamistická hnutí se liší navzájem v závislosti na místě působení: někteří se přiklonili k terorismu, jiní k myšlenkám marxismu, jiní jsou konzervativní. Společnou myšlenku je neoddělitelnost náboženství a politiky a doslovný výklad Koránu. *Encyclopaedia Britannica*. [online]. [cit. 2009-06-25]. Dostupné z WWW:

od sebe navzájem nebo mezi ně klást rovnítko, přestože mezi nimi existují velmi složité a nejednoznačné vztahy. Například ne každý muslim je islamista, ne každý fundamentalista je radikál, ne každý demonstrant je islamista a podobně. V posledních desetiletích, zvláště po útocích 11. září 2001 je terorismus spojován s islámem jako takovým a atributy teroristů jsou přisuzovány muslimům obecně. Role médií je v tomto procesu významná. Následující příklady dokládají nerozlišování mezi kategoriemi radikál, protestující, demonstrant, islamista: *Do ulic hlavního malajského města Kuala Lumpur ...vtrhli včera po poledních bohoslužbách radikálové...V Malajsii jich bylo na tisíce.* „Smrt Dánsku, Izraeli a Americe,“ *křičeli protestující* (11. 2. 2006, s. A12) *Do ulic vyšli demonstranti. Hořely první dánské vlajky. Islamisté se chopili nabídnuté munice a pustili se do dalšího, mediálně vděčného boje* (3. 2. 2006, s. A10), „Zničte naše nepřátele,“ *volaly davy v malajském Kuala Lumpur.* „Smrt Dánsku“ a smrt „Francii“ *skandovali radikálové v Pákistánu* (4. 2. 2006, titulní strana). V posledním příkladu výraz *dav* umocňuje názorovou shodu. Výrazy radikálové a davy jsou v těchto větách ve vztahu ekvivalence.

Výrazy *extremista*, *radikál* mají silně negativní konotace. Toto pojmenování a priori znevýhodňuje názory těchto mluvčích (jakkoli mohou či nemusí být oprávněné). Pojmenování *demonstrant* má také obecně (i když samozřejmě méně) negativní konotace (asociace s neposlušností, hlasitostí, vzpourou, nekonformitou). Protestující byli většinou asociováni výhradně s nežádoucím jednáním (ničení ambasad, pálení vlajek, protizápadní výroky a násilí). O protestujících, kteří pouze projevovali svůj nesouhlas nebo jakkoliv argumentovali (aniž by docházelo k násilnostem), čtenář MfD nedostal téměř žádné informace.

Strategické pojmenování agregací se vyskytovalo nejvíce u anonymních pojmenování demonstrantů a islámských menšin v Evropě. Van Dijk tuto strategii nazývá *number game*⁵¹, kdy různá čísla či statistické údaje podporují důvěryhodnost, objektivitu a fakticitu textu. Tyto čísla se však neobjevují s cílem pouze informovat o „faktech“, ale mají především asociovat velké množství, tedy hrozbu (množství muslimů v Evropě nebo demonstrantů apod.). Nejsou tedy projevem objektivitu, ale naopak vyjadřují subjektivitu.⁵² To neznamena, že čísla jsou nesprávná. Novináři je však vybírají z množiny, a tento výběr sleduje nějaký cíl. Jejich užití je strategické a cílem je hodnověrně doložit velikost hrozby,

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1191955/fundamentalism/252668/Islamic-fundamentalism#ref=ref883315>>.

⁵¹ VAN DIJK, Teun. New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. In COTTLE, S. (ed.). *Ethnic Minorities and the Media*. Milton Keynes : Open University Press, 2000. s. 33 - 49. ISBN 978-0-335-20270-6.

⁵² Tamtéž s. 45.

kteřou pro „Západ“ představují muslimské menšiny či muslimové nesouhlasící s karikaturami. Tato čísla mají hlavní cíl: asociovat imigranty s problémem a hrozbou.⁵³ *Ostatně nejsou to menšiny ani zdaleka bezvýznamné, v Evropě dnes žije zhruba 23 milionů muslimů, z toho 15 – 18 milionů v zemích EU. Například ve Francii jich je na pět milionů (zhruba 8 % obyvatel), v Německu 3,5 milionu (asi 4 % obyvatel). Za třicet let se jejich počet ztrojnásobil a i v budoucnu jich bude rychle přibývat – hlas islámu zkrátka bude slyšet stále více a více* (10. 2. 2006, J. Rybář). *Včera svou zlobu provolával padesátitisícový dav v Karáči* (17. 2. 2006, s. A8), *při protestech, kterých se zúčastnilo 70 000 osob, přišli o život tři lidé* (17. 2. 2006, s. A8). Islámská víra je definována množstvím svých věřících. Uvádění počtu věřících v kontextu islámu jako hrozby je možné považovat za strategické užití (jde tedy o snahu vyvolat pocit ohrožení): *Náboženství, jež má nyní více než miliardu následovníků ve všech koutech planety* (3. 2. 2006, s. A10).

Protestující jsou reprezentováni jako neurčitá velká masa lidí. V případech, kdy je hlavní údaj o šíření demonstrací napříč světem, tak se protestující jako agens dostává do pozice příslovečného určení místa (impersonální pojmenování). *Včera se hlasité demonstrace odehrály v Iráku a zvláště bouřlivě pak v pásmu Gazy* (1. 2. 2006, S. A11).

Při protestech umírali i lidé. Různé zdroje uvádí různé počty, nicméně šlo o desítky lidí. Někteří umřeli nešťastnou náhodou, ale za většinu obětí byl odpovědný nějaký jedinec. Většina obětí na „islámské straně“ je označena anonymně (*člověk, lidé, osoby, demonstrant, protestující*). To se dá interpretovat jako nezájem o totožnost pachatelů, tyto údaje slouží spíše jako důkazy o násilnostech na demonstracích. *Za uplynulý týden zemřelo při protestech ve světě nejméně jedenáct lidí* (10. 2. 2006, s. A8). Výjimkou nebyla ani odsuzující pojmenování. *Jeden ze žhářů se zabil pádem z okna vyslanectví* (6. 2. 2006, titulní strana).

Identita pachatelů nebývá uvedena. Příčinou může být to, že pachatelé byli neznámí nebo jejich identita je pro zprávy irelevantní. *Nepokoje si vyžádaly první mrtvé* (7. 2. 2006, titulní strana). Pachatel byl uveden v případě úmrtí v Afghánistánu. Zde je počínání policie zmírněno pomocí modality, která vyjadřuje nutnost, vliv okolností a jednoznačnou vinu demonstrantů. *Proti několika stovkám demonstrantů, kteří se vydali k americké vojenské základně, musela střelbou zasáhnout místní policie. Čtyři lidé zemřeli* (9. 2. 2006, s. A8). Smrt protestujících je „ospravedlněna“ jejich předcházejícím jednáním (ničení na

⁵³ Tamtéž.

demonstracích): *Příslušníci soukromé bezpečnostní služby zastřelili dva účastníky demonstrace, kteří se pokoušeli zapálit bankovní pobočku...* (15. 2. 2006, s. A11).

Tato anonymní pojmenování obětí na „islámské straně“ kontrastují s pojmenováním jediné oběti na straně „Západu“, katolického kněze, kterého zastřelil muslim jako odvetu za zveřejnění karikatur. Této „západní“ oběti věnuje MfD (8. 2. 2006, s. A3) samostatný článek (kromě zmínky o článku na titulní straně). Slovník, detailnost deskripce činu i aktérů se zásadně liší. U obětí na „islámské straně“ se čtenář nedoče žádnou jinou informaci, než že oběti zemřeli a kde a kolik jich bylo. V případě úmrtí člověka na „západní straně“ je slovník emotivní a popis událostí podrobný. *Úkladná vražda, navíc katolického kněze a přímo v jeho kostele... Hrůzný čin se odehrál v tureckém městě Trabzonu na černomořském pobřeží...italský katolický duchovní Andrea Santoro, který ve městě dlouhodobě pomáhal s charitou...Zničehonic k němu potichu zezadu přistoupil šestnáctiletý mládenec s pistolí v ruce. Dvakrát stiskl spoušť. Pokaždé zasáhl klečícího kněze do zad. Současně se velebnými prostory křesťanské svatyně rozlehlo vítězné „Alláhu Akbar“...* (8. 2. 2006, s. A3). V článku se dále dočteme, kolik bylo knězi let a že se pachatel přiznal. K události se také vyjádřil papež Benedikt IV.

Kategorizovaný sociální činitel, muslimové, jsou v textech konstituováni jako skupina netolerantních, radikálních, násilných, rozrušených a názorově se od sebe téměř nelišících jedinců. Jsou pojmenováni na základě své náboženské příslušnosti. Dochází tak k upevňování konceptů této „skupiny“ na základě odlišnosti. Binární vnímání sporu tak zkresluje skutečnost a konstruuje hranice, které neodráží nesmírně různorodou skutečnost.

Kategorie teroristy se v textech vyskytuje od samého počátku. Terorismus má mnoho definicí, většinou se jedná o násilné činy proti civilistům, jejichž cílem je vyvolání strachu a snaha o naplnění politických cílů. Už samotné označení nějakého aktu za teroristický je ideologické. Leckdy mohou být stejná jednání jednou označena jako terorismus („odsuzující nálepka“) a podruhé jako usmrcení nevinných lidí. Terorismus má v současnosti velmi silné konotace s islámem (zejména po teroristických útocích v roce 2001). *Nemá tím být řečeno, že jsou [protesty] řízeny z jednoho centra... nebo dokonce z nějaké jeskyně, tedy Usámou a jeho Al-Kajdou* (10. 2. 2006, s. A7, komentář M. Vodičky), *Televize Al-Džazíra a Al-Arabíja... s Amerikou a Evropou například hrají již léta hru, která se jmenuje videa s Usámou bin Ládinem* (10. 2. 2006, s. B1, V. Buchert).

Pojmenování pouze křestním jménem má neformální povahu a vzhledem k tomu, že deník MfD se řadí k serióznějším deníkům, tak jsme neočekávali výskyt tohoto typu pojmenování.

Ve zkoumaných textech se toto neformální pojmenování téměř nevyskytovalo, jediným příkladem byl komentář M. Vodičky, který odkazoval na Usámu bin Ládina pouze jeho křestním jménem. Toto pojmenování lze považovat za snahu o degradaci a trivializaci pojmenovávaného.⁵⁴

V textech se objevuje i stereotyp arabských obchodníků jako ziskuchtivých a hamižných jedinců: *Příležitosti se chopili i muslimští obchodníci a zalobbovali u svých vlád... Saúdskoarabský list Arab News dodává, že od té doby se arabští obchodníci předhánějí, aby v novinách inzerovali jednoduché sdělení: Neprodáváme dánské zboží! Ruce si mnou obchodníci, kteří brojí proti konkurenci* (3. 2. 2006, s. A10). Diskurz posiluje tyto stereotypy, a i když diskriminace není jeho záměrem, tak neustálé opakování stereotypních výrazů a myšlenek, přispívá k jejich naturalizaci.

4.2.8 „Západní“ elity

Elity ze „Západu“, tedy jedinci těšící se prestiži a respektu, jsou pojmenováni křestním jménem a příjmením. Jména se pojí často s označením jejich zaměstnání, což ještě zvyšuje jejich prestiž: *Spisovatel Salman Rushdie* (2. 2. 2006, s. A10), *profesor americké Harvardovy univerzity Samuel Huntington* (10. 2. 2006, s. B1), *šéf Dánského institutu v Damašku Jörgen Nielsen* (2. 2. 2006, s. A10), *spisovatel Kare Bluitgen* (3. 2. 2006, s. A10), *francouzský filozof Bernard-Henri Levy* (11. 2. 2006, s. A12), *Timothy Ash, profesor evropské historie na univerzitě v Oxfordu* (9. 2. 2006, s. A8).

Kolektivní pojmenování odborníků vytváří dojem konsenzu mezi nimi. *Odborníci, kteří se zabývají terorismem, mají za to, že extremisté protesty proti karikaturám přinejmenším přizívají* (9. 2. 2006, titulní strana), *Podle protiteroristických expertů je docela dobře možné, že by si radikálové chtěli na událostech přinejmenším přihrát polívčičku* (9. 2. 2006, s. A8, L. Kryzánek).

4.2.9 Elity „islámské strany“

Celkově jsou islámské elity přítomny v MfD méně než elity „západní“ a jedná se vždy o elity náboženské. „Západní“ elity jsou považovány za osoby s vyšším statutem, je jim tak věnována větší pozornost (jak plocha, tak i podrobnější popis).

Představitelé českých muslimů jsou nominováni, v textech dostávají minimální prostor: *bývalý předseda Ústředí muslimských náboženských obcí Mohamed Ali Šilhavý, redaktor*

⁵⁴ FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. s. 91 - 110. ISBN 0-415-01418-2.

Islámských novin Lukáš Lhořan, předseda Islámské nadace v Brně Muneeb Hassan, ředitel Islámského centra v Praze (vše 4. 2. 2006, s. A11).

4.2.10 „Islámské“ náboženské elity (sdružení i jednotlivci)

Organzace islámské konference vystupuje dvakrát (9. 2. 2006, s. A8, 14. 2. 2006, s. A8), pokaždé v roli pacienta. Náboženští představitelé jsou asociováni s negativním jednáním, které je spojené většinou s jednáním radikálních duchovních/imámů (většinou jsou nominováni): Tento týden byl na sedm let odsouzen radikální duchovní Abú Hamzá – podle rozsudku byl zapojen v mnoha pokusech o vraždu, aktivně podporoval teroristy (7. 2. 2006, s. A8), Nový imám, Šajch Anwar Maddy, však teroristy odmítl odsoudit, a když jsem se ho optal, zda Ládina považuje za lotra, podrážděně pravil: „Něco takového bych neřekl.“ (10. 2. 2006, s. B3, J. Rybář), Přední dánský imám Ahmed Abu Laban odmítl, že by povzbuzoval muslimský svět k násilí. Dánské veřejné mínění se do jisté míry ztotožňuje s postojem premiéra... [který podle AFP] dánské imámy označil za fanatiky... (11. 2. 2006, s. A12), Ajatolláh Chomejní vyhlásil fatvu nad Salmanem Rushdiem (2. 2. 2006, s. A10).

Nominace celkově převažuje spíše u „západních“ elit: *Rektor pařížské mešity...Robert Ménard, šéf organizace Reprotéři bez hranic (2. 2. 2006, s. A10).*

4.2.11 Náboženské elity „Západu“

Náboženské elity jsou jmenovány, když se vyjadřují k protestům a odsuzují násilí - *Předseda Církve adventistů sedmého dne Pavel Šimek... správce Československé církve husitské Štěpán Klásek (14. 2. 2006, s. A2).* Jejich nepřítomnost ve vybraném diskurzu odráží jejich neangažovanost ve skutečnosti.

4.3 ZÁVĚR

Způsoby reprezentace odrážejí strategii, kterou van Dijk nazval *ideologický čtverec* – zdůrazňování „západních“ pozitiv a zdůrazňování negativ „islámské strany“. Způsoby pojmenování také vykazovaly jistou pravidelnost při pojmenovávání jménem a příjmením: častější byl výskyt u „západních“ představitelů.

V případech mezinárodního napětí je zásadní v médiích, tedy ve veřejném prostoru, vymezit toho, kdo je s „námi“ a kdo je proti „nám“, a stanovit kritéria, na jejichž základě lze příslušná vymezení učinit. Muslimové jsou zobrazováni především jako ti, kteří porušují

zákon a společenské normy. Jsou reprezentováni jako odlišní a jako hrozba pro „západní svět“. „Západ“ je reprezentován jako oběť a jako morálně a kulturně nadřazený.

Reprezentace muslimů je ve vybraných textech systematicky negativní. Perspektiva nahlížení na sociální aktéry je výhradně „západní“.

5 INTERTEXTUÁLNÍ ANALÝZA

5.1 TEORETICKÝ ÚVOD

5.1.1 Intertextualita a citace

Není text, který by měl jediného autora, protože každý text nese ozvuky starších textů (a jejich autorů). Intertextualita, původně literárněvědný pojem, označuje vztah mezi dvěma nebo více texty. Intertextuální vztahy mohou být implicitní či explicitní, mohou odkazovat k textu samému (*metatextovost*) nebo k textu jinému. V rámci intertextuality se může odkazovat i na hodnoty sdílené mluvčími v určitém společenství.¹

Existuje několik způsobů, jak lze na text/y odkazovat: (a) odkazováním na mluvčího nebo autora textu a jeho řečovou aktivitu, (b) odkazováním pomocí označení typu, funkce a způsobu vyjádření textu, (c) ne/uvozenou citací textu nebo (d) ne/uvozenou parafrází textu.²

V naší intertextuální analýze mediálních textů se budeme věnovat citaci, jejím formám a funkcím ve vztahu ke společnosti s tehdejšími sociálními kontextem. Podle van Dijka³ citovanost odráží sociální statusy aktérů a jejich role v dané události. Přímá (popř. i nepřímá) citace je asociována s jedinci, kteří mají větší moc ve společnosti. Naopak ti, kteří moc nemají, v textech přítomni nejsou nebo jsou méně citováni. Tuto van Dijkovu tezi se pokusíme v této kapitole dokázat i na vybraných textech z deníku MfD.

Citace je „pokud možno věrná reprodukce jiného textu... [a] též ta část textu, která reprodukuje jiný text“.⁴ K označení citace se používají různé prostředky: uvozovky, uvozovacími větami se slovesy *dicendi* a *sentiendi*. Uvozovací věty mají zásadní význam při interpretaci výpovědi (mohou ji do značné míry změnit oproti původní výpovědi). Autorství výpovědi spolu s odpovědností se tak připisuje jinému mluvčímu. Verba *dicendi* můžeme dělit na dvě skupiny, na tzv. vlastní (ta reprodukují spíše obsah původního sdělení) a na ilokuční verba *dicendi* (ta reprodukují především komunikační funkci výpovědi).

¹ *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Lidové noviny, 2002. s. 184. ISBN 80-7106-484-X.

² Tamtéž.

³ VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html>.

⁴ *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Lidové noviny, 2002. s. 55. ISBN 80-7106-484-X.

Komunikační funkci lze také reprodukovat pomocí vlastních verb dicendi ve spojení s adverbialními výrazy (např. řekl odevzdaně).⁵

Přímá a nepřímá citace se liší mírou přesnosti, s jakou je zachován původní text: rozlišuje se mezi přímou a nepřímou citací. Přímá citace by měla mít shodnou podobu s původní výpovědí.

Přímá citace „věrně reprodukuje primární výpověď/výpovědi, včetně časů a gramatických osob“⁶. Běžně v textech také dochází k mísení přímé a nepřímé řeči. Uvozovky také mohou značit (kromě přímé citace) odstup mluvčího od výpovědi, kterou reprodukuje. S tímto užitím uvozovek se setkáme ve vybraných textech poměrně často: *největší dánské noviny už loni v září zveřejněním „rouhačských obrázků“ vědomě porušily islámský zákaz zpodobňování proroka* (2. 2. 2006, s. A10).

Absolutně věrná citace však neexistuje, protože se proměňuje kontext promluvy a při přepisu mluveného slova zpravidla dochází k modifikacím smyslu.⁷ V médiích se to týká zvláště jakýchkoli prohlášení politických představitelů a rozhovorů s nimi, kdy dochází k víceru transformacím textů před jejich publikováním.

Nepřímou řečí označujeme „reprodukcí něčí výpovědi, při níž se mění gramatická osoba, čas a často i slovesný způsob primární výpovědi s ohledem na aktuálního mluvčího a aktuální komunikační situaci“⁸. Při nepřímé reprodukci původní výpovědi dochází k mnoha změnám oproti prvotní výpovědi. Může například dojít ke změně osoby nebo způsobu, čas se relativizuje, vynechávají se zpravidla kontaktní prostředky. Specifické komunikační funkce se mohou reprodukovat například explicitním lexikálním pojmenováním. V reprodukované výpovědi může dojít k redukování informací oproti výpovědi prvotní.

John E. Richardson vymezuje více druhů citací. Kromě přímé a nepřímé citace hovoří také o tzv. *strategické citaci* slova nebo několika slov, která většinou funguje jako „důkaz“. Kromě nepřímé citace odlišuje navíc tzv. *transformovanou nepřímou citaci*, kterou odlišuje použití tranzitivních nebo mentálních stavových sloves. Posledním typem je tzv. *zdánlivá*

⁵ Tamtéž s. 376.

⁶ *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Lidové noviny, 1995. s. 659. ISBN 80-7106-134-4.

⁷ *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Lidové noviny, 2002. s. 56. ISBN 80-7106-484-X.

⁸ *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Lidové noviny, 1995. s. 662. ISBN 80-7106-134-4.

přímá citace, která označuje nově vytvořenou citaci, kdy původní výpověď byl v jiném kontextu a jiné formě.⁹

Fairclough definuje kromě přímé, polopřímé a nepřímé citace tzv. *narrativní záznam promluvového aktu*. Není podáván obsah výpovědi, ale shrnutí (jako příklad uvádí větu Předpověděla to.).¹⁰

Parafráze je napodobení výrazových nebo myšlenkových schémat jiného mluvčího. Signalizuje se grafickými nebo lexikálními prostředky (např. prý, údajně, mít, takzvaný aj.).¹¹ Tyto lexikální prostředky jsou často používány v mediálních textech a signalizují různou míru odstupů autora textu (novináře) od dané výpovědi.

5.1.2 Intertextualita a CDA

V rámci přístupu CDA se navazuje na pojem intertextualita, zavedený M. Bachtinem. V pojetí CDA má intertextualita tyto dvě hlavní funkce: (1) hraje významnou roli při odhalování strategií mluvčích, kterými se snaží podepírat nějaké myšlenky a domněnky a (2) může odhalovat stopy vládnoucí ideologie nebo důkazy ideologického zápasu a kulturních změn.¹² Citace vnáší do textu další hlasy, a tak i jejich zájmy, cíle a perspektivu. Její moc spočívá ve výběrovosti.

E. Goffman poukazuje na nejednoznačnost pojmu autor a v rámci „autora“ odlišuje tři jeho složky: toho, jehož pozice se odráží v textu (angl. *principal*), toho, kdo text skládá dohromady (angl. *author*) a toho, kdo mluví nebo píše (angl. *animator*).¹³

Intertextualita jako „přítomnost aktuálních částí/prvků jiných textů v textu“¹⁴ je centrálním tématem pro N. Fairclougha. Ten upozorňuje, že texty mohou být přítomné v dalších textech, aniž by to bylo v textu signalizováno. Fairclough ve své koncepci pracuje s textovými řetězci (*chains of texts*)¹⁵, které signalizují pohyby a napojování napříč médii a kontexty – a vzniká tak síť textů (*network of text*).

⁹ RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York : Palgrave Macmillan, 2007. s. 100. ISBN 978-1-4039-3565-6.

¹⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. s. 49. ISBN 0-415-25893-6.

¹¹ *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Lidové noviny, 1995. s. 664 - 665. ISBN 80-7106-134-4.

¹² BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 54. ISBN 978-0-340-91237-9.

¹³ Citováno dle FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. s. 62. ISBN 0-582-21984-1.

¹⁴ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. s. 19. ISBN 0-415-25893-6.

¹⁵ Tamtéž s. 30.

Poukazuje na vzájemný vztah mezi intertextualitou a předpoklady/domněnkami (*assumptions*) obsaženými v textu. „Co je ‚řečeno‘ v textu, je ‚řečeno‘ na pozadí toho, co ‚řečeno není‘, ale je to dané“.¹⁶ Intertextualita, stejně jako předpoklady, spojuje vícero textů, ale na rozdíl od předpokladů je intertextualita připisuje konkrétnímu textu nebo autorovi (jde však o složitý systém a ne vždy je možné jednoznačně určit původ). Fairclough zdůrazňuje další, pro naši analýzu zvláště relevantní, rozdíl mezi intertextualitou a předpoklady: „[intertextualita] zpřístupňuje rozdíly přiváděním jiných ‚hlasů‘ do textu, zatímco [předpoklady] úplně redukuje rozdíly tím, že předpokládají společné východisko... neboli [intertextualita] zdůrazňuje dialogičnost textu, [předpoklady] ji omezují.“¹⁷ Míra, s jakou jsou texty orientované k rozdílům (*difference*), neboli protichůdným definicím jedné věci/jevu, se pohybuje na škále od rozpoznání a otevřenosti k rozdílům (jiným hlasům) přes snahu rozdíly překonat, „uzávorkovat“, až po úplný konsenzus (absenci dialogu).¹⁸ Dialogičnost textu Fairclough zkoumá jako škálu od nejvíce dialogických rysů (přisuzování, citace) přes modalizované výroky a nemodalizované výroky až po nejméně dialogické předpoklady.¹⁹

Texty o sporech o karikatury Mohameda v MfD byly orientovány k rozdílům minimálně. Spíš by se daly charakterizovat jako konsenzus nebo potlačování rozmanitosti a jako snaha vytvořit jeden jediný hlas, který je označován jako správný. Přítomnost druhého („islámského“) hlasu je realizována interpretací „Západu“.

Intertextualita je záležitostí rekontextualizace, tedy rozkrývání odlišných kontextů (například kontext prvotní výpovědi a kontext textu, ve které je citována).²⁰

5.1.2.1 Vzájemný vztah médií, rasismu a intertextuality

V mediálním diskurzu novináři uplatňují intertextualitu, aby představili jiné hlasy ve svých textech. Připisují určité myšlenky, ideje někomu jinému a odkazují tak explicitně na jejich původ. Jiné hlasy v textu zpřítomňují jejich autory v textu. Reportéři vytvářející zprávy obvykle vycházejí z jiných textů, citují různé projevy a vystoupení, připisují myšlenky a interpretují různá jednání jedinců či skupin. Všechna fakta se mohou v textu vytvářet a přetvářet spolu s měnícími se kulturními a historickými kontexty.²¹

¹⁶ Tamtéž s. 40.

¹⁷ Tamtéž s. 41.

¹⁸ Tamtéž s. 42.

¹⁹ Tamtéž s. 47.

²⁰ Tamtéž s. 51.

²¹ BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. s. 51. ISBN 978-0-340-91237-9.

Jedním z hlavních aspektů intertextuality v mediálním diskurzu jsou *zdroje*. Zdroj lze považovat za „místo/místa, odkud určitá myšlenka nebo soubor citací pochází“.²²

Doslovné citace mají zvýšit autenticitu, důvěryhodnost a uvěřitelnost mediálního sdělení a mají tak persvazivní funkci. Citování slouží také často falešnému argumentu *ad verecundiam* (argument poukazující na autoritu) a umožňuje tak citovat rasistické myšlenky, aniž by za ně citující (novinář) nesl odpovědnost (jako příklad mohou posloužit dopisy čtenářů).²³

Nestrannost znamená, že média mají „povinnost být spravedlivá ke všem stranám sporu“²⁴, tedy věnovat jim stejný čas/prostor, i když stran konfliktu může být více. Zpravodajství by mělo být strážlivé/neemocionální, mít široký záběr a být dobře informované.

Koncepce intertextuality souvisí s *přístupem do médií* (novinářů, agentur, elit apod.). Statistiky dokazují, že (především v Evropě) téměř žádná média nezaměstnávají významnější množství novinářů z menšinových etnik, a zvláště ne na vyšší pozice v redakcích nebo na manažerské posty.²⁵ Následkem toho pak je zpravodajství (jeho perspektiva) zcela „západní“. Menšinové organizace mají omezený přístup do médií, a tak nemají možnost definovat události a reprezentování vlastního etnika v médiích. Zdrojové texty se dostávají k novinářům jako už zformované zprávy, někdy jsou v tisku zprávy téměř totožné s těmi od agentur. Preference „západních“ zdrojů dokazuje, že jsou považovány za důvěryhodnější a zajímavější.

Upřednostňování západních zdrojů a minimální zaměstnanost menšinových novinářů v „západních“ médiích souvisí se systémem citování v tisku. Mluvčí či zástupci minorit jsou také mnohem méně citováni než „západní“²⁶ úředníci a jiné elity, jako jsou například politici, policie, vědci aj. Pokud vůbec jsou hlasy jiných etnik zastoupeny, tak je jim

²² BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. 207 s. ISBN 978-0-340-91237-9.

²³ REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London : Routledge, 2001. s. 111. ISBN 0-415-23150-7.

²⁴ FROST, Chris. *Media Ethics and Self-Regulation*. London : Longman, 2000. s. 138. ISBN 0-582-30605-1.

²⁵ VAN DIJK, Teun. Elite Discourse and the Reproduction of Racism. In WHILLOCK, R. K.; SLAYDEN, D. (ed.). *Hate Speech*. Thousand Oaks, London : Sage Publications, 1995. s. 1 - 27. ISBN 0-8039-7209-1. (Cit. dle: WILSON, C. C.; GUTIÉRREZ, F. (ed.). *Minorities and Media*. Beverly Hills, CA : Sage Publications, 1985. 248 s. ISBN 0-803-92454-2.). Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Elite%20discourse%20and%20the%20reproduction%20of%20racism.pdf>.

²⁶ Van Dijk používá termín „white“. Ten se však v českém kontextu neužívá, má silně negativní konotace spojené s extremistickými rasistickými myšlenkovými proudy. Pojem „západní“ lze v tomto kontextu považovat za částečné synonymum a je tedy možné jím nahradit anglický termín.

málokdy umožněno definovat situaci samostatně a bývají doprovázeni „západními“ mluvčími, kteří jsou pozváni, aby poskytli svůj pohled na danou událost.²⁷

5.2 ANALÝZA

Zaměříme se na přímou a nepřímou citaci a absenci hlasů ve vybraných textech. V průběhu následující analýzy budeme odpovídat na tyto otázky.

- Jaké hlasy jsou ve vybraných textech zahrnuty?
- Jaké hlasy jsou vyloučeny?
- Jaká je souvislost mezi ne/přítomností určitých hlasů a celospolečenským kontextem?

Budeme zjišťovat, zda vybrané texty odpovídají výsledkům van Dijkových²⁸ výzkumů evropského tisku a výsledkům výzkumu Evropského výzkumného centra migrace a etnických vztahů (ERCOMER)²⁹, podle kterých jsou etnické menšiny méně citovány a zaměstnávány v médiích a nepatří mezi hlavní zdroje.

5.2.1 „Islámské“ hlasy

5.2.1.1 „Islámské“ hlasy v titulcích

Nejprve se zaměříme na titulky. Ty jsou na prominentním místě a někteří čtenáři čtou jenom je (podle nich se zpravidla rozhodují, zda budou číst celý článek, nebo ne). Titulky (jejich obsah a forma) nenápadně ovlivňují interpretaci a mají tak persvazivní účinky.³⁰ Zpravidla vyjadřují nejvyšší propozici sémantické makrostruktury (tj. souboru témat ve zprávě). Někdy naopak zdůrazňují jen některé z více témat ve zprávě. Co zdůrazňují a co naopak „skrývají“ nebývá věcí náhody, ale záměrným výběrem.

Například článek s titulkem *Protesty muslimů nabývají na síle* (4. 2. 2006, titulní strana) pojednává o více tématech, je v něm zastoupeno více hlasů (demonstrace muslimů, přijetí muslimských velvyslanců dánským premiérem Rasmussenem, citace vyjádření generálního

²⁷ VAN DIJK, Teun. Power and the News Media. In PALETZ, D. L. (ed.). *Political Communication in Action*. Cresskill : Hampton Press, 1996. s. 19. ISBN 978-1-572-73001-4. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf> >.

²⁸ VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html> >.

²⁹ TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. 465 s. ISBN 92-95008-17-0.

³⁰ VAN DIJK, Teun. Power and the News Media. In PALETZ, D. L. (ed.). *Political Communication in Action*. Cresskill : Hampton Press, 1996. s. 9 - 36. ISBN 978-1-572-73001-4. Dostupné z WWW: <http://www.discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf> >.

tajemníka OSN Kofiho Annana o hranicích svobody tisku a rozdílná stanoviska v Evropě). V titulku jsou však zdůrazněny pouze násilné protesty muslimů a nikoli další tři témata, která jsou neméně důležitá (navíc jsou nová, zatímco protesty se odehrávaly dennodenně). Proč byl vybrán právě tento titulek a nikoli například vyjádření OSN? Vysvětlení nabízí ideologický čtverec van Dijka: snaha zdůrazňovat negativní atributy protistrany.

Hned první článek nese titulek *Muslimy popudily dánské karikatury Mohameda* (31. 1. 2006, s. A10). Slovo *popudit* podle Slovníku spisovného jazyka českého³¹ (dále jen SSSJČ) znamená „vyvolat nevráživost, podráždění proti někomu, poštvat, pobouřit“ nebo „uvést v prudké podráždění“, neboli zahrnuje především reakci toho druhého (netýká se původce „popuzení“). Tento titulek ilustruje obecnou tendenci, kdy novináři v textech popisují, interpretují stav muslimů (emocionální rozrušení), nezabývají se jejich názory a postoji a nedávají jim prostor se vyjádřit (to souvisí s převažujícími „západními“ zdroji, jak jsme již zmínili v kapitole o mediálním diskurzu). Výběrové citování (*selective quotations*) je následek shromažďování zpráv, které pochází většinou ze „západních“ zdrojů. Menšinové hlasy jsou systematicky méně citovány navzdory stejné kvalifikaci.³²

Hlasy muslimů v titulcích se dají rozdělit do několika skupin: hlasy radikálů, hlasy neradikálních protestujících, hlasy nesouhlasné (nedemonstrující), hlasy spojené s negativním jednáním a hlasy smířlivé.

Hlasy radikálních protestujících jsou přítomné v textu pouze v asociaci s destruktivním jednáním. Názory (citace nebo parafráze) v textech chybí. Citace slouží jako důkaz jejich netolerance a zloby (je vždy přisuzována celému kolektivu). Hlasy radikálů v nadpisech převažují. Dokazují význačné postavení tohoto tématu: *Pákistánci ničí vše, i svá kina* (17. 2. 2006, s. A8), *Ulicemi zní: Smrt Dánsku!* (11. 2. 2006, s. A12), *[Anonym] hrozil zabitím jednoho ze studentů ve jménu Mohameda* (podtitulek, 8. 2. 2006, titulní strana), *Fanatik hrozil studentům v Česku* (8. 2. 2006, s. A3), *Ozbrojenci kvůli karikaturám obsadili kancelář EU v Gaze* (3. 2. 2006, titulní strana), *Protesty muslimů nabývají na síle* s podtitulem *Kvůli kresbám napadli radikálové dánskou ambasádu v Indonésii* (4. 2. 2006, titulní strana), *Radikálové zaútočili na dánskou ambasádu* (4. 2. 2006, s. A11), *Z odvety muslimů mají strach i Češi* (8. 2. 2006, titulní strana).

³¹ HAVRÁNEK, Bohumil a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2. vyd. Praha : Academia, 1989. IV. díl. s. 287.

³² VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html>>.

Naprosté minimum je věnováno neradikálům a neprotestujícím: *Karikatury jsou urážlivé, říkají čeští muslimové* (4. 2. 2006, s. A11), *Muslimy popudily dánské karikatury Mohameda* (31. 1. 2006, s. A10). Pokud jsou hlasy smířčí, tak jsou nepřisouzené (přestože jsou to především hlasy „islámské“): *Ve světě sílí hlasy: Stop násilí!* (10. 2. 2006, s. A8).

Výjimkou byl jediný článek o šesti větách, jehož titulek asociuje „islám“ se snahou ukončit násilné protesty (tedy pozitivním jednáním): *Íránský ministr vyzval k ukončení protestů* (21. 2. 2006, s. A10).

Je příznačné, že v titulcích je jediná přímá citace „islámského“ hlasu následující: „*Alláh je velký,“ křikl a zabil kněze* (8. 2. 2006, s. A3). Ilustruje v kondenzované podobě asociaci islámu a fanatismu.

Írán žádá omluvu, ale holokaust zpochybňuje (11. 2. 2006, s. A8, komentář V. Bucherta). Tento titulek je příkladem tzv. zarámování do kontextu (*framing*)³³. Požadavek omluvy je zasazen do negativního kontextu (zdiskreditování protistrany), který s tématem který je navíc nesprávně přisouzen celému Íránu (skutečně celý Írán popírá holokaust?). Přitom se dá předpokládat, že karikatury urazily většinu Íránců, kteří zároveň nepopírají holokaust.

Rozhovor s Vladimírem Sáňkou, ředitelem Islámského centra v Praze (11. 2. 2006, s. A7) nese titulek *Dánský sýr bych si koupil i teď*. Titulek dokazuje, že překvapivě i muslim si může myslet, že protesty jsou přehnané, jde tedy opět o reakci na muslimské protesty a bojkot, nikoli o reakci na příčinu sporu. Prominentní je tedy téma neadekvátních protestů, nikoli karikatury a kontext, ve kterém vznikly (přetištění převážně v pravicových novinách, rasismus v dánských médiích³⁴). Tato tendence prostupuje všemi texty, není to záležitost pouze titulků. Tematické analýze jsme se nemohli věnovat z prostorových důvodů.

Titulky vybraných textů ani jednou necitovaly elity, jedinkrát (už ve finální fázi) je nepřímě citován íránský ministr.

Jaký vytváří titulky obraz o „islámské“ straně? „Islámská“ strana ničí, skanduje, nenávidí, hrozí zabitím, obsazuje kanceláře EU, napadá ambasády a zabíjí.

³³ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. s. 53. ISBN 0-415-25893-6.

³⁴ HUSSAIN, Mustafa. Denmark. In TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. s. 107 - 124. ISBN 92-95008-17-0.

5.2.1.2 „Islámské“ hlasy v textech

Většina hlasů „islámu“ je reprezentována demonstranty a především těmi radikálními. Tito demonstrující nejsou citováni, „mluví za ně jejich (negativní) jednání“. To podporuje výrobu souhlasu, jsou reprezentováni jako jeden hlas, který je radikální a páchá škody.

Radikální muslimové v asociaci s nežádoucím jednáním jsou citováni spíše nepřímo. Pokud je novináři nechají promlouvat vlastními slovy, tak se jedná jen o ty citace, kterými se sami odsuzují. Tyto citace slouží ke zdůraznění autentičnosti a fakticity. Ilustrují netoleranci a zaostalost islámu a jejich citování to má dokládat. [*Nový imám londýnské mešity*] Šajch Anwar Mady však teroristy odmítl odsoudit, a když jsem se ho optal, zda Ládina považuje za lotra, podrážděně pravil: „Nic takového bych neřekl.“ (10. 2. 2006, s. B3), Mahmúd Ahmadínežád, íránský prezident: „Je třeba přehodnotit a zrušit obchodní kontrakty se zemí, která provedla tento odsouzeníhodný čin, a i s těmi, které v tom pokračovaly.“ (10. 2. 2006, s. B4), Mahmúd Ahmadínežád... řekl, že zveřejnění karikatur v evropských zemích je součástí izraelského spiknutí (13. 2. 2006, titulní strana).

Citování je u radikálních protestujících spojeno s kolektivizujícími pojmenováními, které asociují (zvláště ve spojení s dosvědčující přímou citací) všeobecný souhlas: *Davy řvou „Smrt Dánsku“* (3. 2. 2006, s. A6, komentář M. Vodičky), [*60 členů opoziční Všemalajské islámské strany*] skandovalo „Zničte naše nepřátele“... [*několik tisíc muslimů*] provolávali hesla proti Dánsku, Norsku a Francii a žádali i ozbrojenou pomstu... Vykřikovali [*asi osm set lidí v Islamábádu*] „smrt Dánsku“, „smrt Francii“ a „smrt Americe“ (4. 2. 2006, s. A11), „Smrt Německu, smrt Americe, smrt Izraeli,“ skandovali demonstranti pocházející převážně z řad studentů islámu (15. 2. 2006, s. A11), ...na některých demonstracích padala slova o odvetě a výhrůžky ozbrojenými útoky. „Zničte naše nepřátele,“ volaly davy v malajském Kuala Lumpur. „Smrt Dánsku“ a „Smrt Francii“ skandovali radikálové ve Francii (4. 2. 2006, titulní strana). Poslední ukázka předchází informacím o tom, jak se dánský premiér snaží situaci uklidnit a přijal velvyslance muslimských zemí, pak následuje nepřímá citace egyptského velvyslance v Dánsku, podle kterého je však omluva nedostatečná. Rasmussenovo jednání je orámováno negativním jednáním „islámské“ strany, což ještě zdůrazňuje kontrast mezi „opozicemi“ a napomáhá vytvářet binární povahu sporu.

Výjimkou (odporující ideologickému čtverci) je prohlášení islamisty Muhammada Abdel-Kadíse: „Ale když budeme pálit jejich ambasády, jako v Sýrii a Libanonu, budeme jen zločin oplácet jiným zločinem.“ (11. 2. 2006, s. A12).

Neradikální protestující citováni nejsou, tak jako hlasy radikálních, tak i neradikálních protestujících, jsou redukovány na demonstrování, popřípadě popis jejich stavu (emocionální rozrušení, hlasitost atd.). V textech tedy mají prostor na vyjádření nesouhlasu, nikoli na jejich názory a důvody nesouhlasu: *kvůli nim [karikaturám] muslimové demonstrují a žádají celou Evropu o omluvu a páli dánské vlajky... muslimy kresby urážejí* (3. 2. 2006, titulní strana).

Neradikální hlasy nejsou v kontextu demonstrací, pálení vlajek, ničení ambasad a vykřikování nenávislných hesel téměř slyšet. Toto tzv. zarámování, neboli *framing*³⁵ spočívá v systematickém vytváření negativního kontextu (nejen v rámci jednoho textu, ale i v kontextu všech zpráv o sporech o karikatury a i v kontextu mediální reprezentace islámu obecně). Pokud je zmínka o poklidných demonstracích, tak je explicitně řečeno, že jde o „výjimku“ nebo překvapení: *Výjimkou bylo včerejší shromáždění na káhirské univerzitě Al-Azhar, kde se ke klidnému protestu sešlo několik tisíc studentů* (7. 2. 2006, s. A8), *Ze světa, a to i z tábora islámu, bylo slyšet sílící hlasy volající pozastavení násilností* (10. 2. 2006, s. A8).

Fairclough zdůrazňuje důležitost *pořadí hlasů v textu*³⁶. Pořadí hlasů ve struktuře textu může ovlivnit interpretaci jejich významu. Například článek z 10. 2. 2006 (s. A8) věnuje prostor „islámským“ neradikálním hlasům, avšak závěrečná, a tedy prominentní část (zhruba třetina) textu se věnuje jejich zpochybnění (hlasem Ayaan Hirsi-Ali, známé somálské političky, spisovatelky a poslankyně v Holandsku: *„Byla to jejich povinnost jako žurnalistů zveřejnit kresby proroka Mohameda... [Západní noviny] mluví o svobodě, ale sklonily se před cenzurou.“* A dále se závěrečná část článku věnuje úmrtím při násilných protestech a cenzuře v malajském listu, který karikatury otiskl.

„Islámští“ političtí představitelé jsou citováni často v souvislosti s bojkotem dánského zboží. Tedy bojkot reprezentuje/zastupuje jejich názory (tedy fyzický proces, nikoli verbální). *Několik zemí, včetně Saúdské Arábie a Egypta, se kvůli kresbě totiž rozhodlo bojkotovat dánské zboží* (1. 2. 2006, s. A11). Neadekvátnost reakce je ještě umocněna (nekorektním) užitím singuláru kvůli kresbě (záměr?).

Kontext citací „islámských“ politiků bývá často negativní: *Íránský prezident Mahmúd Ahmadínežád si odskočil od obohacování uranu a veřejně oznámil zrušení obchodu s Dánskem* (7. 2. 2006, s. A7), *Hamíd Karzái, dosazený do čela své země Spojenými státy,*

³⁵ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. s. 53. ISBN 0-415-25893-6.

³⁶ Tamtéž.

prohlásil, že karikatury už „nesmějí být nikdy publikovány“ (3. 2. 2006, s. A10) Výše uvedené příklady můžeme považovat za falešný argument použitím zavádějícího kontextu. Výběr kontextu u muslimských politických představitelů je vybírán s cílem zdiskreditovat jejich výpověď.

Jejich výpovědi bývají také explicitně zpochybněny ještě před samotnou citací: *Svérázně do diskuse o karikaturách přispěl turecký ministr zahraničí Abdullah Gül, když řekl, že nepřátelství vůči muslimům teď stírá dosavadní antisemitismus* (7. 2. 2006, s. A8, P. Novotný).

„Islámští“ političtí představitelé jsou spíše citováni nepřímo. *Kresby včera odmítl i pákistánský prezident Parváz Mušaraf a odsuzující rezoluci přijal pákistánský parlament* (4. 2. 2006, s. A11), *Íránský prezident Mahmúd Ahmadínežád... řekl, že zveřejnění karikatur v evropských zemích je součástí izraelského spiknutí* (13. 2. 2006, titulní strana).

Pokud jsou citováni přímo, jde o zvlášť negativní prohlášení (podporující konsenzus o netolerantních, fanatických muslimech). *A velvyslanec Íránu... zase včera vyvolal pozdvižení popřením holokaustu, neboť řekl, že na „spálení šesti milionů lidí bylo třeba patnácti let“.* „Když jsem byl velvyslancem ve Varšavě, navštívil jsem dvakrát Osvětim a Birkenau a spočítal jsem si to,“ vysvětlil (16. 2. 2006, s. A8). Vzhledem k necitovanosti „islámské“ strany jsou tyto citace velmi nápadné.

Našli jsme i výjimky, „islámské“ hlasy spojené s pozitivním jednáním, ty jsou však zarámované negativním kontextem (popisy radikálních protestů): *Malajský premiér Abdullah Ahmad Badawi, hovořící v budově jen pár set metrů od trasy demonstrantů... „Mnozí (lidé na Západě) si myslí, že co muslim, to terorista. Myslí si, že Usáma bin Ládín mluví za celé náboženství a jeho stoupence. Démonizace islámu prostupuje západní společnosti,“... vyzval muslimy, aby „nešpinili“ křesťany, židy a Západ a aby odmítli násilnosti* (11. 2. 2006, s. A12), *Reakce islámského světa na „urážlivé kresby“ je podle něj [bývalého libanonského ministra kultury Ghassana Salameho] „nepřiměřená“* (11. 2. 2006, s. A12), *Íránský ministr zahraničí Manúčeher Mottaki vyzval k ukončení protestů... „nepodporujeme žádné násilí.“* (21. 2. 2006, s. A10).

„**Islámské elity**“ v textech vystupují minimálně. Výjimkou jsou elity náboženské, které až na výjimky prezentují „protizápadní“ a často extrémní názory: *...ajatolláh Chomejní nařídil jeho [Salmana Rushdieho] zavraždění* (2. 2. 2006, s. A10), *... drtivá většina náboženských vůdců popisují probíhající protesty jako důsledek spontánního hněvu muslimů uražených pohanou víry. Povaha akcí tomu však nenasvědčuje...* (17. 2. 2006, s. A8, L. Kryzánek).

Před nepřímou citací výpovědi významného libanonského muslimského muftího Rašída Kabbáního je výčet (přesahující polovinu článku na titulní straně) jednání radikálních protestujících. Tento bezprostřední kontext ovlivňuje interpretaci jeho slov): *Násilnosti jsou dílem provokatérů, kteří chtějí poškodit pověst islámu, řekl. Také část demonstrantů v Bejrútu podle svědků hájila pokojný charakter demonstrace* (6. 2. 2006, titulní strana). Pokojným demonstracím byla v textu věnována jediná věta a názorům „pokojných“ muslimů věta žádná.

Islámští duchovní reagují pouze na obvinění z násilností, není jim poskytnut prostor na názory: *Přední dánský imám Ahmed Abu Laban však odmítl, že by že by povzbuzoval muslimský svět k násilí... „Nepřilévají jsme olej do ohně, nepovzbuzovali jsme muslimské masy,“ řekl* (11. 2. 2006, s. A12).

V textech se vyskytovaly i citace „islámských“ elit ve spojení s pozitivním jednáním. *[turecký] premiér Recep Erdogan... oznámil iniciativu, která si klade za cíl řešit situaci smířlivě* (7. 2. 2006, s. A8). Tyto neradikální postoje jsou (podobně jako u demonstrantů) explicitně označovány za výjimku: *Smířlivější tón, jaký například včera udal významný islámský duchovní Muhammad Usman, je spíše výjimkou* (9. 2. 2006, s. A8). Jindy jsou citovány „islámské“ hlasy, když označují vinu vlastní straně. *Násilnosti odsoudily i muslimské skupiny v Singapuru... „Být přecitlivělí a reagovat iracionálně a násilně, to jen zintenzivní negativní pohled, který ostatní na islám mají,“ stálo v prohlášení pěti muslimských skupin* (10. 2. 2006, s. A8).

Obyčejní lidé z „islámské“ strany jsou citováni tehdy, když potvrzují konsenzus: *„Přišel jsem o klienty. Lidé ruší dovolené do islámských zemí. Nedivím se jim. Bojí se,“ říká mi Karim...Příjmení se neodvažuje říct, podobně jako jeho kamarád Selim... „Stydím se za Dány, že to otiskli, ale mnohem více za protestující muslimy...“ říká Selim* (20. 2. 2006, s. A8). V článku ze dne 20. 2. 2006 (s. A8) zazněly „islámské“ hlasy odsuzující násilí: *„...Karikovat Proroka nás sice uráží, ale radikály nehodláme podporovat,“ zní názor většiny* (20. 2. 2006, s. A8, Z. Senková).

Islámské listy, které otiskly karikatury, jsou citovány, pokud podporují konsenzus a staví se na stranu „Západu“: *Překvapivý hlas zazněl z Jordánska. Tamní list Šihán též otiskl tyto karikatury. A položil arabskému společenství otázku: Co škodí islámu více: tyto kresby, nebo muslim, který před kamerami zabíjí rukojmí?* (3. 2. 2006, s. A10).

Falešná perspektiva je naznačený pohled „islámské strany“ stranou „západní“, je to strategie k podpoře vlastního argumentu (pohledu na věc) pomocí domnělé citace protistrany

(pojmenování jsou většinou kolektivní, tedy asociující konsenzus). Tato citace bývá vybrána s cílem podpořit vlastní tezi (v MfD je to podpora „svobody slova/tisku“): *země [Dánsko], oceňovaná masami muslimů jako „ukázkový padouch“, utrpí výpadkem příjmů za své bojkotované zboží* (2. 2. 2006, s. A10), *[když muslimské vlády žádají tu dánskou, aby potrestala redakci a omluvila se,] najednou zjistíte, že vůbec netuší, jak to v naší části světa vůbec funguje. Svoboda slova? Co to je?... muslimové nechápou, že dánské noviny nechtěly zesměšnit islám. To, že si to tak vykládají, hodně vypovídá o neuróze celé jedné civilizace... Svět islámu má pocit, že je neúspěšný...* (3. 2. 2006, s. A6, komentář M. Vodičky). Kulturní redaktor Fleming Rose je citován: *„moderní sekulární společnosti jsou odmítány některými muslimy. Ti vyžadují pro sebe zvláštní postavení, a trvají na tom, že se jejich náboženskému cítění musí věnovat zvláštní obezřetnost.“* (3. 2. 2006, s. A10), *...podle nich se Mohamedův zákon vztahuje i na Evropany v jejich vlastních zemích* (4. 2. 2006, s. A6, polemika M. Schmarze).

Jediný komentář odsuzující karikatury a hovořící o omezení svobody slova byl od Ladislava Špačka a Jany Al Oukly. Zbývajících 14 komentářů reprezentovalo jeden jediný názorový proud podporující Dánsko, považující svobodu slova za nadřazenou k náboženské toleranci a považující „islám“ za netolerantní. Tento nepoměr v zastupování odlišných názorových proudů dokládá neobjektivitu v práci novinářů MfD.

Názorům **českých muslimů** se věnuje článek z data 4. 2. 2006, (s. A11), ve kterém (poprvé a naposled) své názory vyjadřuje Mohamed Ali Šilhavý, bývalý předseda Ústředí muslimských náboženských obcí (pozn.: Šilhavý jako zakladatel byl jednou z nejvýznamnějších postav v české muslimské obci): *„Jsem vždy proti, když se někdo snaží urážet jiné. A tentokrát si myslím, že bylo záměrem urazit,“ ... Podle něj má každý právo proti urážce protestovat. Bojkot dánského zboží Šilhavý považuje právě za „účinnou formu protestu“.* Citován je také redaktor Islámských novin Lukáš Lhořan, předseda (a zakladatel) Islámské nadace v Brně Muneeb Hassan a Vladimír Sánka, ředitel Islámského centra v Praze. Všichni byli citováni přímo i nepřímo, pokaždé dvěma až třemi větami. Muneeb Hassan je pak ještě citován, když se vyjadřuje k výhrůžkám zabitím studentů na vysokých technických školách v Česku a později také, když vylučuje násilné demonstrace v Česku. *Muneeb Hassan... řekl, že násilné demonstrace jsou „téměř“ vyloučené* (14. 2. 2006, s. A2). Uvozovky u slova „téměř“ poukazují na nespolehlivost „islámského“ zdroje. Hlasy českých muslimů jsou v defenzivní pozici, hlavní funkcí je vyvracet negativní tvrzení

a postoje k muslimům jako skupině: *Čeští muslimové ujistili [ministra vnitra] Bublana, že v zemi nejsou radikální duchovní, kteří by podnítily nepokoje* (14. 2. 2006, s. A2).

Konverzace je způsob, jak může mluvčí vyjádřit svobodně svůj názor. To odlišuje konverzaci od interview, ve kterém bývají otázky formulované předem (v našem případě „západním“ participantem, novinářem). Ten, kdo formuluje otázky, řídí celou konverzaci: vybírá témata a jejich pořadí a zpravidla určuje prostor/dobu pro následnou reakci. Interview slouží k vytvoření dojmu o dialogu, dialogičnosti, prezentaci více názorů, ale ve skutečnosti se odpovídající participant pohybuje pouze ve vymezených mantinelech. Za příklad nám poslouží rozhovor s Vladimírem Sáňkou (11. 2. 2006, s. A7, M. Vodička). Tak jako v ostatních článcích v MfD ani v rozhovoru nedostal hlas „islámské strany“ příliš prostoru pro své názory. Většina otázek se týkala radikálních reakcí na karikatury a rozdílů mezi islámem a Evropou. Slovy Vladimíra Sáňky: „... *my tady často hovoříme o reakcích muslimů, ale nepozastavujeme se nad tím, co je způsobuje.*“

Kromě rozhovoru je v MfD rovněž jeho komentář. Polemika Jany Al Oukly je dalším z několika textů „islámské strany“. Všechny tyto „islámské hlasy“ (kromě M. Hassana) mají jedno společné (kromě toho, že jim je věnováno minimum prostoru): český původ (a pozdější konverzi k islámu). To je však řadí na pomezí. Hlas muslimů z muslimských zemí by v reprezentaci neměl chybět, pokud by měla být vyvážená.

5.2.2 „Západní“ hlasy

5.2.2.1 „Západní“ hlasy v titulcích

Citace je poskytnutím prostoru pro vyjádření názoru a možnost definovat situaci ze své perspektivy. Poměr citovanosti „západních“ představitelů a představitelů „islámu“ lze definovat jediným slovem: nerovnováha. Tato nevyváženost ve prospěch „západní“ strany je velmi zřetelná. Navíc se tato tendence prolíná ještě s dalšími tendencemi: „západní“ představitelé jsou častěji jmenováni křestním jménem a příjmením, elity jsou pojmenovávány navíc na základě své profese či vzdělání. Častěji jsou hlasy „Západu“ individualizovány.

Před analýzou jsme očekávali, že častěji budou citovány západní zdroje a osoby (především elity). Tento citační vzorec se při analýze potvrdil. Podíváme-li se na titulky, pak zjistíme poměrně jednoznačnou tendenci: „západní“ hlasy jsou citovány více.

Hlasy listů, které otiskly karikatury, jejich přímé i nepřímé citace, se vyskytují v titulcích poměrně často: *Dánský deník odmítá, že by chtěl muslimy urážet* (3. 2. 2006, s. A10), *Je*

nám líto, ale neomluvíme se, říká francouzský novinář (4. 2. 2006, s. A11), *Dánové se omluvili* (10. 2. 2006, titulní strana).

Hlasy obyčejných lidí ze „Západu“ vyjadřují pozici Dánů jako obětí: *Dánové: Dělalí z nás štvance* (6. 2. 2006, titulní strana), *Ať už to všechno skončí, přejí si Dánové* (20. 2. 2006, s. A8). První titulek ze dvou výše zmíněných lze považovat za manipulující. Zaprvé nejde o citaci (byť nejsou užity uvozovky, tak forma naznačuje citaci), za druhé to jistě není názor všech Dánů (kolektivizující pojmenování asociuje všeobecný konsenzus). „Západ“ (tedy nejen Dánsko) je zobrazován jako oběť: *Z odvety muslimů mají strach i Češi* (8. 2. 2006, titulní strana). Prostor k prezentaci svého názoru dostávají Dánové: *Dánové nejvíc viní své imámy* (11. 2. 2006, s. A12).

Hlasy „západních“ politických představitelů jsou hojně citovány, citace jejich výroků podporuje konsenzus (podpora Dánska): *Nejezděte k Arabům, radí Dánům vláda* (7. 2. 2006, s. A7), *Svoboda: Musíme podpořit Dány* (9. 2. 2006, titulní strana), *Svoboda chce odškodnit Dány* (14. 2. 2006, s. A2), *Riceová: Írán a Sýrie podněcují nepokoje. Experti na boj s terorismem zvažují, zda nejsou řízeny z jednoho centra* (9. 2. 2006, s. A8), *Evropský parlament se postavil za Dánsko* (17. 2. 2006, s. A8).

Rasmussen je nejcitovanějším politikem v titulcích i v samotných textech. *Dánský premiér: Použili proti nám fámy* (13. 2. 2006, titulní strana), *Rasmussen: Jsme obětí frustrace* (13. 2. 2006, s. A8).

5.2.2.2 „Západní“ hlasy

„Západní“ hlasy jsou reprezentované především elitami politickými, ale i vědci a profesory a umělci. Nejsilněji jsou v textech zastoupeni EU (Evropská komise), dánský premiér Anders Fogh Rasmussen, „západní“ politici. Dále také list Jyllands-Posten, který karikatury otiskl první, a další světové listy, které jej následovaly.

Přímo citováni byli nejvíce premiér Rasmussen a obecně „západní“ političtí představitelé, dále pak šéfredaktor listu Jyllands-Posten.

„Západní“ hlasy byly spíše citovány přímo, podobně tomu bylo i u hlasů, které podporovaly všeobecný konsenzus, tedy podporu Dánska: *Francouzská vláda se od jeho činu [otištění karikatur ve France Soir] distancovala. Rektor pařížské mešity ho naopak označil za těžkou provokaci. Robert Ménard, šéf organizace Reportéři bez hranic, zveřejnění kreseb obhajoval. „Reakce arabského světa prozrazuje neznalost svobody tisk,“ uvedl* (2. 2. 2006, s. A10). Na této ukázce lze poukázat na více jevů – „západní“ a zároveň souhlasný názor

(Ménard) je jmenován jako jediný a jako jediný je i přímo citován. Zbylé dva hlasy jsou „nesouhlasné“ a jeden je „západní“ (francouzská vláda) a druhý „islámský“ – tyto hlasy jsou citovány nepřímo a nejsou nominovány.

Dánský premiér Rasmussen je nejcitovanějším politikem. Je citován ve většině textů a převažují citace přímé. To odráží jeho výsadní pozici nejen na „Západě“, ale i v celé kauze. Jeho citace jsou vždy asociovány se žádoucím, nebo neutrálním jednáním. Tyto citace podporují konsenzus o umírněném a tolerantním Dánsku. „*Zvažujeme teď znovu a znovu, co lze udělat, abychom odstranili všechna ta nedorozumění,*“ uvedl včera Rasmussen... „*My Dánové používáme humor. Celkově vzato máme uvolněný vztah k autoritám,*“ tvrdil premiér (2. 2. 2006, s. A10, L. Kryzánek). Druhá citace Rasmussena se v textech ještě opakuje následující den (s. A10, P. Novotný). Toto přesné opakování považujeme za jednoznačný signál důležitosti sdělení. Jak upozorňuje Jiráček, ovlivňuje čtenáře, kteří pak mají sklon opakujícím se sdělením věřit a brát je jako samozřejmost.³⁷ Nejde jen o opakování přesných citací, jako v našem případě, ale i o opakování témat, argumentace, pojmenování nebo asociací sociálních činitelů s určitým jednáním apod. *Dánský premiér včera znovu vyzval muslimy k dialogu. „Nejsme nepřátelé islámu,” prohlásil* (8. 2. 2006, titulní strana).

Článek ze dne 13. 2. 2006 (s. A8), z velké části představující rozhovor s dánským premiérem Rasmussenem, představuje Rasmussenovu politickou kariérou, zájmy a rodinou (*frankofil, milovník jízdy na horském kole, joggingu a vín; otec dvou dcer a syna*). Této pozornosti se nikomu jinému nedostalo. Prezентuje vlastní jednání i obyvatele Dánska v pozitivním světle, tedy tato strategie odpovídá van Dijkovu ideologickému čtvrtci: „*Zhruba dvě stě tisíc muslimů žije v Dánském království v harmonii se všemi Dány...*“ (13. 2. 2006, s. A8). Situace je ale poněkud méně jednoznačná. V Dánsku je již několik let třetí nejsilnější stranou Dánská lidová strana (Dansk Folkeparti neboli DF), která patří mezi radikálně pravicové populistické strany. „*Dánskou lidovou stranu... lze charakterizovat termíny jako je nacionalismus, xenofobie... populismus či euroskepticismus. Jedním z hlavních témat, na nichž se DF profiluje, je negativní postoj k přistěhovalcům. Imigraci vnímá jako ohrožení dánské kultury a identity, jednoznačně odmítá multikulturalismus a ve svém programu uvádí, že Dánsko není a nikdy nebylo zemí přistěhovalců.*“³⁸

³⁷ BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. 392 s. ISBN 80-85947-67-6.

³⁸ DOČEKALOVÁ, Pavla. Dánská lidová strana. *Socioweb* [online]. 4/2008 [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=328&lst=103>>.

Ostatní „západní“ političtí představitelé jsou ve vybraných textech citováni velmi často. Většinou zastávají názory odsuzující „islámské“ (nejen násilné) protesty a stojí na straně Dánska. *„Odmítáme násilí jako způsob vyjádření nespokojenosti s tím, co může být zveřejněno ve svobodném tisku,“* řekl Bush (9. 2. 2006, s. A8). *„Kdo napadá jednu zemi EU, napadá celou Unii,“* řekl předseda největší frakce Evropské lidové strany – Evropských demokratů Hans-Gert Pöttering... *Za potlesku pléna europoslanců včera Barroso řekl: „Chci zde dnes poslat projev solidarity dánskému lidu, který má po právu pověst, že je jedním z nejtolerantnějších a nejotevřenějších nejen v Evropě, ale na celém světě.“* (16. 2. 2006, s. A2).

Ti, kteří nejsou na straně Dánska, jsou citováni méně: ruský prezident Vladimír Putin a Franco Frattini, místopředseda Evropské komise (ti jsou citováni pouze jednou, 10. 2. 2006, s. B4). Javier Solana jako vysoký představitel EU a zároveň jako ten, kdo odsoudil publikování karikatur, je také citován jen jednou (14. 2. 2006, s. A8) a navíc v článku, jehož první polovina se věnovala soutěži o karikaturu holokaustu, kterou vyhlásil iránský nejčtenější deník. Jeho hlas v tomto kontextu působí dost výjimečně a nepřiměřeně.

Článek z data 7. 2. 2006 (s. A8) prezentuje hlasy českých elit (prezident V. Klaus, premiér J. Paroubek, kardinál M. Vlk a C. Svoboda, ministr zahraničí). Ty samé citace jsou otištěny ještě jednou 10. 2. 2006 (s. B4). Kromě C. Svobody a V. Klause jsou hlasy J. Paroubka a M. Vlka v MfD pouze na tomto místě. Citace Václava Klause je vybrána z velkého rozhovoru, který je pak otištěn 25. 2. 2006, (příloha Kavárna). V rozhovoru Václav Klaus mimo jiné kritizuje „Západ“ za jeho přesvědčení o vlastní neomylnosti a univerzalitě jeho hodnot: *Vadí mi všeobecné klima, světónázor dominující v evropském světě, že jsme jacísi nadlidé kráčející s pochodní v ruce a před zbytkem lidského rodu a všechny ostatní můžeme poučovat.* Místo této „západní“ sebekritiky však byl z rozhovoru vyňat výrok jiný: *„Máme jiné pojetí svobody a zejména svobody slova, než je v arabském světě. Já jsem plně přesvědčen, a my všichni jsme přesvědčeni, že to naše pojetí je správné.“* (10. 2. 2006, s. B4). Výběr poměrně jednoznačně dokládá strategii ideologického čtverce.

Nepřímá citace a kolektivní pojmenování ve spojení se žádoucím jednáním vyvolává dojem všeobecného souhlasu a homogenity názorů: *Světoví politici se zatím marně snažili o uklidnění situace* (9. 2. 2006, s. A8).

Významnou roli hrála Evropská komise, byla často citována. Z českých politických představitelů je nejcitovanější ministr zahraničí Cyril Svoboda. Angažoval se o výraznější

podporu Evropské unie Dánsku. Například premiér Paroubek, který karikatury odsoudil, je v textech citován jen jednou (10. 2. 2006, s. B4).

„Západní“ elity jsou citovány přímo, pojmenování jsou většinou jménem, příjmením a zařazení profesně/vzděláním, což zvyšuje jejich status a význam jejich výpovědí. „*Vše se to stále víc podobá Rushdieho aféře,*“ řekl včera agentuře AFP šéf Dánského institutu v Damašku Jørgen Nielsen (2. 2. 2006, s. A10), „*Jde o zlomový moment pro Evropu a islám,*“ řekl včera listu *International Herald Tribune* Timothy Ash, profesor evropské historie na univerzitě v Oxfordu (9. 2. 2006, s. A8).

Zástupci církví jsou citováni přímo (potvrzují konsenzus MfD): „*Evropští politikové by se měli dohodnout, jak společně čelit tlaku islámských zemí,*“ řekl vrchní zemský rabín Karol Sidon... „*Je naprosto nepřijatelné, aby kdokoli reagoval na svobodné vyjádření názoru násilím,*“ uvedl včera předseda Církve adventistů sedmého dne Pavel Šimek (14. 2. 2006, s. A2).

Listy, které otiskly karikatury, především Jyllands-Posten, jsou hojně citovány, a tak je jim poskytován nemalý prostor pro jejich názory, přesvědčení a postoje. Citace redaktorů a editorů dávají prostor pro vysvětlování důvodů, proč karikatury otiskli a jaký na to mají názor. „*Musím s hlubokou lítostí přiznat, že boj našeho listu za svobodu projevu je prohraný,*“ uvedl včera Carsten Juste, šéfredaktor Jyllands-Posten...[*France Soir*] karikatury doprovodil komentářem, v němž se odmítl omlouvat za svobodu slova, myšlení a víry (2. 2. 2006, s. A10) šéfredaktor [*France Soir*] Jacques Lefrank napsal: „*Ano, máme právo karikovat Boha. V obrázcích není žádný rasistický záměr.*“ Jeho zaměstnavatel, francouzsko-egyptský podnikatel Raymond Lakah má však jiný názor. A včera jej odvolal (3. 2. 2006, s. A10). V poslední ukázce je názorně užito přímé citace ve prospěch šéfredaktora a nepřímé citace v neprospěch majitele listu, jehož pozice ve sporu je naznačena predikační strategií odkazující na jeho původ.

Citace jsou také „důkazem“ v negativním zobrazování muslimů: „*Hrozby zabitím dostáváme nadále maily a telefony,*“ potvrdil Joern Mikkelsen, šéf oddělení politiky (7. 2. 2006, s. A8).

Článek ze dne 3. 2. 2006 (s. A10, T. Marjanovič) se celý věnuje názorům a postojům redakce Jyllands-Posten. MfD cituje šéfredaktorovu (ne)omluvu: „*Jyllands-Posten se vši silou zastává demokracie a svobody náboženství,*“ napsal šéfredaktor. „*Soudíme, že to byly střídme karikatury. Jejich úmyslem nebylo nikoho urážet, ani neporušily nic, co nařizují dánské zákony. Nicméně mnohé muslimy nepochybně urazily. Omlouváme se jim.*“ V textu

jsou prezentovány pouze argumenty „západní“ strany a žádné protiargumenty, jde tedy o jednostrannou argumentaci. Druhá strana nedostává prostor.

Rozhovor s Arnaudem Lévyem, zástupcem šéfredaktora listu France Soir, který otiskl karikatury (4. 2. 2006, s. A11) poskytuje prostor pro vyjádření názoru listu, který karikatury otiskl. K zachování objektivity by měl být také zveřejněn rozhovor s redakcí listu, který karikatury neotiskl.

Hlasy světového tisku jsou citovány nepřímou a pojmenovávány kolektivně. *Mnohé evropské deníky na to [otištění karikatur v Jyllands-Posten] zareagovaly a karikatury přetiskly. Nechceme urážet islám, ale hájíme svobodu slova, vysvětlovaly* (3. 2. 2006, titulní strana), *Deníky z Německa, Francie, Itálie a Španělska přetiskly kresby, které doplnily texty o svobodě projevu* (3. 2. 2006, s. A10). To asociuje všeobecný souhlas mezi nimi, který ve skutečnosti nebyl tak jednoznačný. Ne všechny listy karikatury otiskly, jejich jména a důvody ve vybraných textech zcela chybí.

Hlasy kreslířů slouží k podporování teze o netoleranci, fanatické podstatě islámu a podřízeném postavení žen: *Jeden z kreslířů prý například prohlásil, že nechce dopadnout jako Theo van Gogh, holandský filmař, kterého předloni na ulici v Amsterdamu zavraždil muslimský fanatik. Van Gogh natočil film o podřízeném postavení muslimských žen* (3. 2. 2006, s. A10, opakuje se ještě jako nepřímá citace později, 6. 2. 2006 s. A3). Opakováním se informace zdůrazňuje.

Citování karikaturistů slouží k ilustraci nebezpečí způsobené fanatiky, kteří jim vyhrožují: *„Skrývají se. Někteří z nich jsou opravdu vyděšení. Nechtějí, aby jejich karikatury byly stále znovu přetiskovány na celém světě. My to však nedokážeme zastavit. Zkoušeli jsme to, ale neupěli jsme,“ řekla mluvčí skrývajících se kreslířů* (8. 2. 2006, titulní strana).

Hlasy „obyčejných“ lidí jsou v článku od Z. Senkové (6. 2. 2006, titulní strana a s. A3). Všechny hlasy podporují konsenzus. V článku vystupuje pět hlasů, z toho jsou čtyři „západní“ a všechny ilustrují všeobecný konsenzus o netoleranci muslimů a toleranci „Západu“, neadekvátnosti jejich reakce (tedy i mezi lidmi jsou centrálním tématem protesty radikálních muslimů), strachu z nich a pojetí „Západu“ jako oběti: *„Co teď chtějí? Vyhubit nás? Jsme svobodný demokratický stát, nenecháme si od nikoho nic diktovat! Navíc jsme se omluvili, nezasloužíme si, aby z nás Evropanů udělali muslimové štvance,“ překřikují se mladí Dánové v kavárně Vesterbro Torv... – „Svoboda tisku je u nás svatá. A nenecháme si ji vzít od nikoho, a už vůbec ne od teroristů. Podívejte se na ně, jak pálí naše vlajky, podpalují naše ambasády, demolují naše zboží. Je to nechutné! Vždyť oni sami se karikují.“*

míní zdravotní sestra Adelgard Boryová. – „Nikoli jejich prorok Mohamed, nýbrž my Dánové jsme oběťmi. Celá debata o jejich integraci u nás v Evropě je falešná a hloupá... Kdo není ochoten akceptovat naše zákony, tak prosím, ať odejde!“ říká Niels Thomasson, student politologie. – „Snažíme se mluvit s místními muslimy, uděláme vstřícný krok, omluvíme se... ale oni kladou další a další požadavky,“ postěžoval si Frederick z listu Berlingske Tidende. „Ani sami muslimové nejsou jednotní. Islámská obec je rozpolcená. Zatímco jedni nadšeně podporují extremisty a mluví proti Dánsku, další se spolu s námi snaží mezi etniky budovat mosty, nikoli je pálit,“ dodává Frederick. Zbývající hlas „islámu“ je jediný v opozici: „Obhajovat karikatury svobodou slova a tisku je pokrytecké. List se za to nesmí schovávat. Jeho kresby hluboce urazily naší víru. My se vašemu náboženství nevysmíváme,“ řekl mi Taufik, který se v Dánsku narodil marockým rodičům. Nepoměr je ještě umocněn graficky, kdy je jeden v textu citovaný „západní“ hlas znova graficky zvýrazněn. Tento nepoměr v počtu i názorovém složení realitu vytváří dojem jednoznačnosti a homogenity názorů. Názory pro a proti ve skutečnosti jistě nekopírovaly původ svých nositelů ve smyslu co muslim, to proti karikaturám, a co „západní“ jedinec, to názor obhajující svobodu slova. MfD tak přispívá k polarizaci a částečně ji i sama vytváří. Podporuje binární vnímání sporu.

V tomto článku autorka také poprvé zmiňuje problematiku dánské politické strany s protiislámskými názory. *[Zástupci populistické lidové strany] tvrdí, že islám není náboženství, ale teroristické hnutí, které je zhoubné jako rakovina...* Tato problematika by si jistě zasloužila více pozornosti vzhledem k tomu, že v jednom z dalších článků (13. 2. 2006, s. A8) stejná autorka tvrdí, že podle průzkumů veřejného mínění by pro dánskou lidovou stranu v době sporů o karikatury hlasovalo 18 % lidí. O vzrůstu podpory extremistických stran se zmiňuje článek na titulní straně třemi větami (13. 2. 2006) a naposledy 20. 2. 2006 (s. A8) dvěma větami.

Hlasy „obyčejných“ lidí většinou reprezentují jejich strach a obavy z muslimů. *Nyní se raději [Dánové] ke své identitě v zahraničí nehlásí, aby se nestali terčem útoků...dánští obchodníci mají obavy... strach mají také dánští vojáci... Dánové mají také strach o své sportovce (8. 2. 2006, s. A3), „Už by s tím fakt mohli přestat. Chceme mít klid. Je to k zbláznění!...“ stěžuje si Knut Evens z reklamní agentury (20. 2. 2006, s. A8).*

5.2.3 Chybějící hlasy

Vzhledem k tomu, že v předchozích dvou kapitolách jsme prokázali, že mezi zastoupením hlasů „Západu“ a „islámu“ je zřetelná asymetrie, zaměříme se především na hlasy

„islámské“, které ve vybraných textech chybějí. Chybějící hlasy jsme hledali v různých zdrojích. Snažili jsme se o různorodost těchto zdrojů (Britské listy, BBC, The Guardian, Democracy Now, Arab News, Al Jazeera, Gulf Times). Snažili jsme se pracovat se zdroji, u kterých jsme předpokládali kromě spolehlivosti především odlišnou perspektivu. Při jejich analýze jsme se soustředili na ty citace a hlasy, které v MfD chyběly.

V intertextuální analýze vybraných textů MfD jsme zkoumali přítomnost, charakter a kontext „západních“ a „islámských“ hlasů. Výraznou tendencí, která charakterizovala většinu textů, bylo nevyvážené zastoupení „islámských“ hlasů. Jedním ze základních pravidel v médiích by mělo být vyvážené zastoupení hlasů a neupřednostňování jednoho názorového proudu. Spor o karikatury měl dialogickou povahu („islám“ versus „Západ“), ale zjistili jsme, že mnohem více prostoru se dostávalo straně „západní“. „Islámské“ straně bylo poskytnuto méně prostoru a domníváme se také, že její hlasy byly vybírány a i ty relevantní nedostaly prostor pro svoji argumentaci. Můžeme zde hovořit o tzv. jednostranné argumentaci.

5.2.3.1 „Islámské“ hlasy

Ve vybraných textech MfD chybí především tyto hlasy: neradikální islámští duchovní, intelektuální elity, politici i obyčejní lidé. Absence „islámských“ hlasů v MfD odpovídá strategii ideologického čtverce: ty hlasy, které chybí, můžeme charakterizovat jako „narušující konsenzus MfD“ (pozitivní „Západ“ vs. záporný „islám“). Chybějící hlasy „islámu“ jsou tedy většinou hlasy kritizující otištění karikatur, ale nikoli radikálním způsobem. Jsou to také hlasy kritizující „Západ“.

V textech nebyly přítomny islámské náboženské organizace (například Organizace islámské konference neboli OIC³⁹). Organizace islámské konference v textech byla přítomna jednou, v roli pacienta (14. 2. 2006, s. A8). OIC je významnou náboženskou organizací, která má vliv a respekt (má stálé zastoupení v Organizaci spojených národů). OIC odsoudila veřejně násilné protesty i bojkot.⁴⁰ Absence jejího hlasu můžeme vysvětlit Dijkovou teorií ideologického čtverce.

³⁹ *Organizace islámské konference* sdružuje přes 50 států s rozhodujícím podílem muslimského obyvatelstva. Mezi hlavní cíle patří podpora islámské solidarity, odstraňování rasismu a cizí nadvlády, upevňování vzájemné spolupráce (FLEISSIG, J.; BAHBOUH, CH. *Malá encyklopedie islámu*. Praha : Dar ibn Rushd, 1993. s. 128. ISBN 80-900767-3-4.).

⁴⁰ Organizace islámské konference odsuzuje násilí při protestech proti karikaturám. BBC NEWS [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4736854.stm>.

Již první článek, informující o sporech o karikatury v Britských listech (2. 2. 2006)⁴¹ o karikaturách, zmiňuje hlasy, se kterými se v MfD vůbec nesetkáme: *Předseda Francouzské rady muslimské víry Dalil Boubakeur charakterizoval rozhodnutí listu Soir otisknout karikatury jako „skutečnou provokaci proti milionům muslimů žijících ve Francii“. V Německu uvedl místopředseda Ústřední rady muslimů, že to muslimy hluboce uráží. „Oni to neudělali na obranu svobody tisku, ale aby urazili muslimy,“ řekl Mohammad Aman Hobohm.*

Následující den (3. 2. 2006) je v Britských listech otištěn rozhovor s šéfredaktorem listu Die Welt Rogerem Koepplem (tento list otiskl karikatury), jehož se účastní i Munira Mirza, islámská novinářka (vystupující proti omezování svobody slova) a Tadži Mustafa z islamistické muslimské organizace Hizb-ut-Tahir (hovořící o tom, že svoboda slova má své hranice). V rozhovoru jsou zastoupeny (a přímo konfrontovány) protichůdné „islámské“ hlasy: *Munira Mirza, islámská novinářka a autorka: Bylo by chybou si myslet, že všichni muslimové jsou proti vydání těchto karikatur. V Dánsku se konaly antiprotesty, uspořádali je umírnění muslimové. Ti chtějí, aby se takové karikatury tiskly. V Jordánsku vyšly tyto karikatury v novinách. Není pravda, že všichni muslimové jsou fanaticky proti.*

Moderátorka: Ale moment, moment, Rogere Koepple. Snažíte se nám opravdu říct, že Die Welt by vydal antisemitské karikatury v Německu? V Německu tedy podle vás neexistují hranice?

Roger Koeppele, šéfredaktor listu Die Welt: Samozřejmě, že jsou hranice.

Moderátorka: Proč by tedy měly existovat tyto hranice a nikoliv hranice pro zobrazování karikatur Mohameda, které považují někteří muslimové za urážlivé?

Roger Koeppele, šéfredaktor listu Die Welt: Musíte dodržovat pravidla společnosti, v níž žijete.

Tadži Mustafa, muslimská organizace Hizb-ut-Tahir: Nám se pořád tvrdí, že v nové Evropě bude snášenlivost, respekt pro různé víry, soudržnost komunit. Ale když muslimy záměrně urážíte těmito karikaturami, to jaksi tomuto úsilí o harmonii a toleranci neodpovídá. Lidé mají určité hodnoty. Nemůžete třeba urážet staré lidi. Muslimové mají hodnoty. Nic jiného neříkají. Co je na tom špatného?⁴²

⁴¹ Die Welt: Na Západě je dovoleno se rouhat. Britské listy [online]. [cit. 2009-07-01]. <<http://www.blisty.cz/2006/2/2/art26884.html>>.

⁴² Britské listy [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/2006/2/3/art26909.html>>.

V Britských listech jsme se setkali s následujícími (v MfD chybějícími) hlasy náboženských organizací v souvislosti s přetištěním karikatur ve francouzském listu Charlie Hebdo: *Francouzské muslimské organizace (jako Francouzská rada muslimského kultu, Unie islámských organizací ve Francii, Národní federace muslimů ve Francii a pařížská a lyonská mešita) se postavily proti publikování karikatur. Jejich další vydání považují za „náboženskou urážku“... Generální tajemník Unie islámských organizací ve Francii Fouad Alaoui uvedl, že: „Charlie Hebdo jen přidává olej do ohně. Nemůžeme připustit, aby společnost podporovala urážky.“*⁴³

Příkladem novinářské objektivy je vysílání BBC Newsnight, kde zazněly hlasy extremistických muslimů, umírněných muslimů i hlasy ne-muslimů.⁴⁴ Diskuse se účastnili Anjem Choudary (mluvčí organizace Al-Ghurabaa, která se podílela na násilných protestech v Londýně před dánskou ambasádou), Ann Cryer (labouristická poslankyně), Humera Khan (z ženské muslimské organizace An-Nisa), Sayeeda Varsi (muslimka, místopředsedkyně britské Konzervativní strany) a Tariq Ramadan (muslim, hostující profesor z Univerzity v Oxfordu). Zastoupení názorů všech protistran je jedním ze základních principů diskuse.⁴⁵

Na internetových stránkách britského deníku The Guardian byly citovány hlasy islámských náboženských organizací a jejich zástupců, kteří kritizovali publikování karikatur: Ahmed Sheikh, prezident britské Muslimské asociace⁴⁶ nebo imám a mluvčí Dánské islámské společnosti Ahmed Akkari (informoval o karikaturách na Blízkém východě, což mu bylo vyčítáno): *„Jsme proti cenzuře. Věříme ve svobodu slova... ale řekli jsme jim [redakci listu Jyllands-Posten], že si vybrali špatný příklad k testování této svobody. Vybrali si jednu z nejvíce marginalizovaných komunit v této zemi, která má mnoho sociálních problémů a která zde čelí islamofobii.“*⁴⁷

V deníku The Guardian nechyběly ani „islámské“ hlasy náboženských organizací (i jejich zástupců), které odsoudily extremistické protesty: Inayat Bunglawala, mluvčí z organizace Muslimská rada Velké Británie, který vyzýval k potrestání extremistů: *„Běžní muslimové už*

⁴³ RADACIČOVÁ, Simone. Francie: karikatury zveřejněny znovu. *Britské listy* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/2006/2/9/art26985.html>>.

⁴⁴ *Britské listy* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/2006/2/13/art27046.html>>.

⁴⁵ SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace : Terminologický slovník*. Přel. Zuzana Smetanová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. s. 107. Přel. z: Sztuka argumentacji : Słownik terminologiczny. ISBN 80-244-0699-3.

⁴⁶ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW<<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/03/pressandpublishing.media>>.

⁴⁷ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. <<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/03/pressandpublishing.religion3>>.

jich [extremistů] mají dost.“⁴⁸ Významný šíitský duchovní Ayatollah Ali Sistani odsoudil publikování karikatur a litoval toho, jak militantní muslimové napomáhají vytvářet pokřivený obraz islámu.⁴⁹ List Gulf Times nabízí citaci dánského imáma, odsuzujícího násilné demonstrace a pálení vlajek.⁵⁰ Můžeme se setkat s mnohými dalšími hlasy odsuzujícími násilné protesty: Kurshid Ahmed (předseda britského Muslimského Fóra) a Azhar Ali (Labouristické národní politické fórum).⁵¹

V internetové verzi deníku The Guardian informují o pařížské konferenci novinářů a arabských a islámských lidskoprávních aktivistů, na které se snažili zbavit situaci výbušnosti. Účastnilo se mnoho organizací: Arabská komise pro lidská práva, Evropsko-islámská konference, Evropsko-arabské kulturní setkávání, Asociace lidskoprávních aktivistů z Egypta a další.⁵²

V textech MfD jsme již poukázali na nepřítomnost nenáboženských „islámských“ elit v textech. Tyto elity v jiných zdrojích přitom nebylo těžké nalézt. Například v Britských listech je publikován text (zdrojem je list The Guardian) od Tariqa Ramadana, který v současnosti vyučuje na St. Antony's College na univerzitě v Oxfordu: *Interpretovat kontroverzi o dánských karikaturách proroka Mohameda jako konflikt mezi svobodou a dogmatickým viděním světa je jen přilévání oleje do ohně.*⁵³

Na stránkách internetového zpravodajství Democracy Now! dostaly prostor velmi různorodé názory v pořadu s Amy Goodmanovou. Dne 7. 2. 2006⁵⁴ v pořadu vystoupili Ahmed Abu Laban (imám Dánské muslimské společnosti), Naveed Hamid (za Pákistánskou asociaci), Sean McCormack (mluvčí ministerstva zahraničí USA), As'ad AbuKhalil (profesor politických věd na Kalifornské státní univerzitě) a Irshad Manji (spisovatelka působící na univerzitě v Yale). Dne 9. 2. 2006⁵⁵ v další debatě vystupovali Rahul Mahajan (americký novinář a spisovatel), Behzad Yaghmaian (novinář íránského původu žijící v USA,

⁴⁸ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/pressandpublishing.religion1>>.

⁴⁹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/04/pressandpublishing.cartoonprotests1>>.

⁵⁰ *Gulf Times* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=73209&version=1&template_id=39&parent_id=21>.

⁵¹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/pressandpublishing.religion1>>.

⁵² *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/09/pressandpublishing.usnews>>.

⁵³ *Britské listy* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.blisty.cz/2006/2/7/art26956.html>>.

⁵⁴ *Democracy Now* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<http://www.democracynow.org/2006/2/7/freedom_of_speech_or_incitement_to>.

⁵⁵ *Democracy Now* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<http://www.democracynow.org/2006/2/9/as_muslim_outcry_grows_questions_of>.

spisovatel a profesor v New Jersey). „Západní“ i „islámské“ intelektuální elity jsou v těchto diskurzích přítomné a vyslovují názory, se kterými se čtenáři na stránkách MfD nesetkají.

Internetové zpravodajství Gulf Times přineslo rozhovor s britským univerzitním profesorem Tariqem Modoodem. Hovoří o tom, že karikatury nejsou individuální záležitostí, ale týkají se všech muslimů a hovoří o tom, že tyto karikatury jsou rasistické.⁵⁶ Tematizování rasismu a islamofobie v souvislosti s karikaturami v MfD zcela chybí. Al Jazeera věnuje této problematice článek, ve kterém stručně připomíná, že kořeny vzájemných stereotypů ve vzájemných vztazích mezi „islámem“ a „Západem“ sahají do středověku.⁵⁷

Na stejném zpravodajském serveru je citován Fathi El-Abed z Dánsko-palestinské asociace a Naser Khader, člen parlamentu a zakladatel strany Demokratičtí muslimové: „*Uprostřed chaosu si stále myslím, že to bude možné považovat za pozitivní událost. Dánové a muslimové spolu mluví a říkají si to, co si měli říci už před lety.*“⁵⁸ Jeho citace se objevují i na internetových stránkách BBC News.⁵⁹

Al Jazeera cituje názory lidskoprávního aktivisty a spisovatele Mahmouda Nammoury a Bassama Jarara, jednoho z nejvýznamnějších palestinských myslitelů.⁶⁰

„Islámští“ političtí představitelé ve vybraných textech MfD většinou reprezentovali stereotypní „západní“ pohled na islám (netolerance, zpátečnictví, fanatismus). V jiných médiích však zazněly i hlasy, které tento stereotyp vyvracely.

Primátor města Láhauru hovořil o právu na protesty a odsoudil ničení veřejného i soukromého majetku při násilných protestech v Pákistánu⁶¹, podobně i šéf provincie v Pěšaváru Akram Durrani apeloval na obyvatele, aby se vyvarovali násilí: „*Nezakážeme protesty proti rouhačským karikaturám, ale protestující musí zůstat pokojní.*“⁶²

V MfD byl citován Hamíd Karzáí: *Hamíd Karzáí, dosazený do čela své země Spojenými státy, prohlásil, že karikatury už „nesmějí být nikdy publikovány“.* (3. 2. 2006, s. A10).

⁵⁶ Gulf Times [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=72532&version=1&template_id=41&parent_id=23>.

⁵⁷ Al Jazeera [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://english.aljazeera.net/archive/2006/03/2008410134410848144.htm>>.

⁵⁸ Gulf Times [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=73209&version=1&template_id=39&parent_id=21>.

⁵⁹ BBC News [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5392786.stm>>.

⁶⁰ Al Jazeera [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://english.aljazeera.net/archive/2006/03/2008410134410848144.html>>.

⁶¹ Gulf Times [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=72844&version=1&template_id=41&parent_id=23>.

⁶² Gulf Times [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=73032&version=1&template_id=41&parent_id=23>.

Internetová verze listu The Guardian přináší celou citaci, z níž byla vybrána ta, která se objevila v MfD. Celá citace zní: „*Tak jako to [publikaci karikatur] odsuzujeme, musíme jako muslimové odpouštět a nevytvářet spory mezi náboženstvími nebo kulturami. To však neznamená, že se musí urážlivé karikatury o islámu dále zveřejňovat. Musí to skončit.*“ MfD si vybrala k ocitování poslední větu, kdy Karzáí kategoricky odmítá další publikování (to dokazuje netoleranci a neschopnost kompromisu). Pokud však citaci čteme celou, tak prohlášení citované v MfD nemá již tak kategorické vyznění.

Při násilných akcích protestující zničili ambasády v Sýrii a Libanonu. EU i Spojené státy kritizovaly vlády těchto zemí, že nedostatečně chránily ambasády a jejich pracovníky. Reakce těchto zemí v MfD nebyla otištěna. V deníku The Guardian reaguje na obvinění libanonský ministr zahraničí: „*Jediné zbývající řešení byl příkaz střílet, ale já jsem nebyl připraven na to, abych jednotkám nařídil střílet libanonské občany,*“ řekl ministr Hassan Sabeh.⁶³

Hlasy „obyčejných islámských“ lidí v textech MfD byly v nerovnováze oproti hlasům „západním“. Přítomné hlasy většinou potvrzovaly negativní atributy „islámu“. V deníku The Guardian hovoří například Abubeker Idris o své dvacetileté snaze žít v Dánsku, kde jej *navzdory jeho kvalifikaci a perfektní dánštině odmítli v pěti stech zaměstnáních... „Respektuji dánské zákony, a platím daně, proč oni nemohou respektovat mé city? Stále jsem označován za cizince...“*⁶⁴ Citace protestujících žen v listu The Guardian přináší mnoho nových argumentů, které v MfD nezazněly.⁶⁵ Britské listy také zmiňují, že arabská televize MBC se snaží o dialog mezi muslimy a Evropou.⁶⁶ BBC dává prostor nespokojeným muslimům a cituje jejich názory.⁶⁷

MfD přinesla informace o násilných protestech v Londýně před dánskou ambasádou. Za několik dní se konala pokojná demonstrace na Trafalgarském náměstí. O této demonstraci MfD neinformovala. Protestující především přišli upozornit na islamofobii ve společnosti. Demonstrace získala podporu londýnského starosty Kena Livingstona, který při té příležitosti obvinil média z toho, že věnují přílišnou pozornost malé skupině extremistů,

⁶³ The Guardian [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/07/syria.muhammadcartoons>.

⁶⁴ The Guardian [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/03/pressandpublishing.religion3>.

⁶⁵ The Guardian [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/07/worlddispatch.muhammadcartoons>.

⁶⁶ Britské listy [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.blisty.cz/2006/2/14/art27058.html>.

⁶⁷ BBC News [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7251378.stm>.

kteří protestovali před ambasádou Dánska.⁶⁸ The Guardian cituje „západní“ hlasy podporující tuto demonstraci.⁶⁹

Hlasy listů, které otiskly karikatury, jsou také reprezentovány v MfD odlišně například od listu The Guardian. Ten na rozdíl od MfD cituje Raymonda Lakaha (a tak umožňuje čtenářům vyslechnout jeho názory), majitele deníku France Soir, který vyhodil šéfredaktora, protože svolil k otištění karikatur.⁷⁰

Nelze jednoznačně tvrdit, že MfD by vybírala pouze citace, které podporují její konsenzus a názorové směřování. Nalezli jsme výjimky, kdy třeba The Guardian cituje radikálního imáma oslavujícího Usámu Bin Ládina.⁷¹ MfD tyto citace neotiskla, přestože zdůrazňují „islámská“ negativa (netoleranci a fanatismus).

5.2.3.2 „Západní“ hlasy

Na „západní“ straně chyběly hlasy opoziční k těm, kteří podporovali Dánsko a svobodu tisku (intelektuální elity, politici, obyčejní lidé). V MfD byl jedinou výjimkou komentář L. Špačka, (*Neurážejme se ve jménu svobody* (6. 2. 2006, s. A7)) a citace premiéra J. Paroubka (10. 2. 2006, s. B4). V MfD také chybí hlasy těch listů, které neotiskly karikatury spolu s jejich důvody a názory.

Mezi „západní“ politické představitele (zastávající jiný názorový proud, tj. kritizující otištění karikatur), kteří nebyli v MfD citováni, patří například francouzský prezident Jacques Chirac⁷², ministerský předseda de Villepin⁷³, britský ministr zahraničí Jack Straw⁷⁴ a polský ministerský předseda Kazimierz Marcinkiewicz.⁷⁵

Mezi „západní“ náboženské organizace odsuzující publikaci karikatur, které v MfD nebyly citovány, patří mimo jiné francouzští představitelé katolické a židovské komunity⁷⁶, bývalý

⁶⁸ *Gulf Times* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=72455&version=1&template_id=38&parent_id=20>.

⁶⁹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/uk/2006/feb/11/muhammadcartoons.london>>.

⁷⁰ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/02/raceandreligion.pressandpublishing>>.

⁷¹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/04/pressandpublishing.cartoonprotests1>>.

⁷² *Britské listy* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/2006/2/9/art26985.html>>.

⁷³ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/pressandpublishing.religion>>.

⁷⁴ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/04/muhammadcartoons.pressandpublishing>>.

⁷⁵ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/pressandpublishing.religion1>>.

⁷⁶ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/05/pressandpublishing.religion>>.

diplomat Vatikánu, kardinál Achille Silvestrini⁷⁷, bývalý arcibiskup Canterbury, Lord Carey.⁷⁸

MfD se nevěnovala informaci, že před třemi lety (před vypuknutím sporu o karikatury) deník Jyllands-Posten, který otiskl karikatury jako první a obhajoval se svobodou slova, odmítl otisknout karikatury Ježíše.⁷⁹

5.3 ZÁVĚR

Deník MfD na svých internetových stránkách tvrdí, že její reportéři „popisují, o čem se ve společnosti mluví a zpovídají hlavní aktéry událostí.“⁸⁰ Vydavatelství Mafra na oficiálních webových stránkách mimo jiné uvádí, že MfD „nedává přednost žádnému úzce vymezenému ideovému proudu. Ve zpravodajství se snaží být nestranná, v názorové části vyznává hodnoty svobody, politické a názorové plurality a tržního hospodářství“⁸¹. Analýzou jsme dokázali, že tomu tak zcela není. MfD dává přednost vymezenému ideovému proudu a rozhodně není nestranná.

Analýza potvrzuje závěr výzkumu rasismu v evropských médiích Evropského výzkumného centra migrace a etnických vztahů (vypracováno pro Evropské monitorovací centrum rasismu a xenofobie, které spadá pod EU), podle kterého převažuje tendence spíše mluvit „o“ etnických menšinách nad tendenci mluvit „s“ nimi.⁸² „Islámské“ názory jsou reprezentovány generalizovanými postoji a nikoli tím co říkají. Jejich myšlení je reprezentováno „západními“ interpretacemi a nikoli přímo jejich výpověďmi. Dochází tak ke stírání názorové rozmanitosti. Abstrakcí se redukuje rozdíly a konstruují se tak binární opozice, které skutečnost zkreslují (islám/Západ, svoboda slova/náboženská tolerance, vyspělost Západu/zaostalost „islámu“ apod.). „Islámské“ hlasy byly citovány méně, nebyly

⁷⁷ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/04/pressandpublishing.cartoonprotests1>>.

⁷⁸ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/07/muhammadcartoons.uk>>.

⁷⁹ *The Guardian* [online]. [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.guardian.co.uk/media/2006/feb/06/pressandpublishing.politics>>.

⁸⁰ *IDNES.CZ* [online]. [cit. 2009-07-02]. Dostupné z WWW: <<http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?flash=1>>.

⁸¹ *IDNES.CZ* [online]. [cit. 2009-07-02]. Dostupné z WWW:

<<http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/otazky-a-odpovedi.htm>>.

⁸² TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. s. 80. ISBN 92-95008-17-0.

považovány za běžný zdroj zpravodajství. Jejich citace spíše slouží k dokládání názorového konsenzu o „islámské“ netoleranci, fanatismu a zpátečnictví.

Samozřejmě by bylo zjednodušující tvrdit, že citace „islámských“ hlasů je závislá pouze na novinářích. Muslimské organizace samy musí své zdroje zpřístupňovat.

*„Svoboda vyjadřování neznamena činit cokoli, co chceme, protože to činit můžeme.
Tato svoboda znamená vytváření otevřeného trhu myšlenek a diskusí, kde se
všichni, včetně těch opomíjených, mohou účastnit jako sobě rovní.“*

Ziauddin Sardar (pákistánský vědec a spisovatel)¹

6 ZÁVĚR

V této diplomové práci jsme analyzovali texty o sporech o karikatury proroka Mohameda v deníku Mladá fronta DNES v období od konce ledna do konce února 2006. Metodologickým rámcem nám byla kritická analýza diskurzu. Důraz na roli sociálního kontextu v rámci této metody bylo pro náš výzkum rozhodující. Pokusili jsme se charakterizovat hlavní rysy reprezentace sociálních činitelů a citovanosti, na kterých jsme dokázali, že zpravodajství je podáváno z určité perspektivy. Reprezentace této události je součástí všeobecné tendence médií zaměřovat se na negativní aspekty islámu a zdůrazňovat jeho odlišnost ve vztahu k evropské kultuře.

V analýze mediálního diskurzu jsme ukázali, že na výsledné mediální texty mají vliv rutinní mediální praktiky. Poukázali jsme na roli zdrojů v médiích a význam omezeného přístupu menšinových etnik do mediálního diskurzu. Upozornili jsme také na omezený repertoár reprezentací (důraz na násilné protesty, tedy důsledek a nikoli příčinu sporu o karikatury), který podporuje asociaci muslimů s násilím a extremismem. Tyto projevy tzv. nového rasismu jsou problémem nikoli specificky českým, ale celoevropským. Zkreslený obraz muslimů pak následně ovlivňuje i společenské jednání (diskriminaci a islamofobii).

Ukázali jsme, že společenský kontext je důležitou součástí analýzy diskurzu. Přítomnost mocenských vztahů a ideologie v textu se dá odhalit právě jen v rámci společenského kontextu. Ukázali jsme, že povaha vztahů mezi Západem a islámským světem se odráží v perspektivě nahlížení událostí. Skutečnost, že v Česku nežije mnoho muslimů, má vliv na větší dopad mediálních textů.

¹ SARDAR, Ziauddin. A 'Freedom' Whose Home Is the Jungle [online]. [cit. 2009-06-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/ziauddin-sardar-a-freedom-whose-home-is-the-jungle-465592.html>>.

V analýze reprezentace sociálních činitelů jsme ukázali, že nominováni byli nejčastěji „západní“ političtí představitelé (oproti „islámským“ představitelům). Nominace odráží jejich vyšší společenský status. Metonymická označení sloužila k vytváření dojmu všeobecného konsenzu na obou stranách. Impersonální pojmenování sloužila k zastření odpovědnosti konkrétních jedinců (např. autorů kreseb). „Islámští“ politici byli asociováni převážně s negativním jednáním a byli pojmenováváni spíše na základě jejich profese než jménem. Nominováni byli tehdy, pokud bylo jejich jednání asociováno s nežádoucím jednáním. „Západní“ tisk byl pojmenováván nejčastěji impersonálně. Redaktoři byli pojmenováni, pokud vysvětlovali své postoje, nebo pokud byli reprezentováni jako oběti. Naopak redaktoři „islámského“ tisku byli pojmenováni jen výjimečně a vždy tehdy, pokud byli asociováni s nežádoucím jednáním, nebo pokud potvrzovali „západní“ perspektivu. „Obyčejní“ lidé z obou stran byli pojmenováni většinou genericky. Specifické pojmenování se spíše vyskytovalo u jedinců ze „Západu“. Samostatnou kapitolu tvořili protestující muslimové. Autoři mediálních textů neodlišovali mezi radikály, fundamentalisty, islamisty, extremisty a ostatními muslimy. Tuto tendenci spatřujeme jako nejproblematictější, protože ta především přispívá k negativním stereotypům o muslimech. Projevem těchto rozšířených stereotypů byly právě karikatury proroka Mohameda. Náboženské elity a organizace „Západu“ v textech chyběly a ty „islámské“ byli asociovány naprostou většinou s nežádoucím společenským jednáním. Celkově vzato, častější byl výskyt specifické nominace u „západních“ představitelů.

Reprezentace sociálních činitelů odráží strategii tzv. ideologického čtverce, která zdůrazňuje „západní“ pozitiva a „islámská“ negativa, zatímco o „západních“ negativech a „islámských“ pozitivěch mlčí.

V intertextuální analýze jsme dokázali, že ideologický čtverec se odráží i v citovanosti obou stran sporu. Z prováděných rozborů vyplynulo, že autoři mediálních textů nejčastěji citovali „západní“ mluvčí oproti mluvčím „islámským“. Ti byli citováni tehdy, pokud jejich promluvy dokazovaly netoleranci, fanatismus, odlišnost, tedy negativní aspekty. Nalezli jsme jen málo výjimek, které by tuto tendenci vyvracely. Výběrová citovanost je (spolu s omezeným přístupem do médií) také jedním z projevů tzv. nového rasismu.

Hlas islámu je zúžen na hlasy radikálních protestujících, kteří „promlouvali“ svou destruktivní činností, nebo vyhrožovali „Západu“. Hlasy neradikálních muslimů, elit a politiků v textech chyběly. Jejich existenci jsme prokázali v kapitole o chybějících hlasech, ve které srovnáváme mediální texty MfD s některými médii zahraničními.

Neradikálních muslimů je většina, přesto ve vybraném mediálním diskurzu jejich hlasy chyběli.

Analýza prokázala neobjektivní, tendenční a manipulativní podávání zpráv o sporech o karikatury Mohameda. V práci jsme však zmínili, že objektivita zpravodajství je nedosažitelný ideál. Přesto je možné tuto situaci měnit a podílet se na tom mohou novináři, ale především sami čtenáři.

Adresát mediálního textu by měl rozpoznat záměry a prostředky autora, protože právě on má rozhodující roli při výkladu textu. Proti manipulaci v médiích nelze bojovat předpisy nebo zákazy. Znalost kompozice mediálních textů, procesy jejich vzniku, ale také základní pravidla argumentace a rétoriky usnadňují rozpoznání autorovy strategie. Čtenáři by si měli všimnout, zda byla vyslyšena i druhá strana. Čerpání informací z více zdrojů považujeme za nejdůležitější nástroj. Čtenáři by si měli být vědomi toho, že média nezobrazují realitu tak, jak ve skutečnosti „je“, ale že texty v médiích vždy obsahují názory, postoje a hodnocení autora daného textu. Toto vše se dá naučit. CDA proto zdůrazňuje použitelnost kritického přístupu ve vzdělávacím systému.

7 *Seznam použité literatury*

ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. Přel. Eduard Geissler. Praha : Prostor, 2004. 575 s. Přel. z: *The Nature of Prejudice*. ISBN 80-7260-125-3.

ASHCROFT, B.; GRIFFITHS, G.; TIFFIN, H. *Post-Colonial Studies : The Key Concepts*. London : Routledge, 2000. 275 s. Routledge Key Guides. ISBN 0-415-24360-2.

BARŠA, Pavel. *Západ a islamismus : Střet civilizací, nebo dialog kultur?* Praha : CDK, 2001. 188 s. Politologická řada, sv. č. 13. ISBN 80-85959-96-8.

BEČKA, J.; MENDEL, M. *Islám a české země*. Olomouc : Votobia, 1998. 231 s. ISBN 80-7220-034-8.

BELL, A.; GARETT, P. (ed.). *Approaches to Media Discourse*. Oxford : Blackwell Publishers, 1998. 304 s. ISBN 0-631-19888-1.

BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Přel. Jiří Svoboda. Brno : CDK, 1999. 216 s. Přel. z: *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. ISBN 80-85959-46-1.

BLOOR, M.; BLOOR, T. *The Practice of Critical Discourse Analysis : An Introduction*. London : Hodder Arnold, 2007. 207 s. ISBN 978-0-340-91237-9.

BOYD-BARRETT, Oliver. Zpravodajské agentury jako agenti globalizace. *Revue pro média* [online]. Prosinec 2002 [cit. 2009-06-22]. Dostupné z WWW: http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue04/preklad_boyd-barett_rpm04.pdf.

BURTON, G; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister&Principal, 2001. 392 s. ISBN 80-85947-67-6.

CALDAS-COULTHARD, C. R.; COULTHARD, M. (ed.). *Text and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London : Routledge, 1996, s. 32 – 70. ISBN 0-415-12143-4.

CARDINI, Franco. *Evropa a islám*. Přel. Jiřina Němcová. Praha : Lidové noviny, 2004. 295 s. Edice Utváření Evropy, sv. 8. Přel. z: *Europa e Islam. Storia di un Malinteso*. ISBN 80-7106-640-0.

- DEFLEUR, M. L.; BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. J. *Teorie masové komunikace*. Přel. Jan Jiráček, Otakar Šoltys. Praha : Univerzita Karlova, 1996. 363 s. Přel. z: *Theories of Mass Communication*. ISBN 80-7184-09-8.
- DOČEKALOVÁ, Pavla. Dánská lidová strana. *Socioweb* [online]. 4/2008 [cit. 2009-07-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=328&lst=103>>.
- Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse : Text Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. 263 s. ISBN 0-415-25893-6.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-01-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.ling.lancs.ac.uk/profiles/263>>.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis*. London : Longman, 1995. 265 s. ISBN 0-582-21984-1.
- FAY, Brian. *Současná filosofie sociálních věd : Multikulturní přístup*. Přel. Olga Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 324 s. Přel. z: *Contemporary Philosophy of Social Science : A Multicultural Approach*. ISBN 80-86429-10-5.
- FERGUSON, Robert. *Representing 'Race': Ideology, identity and the media*. London : Arnold Hodder, 1998. 288 s. ISBN 0-340-69239-1.
- FLEISSIG, J.; BAHBOUH, Ch. *Malá encyklopedie islámu*. Praha : Dar ibn Rushd, 1993. 188 s. ISBN 80-900767-3-4.
- FOWLER, Roger. *Language in the News : Discourse and Ideology in the Press*. London : Routledge, 1991. 254 s. ISBN 0-415-01418-2.
- FROST, Chris. *Media Ethics and Self-Regulation*. London : Longman, 2000. 271 s. ISBN 0-582-30605-1.
- HALLIDAY, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. London : Edward Arnold, 1994. 434 s. ISBN 978-0-340-57491-1.
- HAVRÁNEK, Bohumil a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2. vyd. Praha : Academia, 1989. I – VIII. díl.

- HODGE, R; KRESS, G. *Language as Ideology*. London : Routledge, 1993. 230 s. ISBN 0-415-07001-5.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a....* Praha : Trizonia, 1997. 200 s. ISBN 80-85573-67-9.
- JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha : Portál, 2003. 207 s. ISBN 80-7178-697-7.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha : Vyšehrad, 2006. 293 s. ISBN 80-7021-821-5.
- KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ : Historická paměť a současná krize*. Praha : Vyšehrad, 2002. 200 s. ISBN 80-7021-540-2.
- MACDONALD, Myra. *Exploring Media Discourse*. London : Hodder Arnold, 2003. 224 s. ISBN 0-340-71989-3.
- MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Jirák, J.; Kabát, M. Praha: Portál, 1999. 447 s. Přel. z: *Mass Communication Theory : An Introduction*. ISBN 80-7178-200-9.
- MENDEL, M.; OSTŘANSKÝ, B.; RATAJ, T. *Islám v srdci Evropy*. Praha : Academia, 2008. 504 s. ISBN 978-80-200-1554-9.
- MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno : Atlantis, 1994. 246 s. ISBN 80-7108-088-8.
- MOADDEL, M., TALATTOF, K. *Modernist and Fundamentalist Debates on Islam*. New York : Palgrave Macmillan, 2002. 382 s. ISBN 1-4039-6092-5.
- OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Praha . Karolinum, 2005. 155 s. ISBN 80-246-0248-2.
- Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Lidové noviny, 1995. 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- REISIGL, M.; WODAK, R. *Discourse and Discrimination : Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London : Routledge, 2001. 298 s. ISBN 0-415-23150-7.

RICHARDSON, John E. *(Mis)representing Islam : The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2004. 262 s. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture, vol. 9. ISBN 90-272-2699-7.

RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York : Palgrave Macmillan, 2007. 268 s. ISBN 978-1-4039-3565-6.

SAID, A. A.; ABU-NIMER, M.; SHARIFY-FUNK, M. *Contemporary Islam : Dynamic, not Static*. London : Routledge, 2006. 272 s. ISBN 0-415-77012-2.

SHEYHOLISLAMI, Jaffer. *Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-06-05].

Dostupné z WWW: <<http://server.carleton.ca/~jsheyhol/articles/what%20is%20%CDA.pdf>>.

Sociologický časopis (monotematické číslo „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“). Sociologický ústav AV ČR. 2006, roč. 42, č. 2. Praha : Sociologický ústav AV ČR. ISSN 00 38-0288.

SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace : Terminologický slovník*. Přel. Zuzana Smetanová. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 392 s. Přel. z: Sztuka argumentacji : Słownik terminologiczny. ISBN 80-244-0699-3.

ŠIMŮNEK, Michal. Walter Lippmann: Veřejné mínění. *Revue pro média* [online]. 10/2002 [cit. 2009-06-23]. Dostupné z WWW:

<http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue03/recenze_lippmann.htm>.

TAJI-FAROUKI, S.; BASHEER, M. N. (ed.). *Islamic Thought in the Twentieth Century*. London : I. B. Tauris. 2004. 387 s. ISBN 1-85043-751-3.

TER WAL, Jessika. (ed.). *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media : An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995 – 2000*. Vienna : European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), 2002. 465 s. ISBN 92-95008-17-0.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. 256 s. ISBN 978-80-7367-097-9.

VAN DIJK, Teun (ed.). *Discourse and Communication : New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin : de Gruyter, 1985. 367 s. Research in Text Theory, vol. 10. ISBN 3-11-010319-2.

VAN DIJK, Teun (ed.). *Discourse as Social Interaction*. London : Sage, 1997. 324 s. Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction, vol. 2. ISBN 0-8039-7846-6.

VAN DIJK, Teun. Analyzing Racism Through Discourse Analysis : Some methodological reflections. In STANFIELD, J. H. (ed.). *Race and ethnicity in Research Methods*. Newbury Park : Sage, 1993. s. 92 - 134. ISBN 0-8039-5007-1. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Analyzing%20racism%20through%20discourse%20analysis.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Critical Discourse Analysis. In TANNEN, D.; SCHIFFRIN, D.; HAMILTON, H. (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell, 2001. s. 352 - 371. ISBN 0-631-20595-0. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Denying Racism : Elite Discourse and Racism. In SOLOMOS, J.; WRENCH, J. (ed.). *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford : Berg, 1993. s. 179 - 193. ISBN 0-854-96332-4. Dostupné z WWW:

<<http://discourses.org/OldArticles/Denying%20racism%20-%20Elite%20discourse%20and%20racism.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Discourse Analysis as Ideology Analysis. In SCHÄFFNER, C.; WENDEN, A. (ed.). *Language and Peace*. Aldershot : Dartmouth Publishing, 1995. s. 17 - 33. ISBN 978-1-855-21483-5. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20analysis%20as%20ideology%20analysis.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. *Discourse and Inequality* [online]. [cit. 2009-04-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20inequality.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*. 2006, roč. 17, č. 2, s. 359 - 383. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20manipulation.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Discourse and Racism. In GOLDBERG, D; SOLOMOS, J. (ed.). *The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies*. Oxford : Blackwell, 2002. s. 145 - 159. ISBN 978-0-631-20616-3. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20racism.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Discourse and the Denial of Racism. *Discourse & Society*. 1992, roč. 3, č. 1, s. 87 - 118. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20the%20denial%20of%20racism.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Discourse, Ideology and Context. *Folia Linguistica*. 2001, roč. XXX, č. 1 - 2, s.11 - 40. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse,%20ideology%20and%20context.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Elite Discourse and the Reproduction of Racism. In WHILLOCK, R. K.; SLAYDEN, D. (ed.). *Hate Speech*. Thousand Oaks, London : Sage, 1995. s. 1 - 27. ISBN 0-8039-7209-1. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/Elite%20discourse%20and%20the%20reproduction%20of%20racism.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. *From text grammar to critical discourse analysis : Academic autobiography* [online]. [cit. 2009-04-15]. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/From%20text%20grammar%20to%20critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. *Ideology : A Multidisciplinary Approach*. London : Sage, 1998. 374 s. ISBN 0-7619-5655-7.

VAN DIJK, Teun. New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. In COTTLE, S. (ed.). *Ethnic Minorities and the Media*. Milton Keynes : Open University Press, 2000. s. 33 - 49. ISBN 978-0-335-20270-6. Dostupné z WWW:

<[http://www.discourses.org/OldArticles/New\(s\)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/New(s)%20racism%20-%20A%20discourse%20analytical%20approach.pdf)>.

VAN DIJK, Teun. Power and the News Media. In PALETZ, D. L. (ed.). *Political Communication in Action*. Cresskill : Hampton Press, 1996. s. 9 - 36. ISBN 978-1-572-

73001-4. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Power%20and%20the%20news%20media.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*. 1993, roč. 4, č. 2, s. 249 - 283. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Race, Riots and the Press : An Analysis of Editorials in the British Press about the 1985 Disorders. *Gazette*. 1989, roč. 43, s. 229 - 253. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Race,%20riots%20and%20the%20press.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. Racism and Argumentation: "Race Riot" Rhetoric in Tabloid Editorials. In VAN EEMEREN, F. H. a kol. (ed.). *Argumentation illuminated*. Dordrecht : Foris, 1992. s. 242 – 259. ISBN 978-9-080-07772-0. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Racism%20and%20argumentation.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. *Racism and the European Press* [online]. [cit. 2009-06-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.discourses.org/Racism%20and%20the%20European%20press.html>>.

VAN DIJK, Teun. *Racism and the Press*. London : Routledge, 1991. 240 s. ISBN 0-4150-4734-X.

VAN DIJK, Teun. *Racism, the Press and Freedom of Expression. A Summary of ten Theses*. 2007. [online] [cit. 2009-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/ECRI-Theses.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. *Reproducing Racism* [online] [cit. 2009-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://discourses.org/UnpublishedArticles/Reproducing%20racism.htm>>.

VAN DIJK, Teun. Structures and Strategies of Discourse and Prejudice. Social psychological and methodological perspectives. In VAN OUDENHOVEN, J. P.; WILLEMSSEN, T. M. (ed.). *Ethnic minorities. Social psychological perspectives*. Amsterdam/Lisse : Swets & Zeitlinger, 1989. s. 115 – 138. ISBN 902650988. Dostupné z WWW:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Structures%20and%20strategies%20of%20discourse%20and%20prejudice.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. The Interdisciplinary Study of News as Discourse. In BRUHN-JENSEN, K.; JANKOWSKI, N. (ed.). *Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research*. London : Routledge, 1991. s. 108 – 120. ISBN 0-415-05404-4. Dostupné z WWW:

<<http://www.discourses.org/OldArticles/The%20interdisciplinary%20study%20of%20news%20as%20discourse.pdf>>.

VAN DIJK, Teun. The Mass Media Today : Discourses of Discrimination or Diversity? *Javnost/The Public (Ljubljana)*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 27 – 45. Dostupné z WWW:

<[www.discourses.org/OldArticles/The mass media today.pdf](http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf)>.

WESTERLUND, D.; SVANBERG, I. (ed.). *Islam Outside the Arab World*. Surrey : Curzon Press, 1999. 476 s. ISBN 0-7007-1142-2.

WODAK, Ruth. What Is Critical Discourse Analysis? (Conversation with Gavin Kendall). *Forum Qualitative Social Research*, 2007. roč. 8, č. 2. [online]. [cit. 2009-06-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/255/562>>.

WODAK, R.; CHILTON, P. *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam : John Benjamins, 2005. 322 s. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture, vol. 13. ISBN 90-272-2703-9.

WODAK, R.; MEYER, M. (ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage, 2001. 200 s. Introducing Qualitative Methods. ISBN 0-7619-6154-2.

WODAK, Ruth. *Aspects of Critical Discourse Analysis* [online]. [cit. 2009-03-05]. Dostupné z WWW: <http://www.uni-koblenz.de/~diekmann/zfal/zfalarchiv/zfal36_1.pdf>.

WODAK, Ruth. Language and Ideology – Ideology in Language. *Journal of Language and Politics*. 2007, roč. 6, č. 1, s. 1 – 5. Dostupné z WWW: <http://www.ling.lanccs.ac.uk/staff/wodak/papers/ideology_jlp.pdf>.

WODAK, Ruth. Pragmatics and Critical Discourse Analysis : A cross-disciplinary inquiry. *Pragmatics & Cognition*. 2007, roč. 15, č. 1, s. 203 – 225. Dostupné z WWW: <http://www.ling.lanccs.ac.uk/staff/wodak/papers/wodak_pragdiscourse.pdf>.

Internetové odkazy:

ABC ČR, kancelář ověřování tisku: <http://www.abccr.cz/tabperiod/nakper.html>

Arab News: www.arabnews.com

BBC: www.bbc.co.uk

Britské listy: www.blisty.cz

Democracy Now!: www.democracynow.org

Encyklopedie Britannica: www.britannica.com

Encyklopedie Wikipedia: www.wikipedia.com

Gulf Times: www.gulf-times.com

Internetové zpravodajství iDNES: www.idnes.cz

Ministerstvo vnitra České republiky: <http://www.mvcr.cz>

Nadace Runnymede Trust: www.runnymedetrust.org

Revue pro média: <http://fss.muni.cz/rpm-blog/>

Společnost Mafra: www.mafra.cz

Stránky Teuna van Dijka: www.discourses.org

The Guardian: www.guardian.co.uk

Unie vydavatelů: www.unievydavatelu.cz

8 *Resumé*

Práce vychází z teoretických a metodologických základů kritické analýzy diskurzu. Na základě vybraných mediálních textů dokazuje, že reprezentace událostí v médiích je podávána z určité perspektivy. Nevyváženost a předpojatost deníku Mladá fronta DNES dokazuje analýzou intertextuality a na reprezentaci sociálních činitelů ve sporech o karikatury islámského proroka Mohameda (v období od konce ledna a do konce února 2006). Práce se dotýká teoretického základu mediálních studií s důrazem na roli médií při formování a udržování islamofobie a předsudků ve společnosti.

Summary

The thesis results from theory and method of Critical Discourse Analysis. It demonstrates the perspective of media representation of events in selected media texts. The analysis of intertextuality and representation of social actors prove unbalance and bias in daily newspapers Mladá fronta DNES representing Muhammad cartoon controversy (in the end of January until February 2006). The thesis is also concerned with theoretical background of media studies with emphasis on the role of mass media in forming and sustaining of islamophobia and prejudices in society.

9 Klíčová slova

Intertextualita, islám, islamofobie, karikatura, kritická analýza diskurzu, objektivita, reprezentace sociálních činitelů, tištěná média, vyváženost zpravodajství.

Key Words

Intertextuality, islam, islamophobia, caricature, critical discourse analysis, objectivity, representation of social actors, press, balance of news.